Рік 1917. Число 3.

Бібліотека „Канадийского Фармера“.

ЩО КОЖДИЙ ФАРМЕР ПОВИНЕН ЗНАТИ.

Ціна 25 цт.

Накладом »Канадийського Фармера«,
[illegible] 852 Мейн стр.
Вінніпеґ, Манїтоба.

Що кождий фармер повинен знати.

Про огородину.

КАПУСТА.

Росте дико в деяких місцевостях Европи, саме побіля моря; тут з моря вона має доволї потрібної вогкости, а через те і наша городня, викохана з дикої, красше розводить ся на місци низшому та вогкійшому. Висіваєть ся вона в росадниках звичайно тижнів за два або й за три до прикінченя виморозків. Щоб росада хутше сходила, насїнє треба попереду намочити у воді годин на пять, потім держати між мокрими повстинками, а скоро пустять ся паростки, зараз висівати у купі з піском. Розсадник треба захищати против приморозків тілько наніч, а в день хиба тоді, коли буде так холодно, що і вода замерзати ме. Але всеж що дня раненько треба доглядати, чи не зашкодив розсаді холод; коли побачимо, що вона справді трохи побита, зараз треба, ще до сходу сонця, покропити її що найхолоднійшою водою, — се дуже її запоможе і вона відійде. Як тілько приморозки минуть ся, і на розсаді буде вже листа три або чотири, її треба висадити на грядки, не менш як на три четверті віддалеки корінь від коріня, щоб опісля головки дуже не тисли ся та не перебивали рости одна одній. Щоб опісля корінь гилястійший став, самий кінчик його перед висадкою треба відірвати. Скоро розсада висадить ся зараз її треба добре полити та потім і далї поливати що ранку або вечера, аж поки вона зовсім не прийметь ся, до сьогож часу ще треба її захищати чим у спеку, бо спочатку, поки розсада дабре не прийметь ся, вона сама мало ще висисає з землї і через те іноді зовсім занапащаєть ся. З самою ж капустою клопоту, нже не богато; треба тілько часом обгортати її землею, щоб вона краще держала ся та годувала ся, та потім, що разу зламувати пожовклий лист, щоб він не заступав сонця тому, що зістаєть ся. Як капуста дворічна то треба ще погадати про насїня другого року. На насїнє треба зіставляти головки що найкрасші, тугійші, та білійші, зломати з них листя, та й заховати самі обголені качани з корінем на зиму в льох або куди індє, деб їм нїчо не зашкодило: на другий же рік, коли весняні приморозки минуть ся, їхтреба висадити на місце просторе, попереду намочивши трохи корінє, щоб воно хутше приймало ся. Коли вже виростуть стручки, то насїнє треба брати з самих красших, в котрих

воно завжди гарнійше. Як же трафить ся, що стручки ще не достигли, а тут вже заморозки нахопили ся, то їх треба чим захистити: чи рогожами, напихаючи їх над рослиною, чи чим ще теплійшим; колиж вони тілько трохи не виспіли, тодї красше зовсїм їх з стеблом позрізувати та, повязавши у пучечки, поскладати в яке тепле місце: тут вони собі гарненько сами доспіють. Опріч простої капусти добре ще розводити на продаж червону, котра має темно-червоний, або червоно-синий лист. Розводить ся вона так само як і проста, тілько землю для неї треба піддобрювати не товарячим гноєм, а кінським, щоб земля була теплійша. Від шкідливих вітрів грядки треба захищати а з навсоня нехай огрівають ся та освічують ся добре, — тодї і буде добра червона капуста, з котрої з продажі можна мати богато більше користи, ніж з простої.

ОГІРКИ.

Так само як і родичі їх — кавун, гарбуз та диня — привезені до нас з дуже теплих південних країв, а через те красше розводять ся на місци сухому, теплому, та соняшному; з північногож боку їх треба від холодних вітрів захищати. Висївають ся вони звичайно тодї, коли, вже приморозки минуть ся, себто тілько з початку червня, але як і в самому місяци трафляють ся ранїшні приморозки, котрі зовсїм побивають як насїнє, так і молоде зїлє, то красше висївати їх аж до кінця червня що тижня, щоб дїло певнійше було, щоб праця марно не пішла. А щоб їх швидше мати, то можна висївати і ранїйше, тижнів на два або і на три, попереду — у ящики, а далї вже висажувати на рядки, то вони, коли на продаж, то більше і користи дадуть. Чи так, чи инакше, а всеж таки треба насїнє, поки назубить ся, та вже потім засївати, а землю укрити чималенько гноєм, тодї насїню теплійше у землї буде і йому не будуть дошкулювати дразливі приморозки; але сей гній, скоро насїнє пічне сходити, зараз треба пообгортати, бо коли зїлє буде у першу пору без цьвіту, воно зараз змарніє. Саму огудину теж треба з початку від холоду захищати, укриваючи її, коли треба, найпаче на ніч, соломою чи чим иншим.

Так отже треба добре памятати, що огірок дуже кволий чужоземець і що від ходолу треба берегти його яко мога; а не так як се поводить ся: нічого, що треба не роблять, а потім, як померзне, нарікают ьна холоди, саміж себе нїколи не виноватять.

Коли огудина стане чималенька, так, приміром у четверть аршина, тодї її треба розстелити гарненько здовж грядки, щоб вона опісля не переплутала ся дуже з иншою, та щоб більше освічувала ся, — тодї вона і рости ме гаразд. Але дуже добре ще ось що робити: становити місцями, у поперек грядок із гіля, ніби то жертки, и на сих шертках розстеляти огудину, тодї вона добре буде освічуватись із всїх боків, а самі огірки не будуть лежати долї, то і не псувати муть ся так слимаками, або якими хробаками, котрі вилазять з землї і допадають ся до них; а до того ще — тодї їх і красше буде зьняти. Опріч поленя, треба ще у засуху поливати, а щоб земля біля

коріня дуже не висихала, її треба часом до коріня підгортати; тодї і вся огудина красше рости ме.

На насїнє треба брати саму найкрасшу огудину і на вїй зоставити близше до коріня, тілько два або три більших та красших огірків, а останні пообривати; тодї її огірки стануть ще красші, то і насїнє з них буде гарнїйше. Такі насїнники зіставляють на огудини аж доти, поки вони зовсїм не пожовкнуть та поморщать ся; тепер з сих жовтяків вибирають насїнє, просушують його тай ховають у торбинку.

ДИНЯ.

Доглядаєть ся так само, як і огірок, бо й вона має потребу в такомуж теплому та захищеному від холодного вітру місцї. Тілько се місце треба ще красше скопати, нїж на огірки, так трохи не в пів ярда завглубшки, щоб корінь, котрому треба викохати такий здоровий овоч, вільно собі розпускав ся. У засуху треба поливати, а коли земля буде дуже мокра, тодї під самі динї треба щось підстеляти, щоб вони від мокрої землї не загнивали ся. На насїнє треба зіставляти самі найкрасші динї, а останні обривати, щоб вони не відтягували від них соку до себе, тодї в насїнниках лїпше насїнє буде. На засів красше брати насїнє не старійше пяти лїт і не молодше двох лїт. Щоби сама огудина не розростала ся та більше цвіту мала, то добре у перші часи, поки вона не зацвила ще, відривти від неї самі кінчики; теж саме треба робити і на усїх більших гильочках.

ГАРБУЗ.

Доглядаєть ся так само, тільки йому ще більш нїж динї добре обривати самі кінчики огудини: тодї гарбузинє не буде дуже розростатись, а замість того стане міцнїйше і більш мати ме доброго цвіту. Без сьогож воно звичайно так розвиваєть ся, що вже не знає куди і сунутись; зустріне приміром тин, то й через його його перелазить, а самого гарбуза на такій огудини иноді зовсїм не побачиш. На сасів добре брати таке насїнє, котре полежало вже років два або три.

Кождий знає, що гарбузові квітки, так само як і квітки огіркові, кавунові та динячі, — не всї однакові; з одних родить овоч, а здругих нїколи; такі квітки звичайно звуть ся пустоцвітом, бо вони начеб то зовсїм дурно цвітуть. Отже не треба покладати, щоб сей пустоцвіт спарвдї був нікчемний; в серединї його завжди вбачаємо богато жовтого пилу, а сей пил дуже потрібний рослинї, бо довідались гаразд, що коли він не перелетить до тих родючих квіток, з котрих виходить звичайно овоч, то овочу зовсїм не буде. Долітаєж він туди або з вітром, або з усякими комахами, на приклад з метеликами та пчолами, котрі те й роблять, що, невгаваючи перелїтають з одної квітки на другу, та своїм волохатим тїлом що разу і той пил з пустоцвіта захоплюють а на другій квітцї обтрушують його з себе. Але мо

же трапитись, що сей пил ніяк не долетить до родючої квітки: чи вітрів не буде, чи буде так мокро, що пил замокне дуже, та вже і не зніметь ся в гору, чи комаство не навертати меть ся до пустоцвіту, от тоді овощні квітки і не вродять. То щоб такого не стало ся, дуже буде добре самому про се потурбуватись; коли пустоцвіт зовсім виспіє, коли в ньому буде дуже богато вже того пилу, — треба тілько зрізати його та обтрусити над овощними квітками, от воно діло і певнійше буде. Тількож се робити треба не в саму спеку, а вже тоді коли вона чимало спаде, або до обіда ще, бо у саму спеку все таке сухе, що і той пил не пристане добре до овощної квітки тай здмухнеть ся потім геть. У мокру годину теж саме не треба сього робити, бо тоді той пил не відстає добре з свого місця, то і не натрусить ся на овощну квітку.

СОНЯШНИК.

Теж має потребу в дуже добрій земли, та й не дивно, коли згадати, яку то величезну стебелину треба йому вигодувати, а нарешті покрити ще такою шапкою, що в ній містить ся кількасот малесеньких квіточок; — от коли земля буде добра, то з сих квіточок буде потім і здоровійше насіне. Частанько трафляєть ся, що на одному соняшникови виростає декілька шапок, то тоді треба зіставити тільки одну більшу, чи ту що з верху бадилини, а оставні відрізати геть, бо з них ніколи доброго насіня не буде, і вони тільки даремне годувати муть ся. Як же їх відрізати, тоді той сік, що мав їх дурно годувати, піде вже на користь здоровійшої шапки. Соняшникове насіне садить ся звичайно у ямочки на два інчі завглубшки, та одно від другого не менш як на ярд, щоб потім соняшники самі себе не глушили, а щоб діло певнійше було, то в кожду ямочку треба вкидати не по одному насіню а по два зіставляючи опісля той сонашник, котрий красше зійшов, а другий геть симакнувши. Місце йому потрібне саме соняшне, бо не дурнож він і соняшником зветь ся; йому справді сонце так до вподоби, що коли придивитись до нього, то побачимо, що він тільки те й знає, що повертає свою шапку поза сонцем, та все на нього дивить ся. Дуже добре садити його не тілько в городі, а і в поли, де з нього можна мати далеко більше користи, ніж з якої пашні. Добре теж розводити його і проміж горохом, та фасолею, котрим він стане опісля за добру тичину.

МАК.

Хоч воно правду кажуть: »сім рік мак не родив, а голоду не було«, але і про мак треба побалакати: з нього і молока смачного можна натерти, або хоч маковий пиріжок, та шулики з маком, — теж, здаєть ся, не погана річ.

Так само як соняшник, мак має потребу в добре обробленій земли; тим то треба обробляти її ще з осени, а з весни тілько перекопати, от вона і буд епухка. Як мак перевезений до нас з теплих

країв, то йому теж потрібне місце соняшне та тепле, а ранїшних при морозків він так боїть ся, що дуже часто зовсім від них занапаща-єть ся. Ферез те звичайно його висївають тільки з початку мая, коли шкідливі ранїшні приморозки зовсїм вже минуть ся.

Насїнє починає сходити днів через десять; коли мак підійметь ся на два цалї, його треба прополоти, щоб нїякий буряп йому не шкодив; щоб же він і сам себе не глушив, то треба висмикувати залишнїй молодничок його так, щоб він був потім один від одного не меньше як на 6 цалїв, — тодї і вся рослина буде красша, є через те і маківки здоровійші будуть, та і більше їх буде, — на добрій стебелинї маківок з десять. Не годить ся збирати мак незабаром після дощу, а вже тодї, коли маківки будуть зовсїм сухі, бо як після дощу, то вогке насїнє ще потім і понївечить ся. Але всеж як насїнє коли не буває зразу сухе, то його попереду треба добре висушити, а потім висипати в торбинки. Щоб же мати на засів добрійше насїнє, треба ще заздалегідь обрати які здоровійші маківки, а останнї обірвати так, щоб на кождій стебелинї зоставала ся тільки одна маківка, от з неї і буде добре насїнє. Не годить ся разом засївати і біле і сине насїнє, бо запримітили, що тодї виростають маківки зовсїм невеличкі тай насїнє буде аби-яке.

МІСЯЧНА РЕДЬКА.

Висївати треба її зараз, як тільки ранїшні приморозки минуть ся а далї що три тижнї, та так аж до Маковія, — тодї мати мем її цїліське лїто, бо тодї тільки одну вибереш, а друга вже і поспівати ме. Висївати її красше на земли пухкій та соняшній; а щоб скорійше сходила, то насїнє треба попереду на скілька годин намочити, а тим висїяти разом з піском. Цвите вона тогож року. Щоб мати на засів добре насїнє, треба обрати декілька ранїшних (ще весняних) рослин і висадити їх на просторійше місце, щоб були oддалеки не менш, як на пів ярда, — тодї на волї вони і цвисти муть добре; або можна зоставити обрані і на томуж місцї, тільки инші треба навкруги вирвати, аби тим вільнїйше було. Догляд за нею звичайний, але у засуху треба поливати, не лїнуючись.

БУРАК.

Насїнє буракове має таку тверду шкурку, що, посїяне просто, не сходить дуже довго, то через се треба попереду на скілька днів намочити його, переміняючи що дня воду, потім класти у яку посудину та все перегортати його там, щоб не заплїснявіло, і такечки робити доти, аж поки воно не пустить з себе паростків, тодї з сими паростками і висївати, одно від одного, приміром, на шість цалїв; колиж зійде густійше, то злишне зїлє треба висмикнути геть, щоб буракам не було потім, як виростуть дуже тїсно. Для сьогож саме, себ то, щоб їм вільнїйше було потім розростатись, землю треба ще заздалегідь скопати глибше та пухкійше, а у лїтку разів зо три гар-

ненько розбити її проміж зілєм, щоб крізь неї більше доступав воздух до самих бураків; а щоб вони захищали ся від спеки, то землю розбиваючи треба що разу підгортати навкруги зіля. Як бурак входить в землю глибоко, і там має собі вогкість навіть у велику засуху, то його поливати зівсім не треба.

Копають бураки ще до приморозків, котрі їм дуже не до вподоби, потім друть з них лист і самі бураки ховають у льох, пересипаючи їх там сухеньким піском.

Бурак — городнина дворічна, себ то в перший рік у нього виростає тільки самий бурак (корінь) з листєм і тільки другого року він цвите. Тим то треба в осени погадати і про насінє. До сього треба зоставити що найкрасші гладенькі бураки і, не відтинаючи листя, так і закопати їх в льоху у пісок, а потім весною висадити у яке тепленьке соняшне місце, один від одного далеченько.

РЕДЬКА.

Теж має потребу в земли пухкій, та глибоко скопаній, щоб її корінь вільно собі розростав ся. Насінє треба попереду вимочити, поки не назубить ся, а потім висіяти одно від одного цалїв на десять: колиж зійде злишня, її треба висмикнути, щоб не шкодила останній. Поливати треба тілько у велику засуху, коли лист почне вже вянути, а землю навкруги треба часом легенько скопувати та пригортати до коріня. На насінє треба зоставляти корінє саме красше та й заховати його у льох так саме як і бураки, а раненько весною висадити на соняшне місце.

РІПА.

Буває дві породї її: рання і пізня. Першу, що поспіває тижнів через шість, треба засївати ранїйше з весни, та потім і далї як і редьку, все висївати тижнів через три або чотири, щоб цїлісеньке лїто можна було її мати. Пізнуж, котра поспіває тілько в осени, треба висївати в кінци весни. Як та так і друга висіваєть ся не густо, бо коли густо посіяти, то вона рости ме більше стебелиною, а корінь зовсїм буде малий. Землї їй треба такоїж, як для бурака та редьки, але насїня її не годить ся мочити; поливати її треба тілько в перші часи, а далї вона й сама проживе. Землю біля неї треба часом розбивати, прополювати та ще підгортати, щоб вона красше захищала ся від спеки. Пізню ріпу треба викопувати ще до заморозків, бо їх вона дуже боїть ся, а на насінє зоставляти найкрасшу, ховаючи в льох. Іноді трафляєть ся, що ріпа, висіяна ранїйше, тогож таки року починає і цвисти, але на сей цвіт нема чого вважати, бо з нього доброго насїня нїколи не буде, то красше його зовсїм геть з стеблом стяти, щоб він не шкодив самій ріпі висисаючи з неї дурнісінько солодкий її сік.

МОРКВА.

Завжди красше викохуєть ся на місцї сухому та соняшному. Висївати ї треба, скоро земля зовсїм відтане; як жеж трафить ся

опізнитись, тоді насіне треба попереду продержати у мокрому піску, щоб воно хутче потім зійшло. Спершу морква росте помалу, а далі так розростаєть ся, що вже сама глушить бурян. Тим то тілько з початку треба прополювати та гарненько, бо далі вона й сама не дасть ходу нічому иншому; колиж підійметь ся на три до чотири цалі, тоді злишню треба висмикнути, щоб остання красше розростала ся. Доглядають її так само як і инший корінь: ховають на зиму у льох, та пересипають там піском, — тоді вона і смачнійша буде, і свій дух довше держати ме. На насіне треба брати корінь такий, котрий не поділяеть ся на двоє, як се іноді трафляеть ся, , а весною його висадити, один від одного не менш, як на шість до вісім інчів, а коли вже зацвите, тоді всі бокові купочки квіточок треба геть зірвати, щоб те насіне, котре буде з останніх, красше було. Коли насіне пожовкне вже, його треба зараз зібрати та висушило. Коли насіне пожовкне вже, його треба зараз зібрати та,висушивши, заховати, колиж воно ще не виспіє, а тут і приморозки нахоплять ся, тоді його разом з стеблом треба зривати та, повязавши у пучечки, покласти в тепле місце, там воно й саме виспіє.

ПЕТРУШКА.

Буває дві породи її: одна, яка кохає великий підземний гін (корньова), і листова, що йде на зілячко. Перша розьодить ся на сухому сонячному місці, а друга — на вогкому; першу треба поливати тілько у перші часи, а другу — частенько, щоб зіля її ніжнійше та запашнійше було, а щоб вона і усе літо була погожа, то її треба висівати раз у раз, що місяця. Як насіне петрушки довго не сходить, то його попереду треба подержати між мокрими ганчірочками або повстинками, поки не назубить ся, а потім вже висіяти разом з піском. В теплійших місцях корневу красше висівати ще в осени, щоб другого року швидше мати її коріне, а в других — тілько весною, скоро минуть ся приморозки. Теж саме: в теплійших місцях корінь на насіне красше зіставляти в землн, а в холоднійших — ховати в льох;розсаджуватиж сі корні-насінники повинно ся не близше як на шість до вісім цалів віддалеки, щоб з них було потім гарнійше насіне.

КРІП.

Росте добре трохи що не скрізь. Насіне його можна висівати зараз, тілько минуть ся ранішні морози, одно від одного на пять цалів, попереду вимочивши днів два в воді, котру треба що дня двічи або тричи переміняти, щоб завжди погожа була, абож, замість сього, можна продержати його між мокрими повстинками поки не пустить паростків, — таке насіне зійде потім днів через шість; далі треба зіле тілько прополювати, а більше нічого. З того кропу, котрий оберемо на насіне, зіле зовсім не треба збирати, бо тоді насіне не буде добре. Бокові квіточки його теж треба зривати, а зоставляти тілько середні, з яких завжди буває красше насіне. Зби-

рати насіне треба в пору, як тільки виспіє, бо воно таке сипуче, що коли хоч трохи опізнитись, мерщій обсиплеть ся, та такого кропу скрізь народить, що він аж обридне.

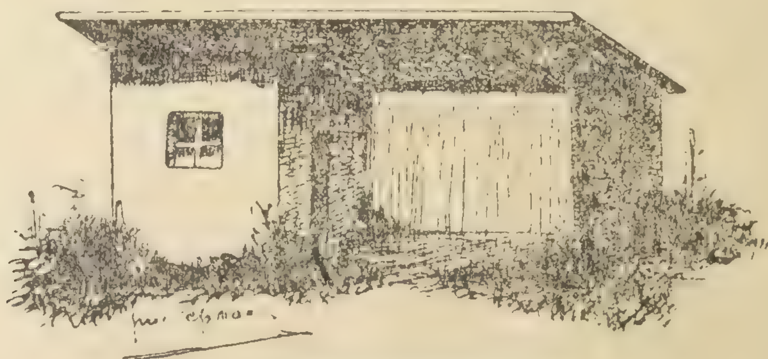

Про домашну птицю

Нема чого казати, що всяка свійська птиця дуже потрібна людям, та не зо всякої буває однакова користь. Тим часом, як качок, гусей, индиків, голубів розводять найбільш ради доброго, та смачного мяса, курей розводять і за-для мяса й для яєць. А коли взяти на увагу, що кури можуть жити по всіх країнах світа й не вимагають для себе якихсь особливих умов, як, наприклад, качки чи гуси, що їм треба води, або индики, що дуже боять ся холоду та вохкости, — то зрозумілим стане, чого по господарських зо всьої надвірної птиці найбільше розводять курей.

Дивлячись на те, чого саме господар бажає мати від своїх курей: чи щоб вони давали йому більше й смачнійшого мяса, чи щоб вони несли більше яєць, — він і підбирає для свого господарства ту чи иншу породу. А пород сих, особливо курячих, сила є на світі.

Не розглядаючи поки-що окремих пород, скажемо, що всю надвірню птицю поділяють звичайно на два великих гуртки: на їстивну й несучу. Таким поділом відзначаєть ся тому, що одні породи можуть дати переважно добре мясо на їжу людям, а инші — богато несуть ся. Бувають і такі породи, що більш-менш однаково придатні, як на те, так і на друге.

Взірцевий курник.

Головне, що вимагає ся від їстивної птиці, є те, щоб вона швидко зростала, булаб, як то кажуть скороспілою, богатоб важила, щоб було в неї смачне мясо й щоб швидко її можна було вгодувати. Їстивні породи повинні бути спокійної вдачі, щоб їх можна було закидати по тісних помешканях, де-б вони швидко вигодувлись та добре нагулювали-б собі сала. Мясо їстивних курей повинно бути соковитим, ніжним на смак, щоб у йому не було дебелої волокнини і щоб скрізь воно рівно проходило салом.

Всі сі здібности є у деяких пород курей, отже їх можна в деякій мірі надати й мало-породистій свійській птиці, коли тільки доглядати та годувати її до путя.

Одначе, яка-б не була їстивна птиця в господарстві, тльки-ж з неї не може бути дуже великої вигоди, коли немає куди тую птицю збувати на продаж. Тим то для фармарів можна радити таку птицю тільки тоді, коли фармарі живуть десь поблизу від великого міста (города), де раз-у-раз можна продавати живу й різану птицю по добрій ціні.

Курка породи Темних Ваєндотів.

Навпаки, для тих що лежать десь далеко від великих міст та містечок, безперечно вигіднійше розводити найбільш несучі породи. Бо яйця можна довгий час зберігати, нічого на те не витрачаючи та й по всіх більших містечках живуть всякі перекупщики (яєшники), що збирають та скуповують яйця на перепродаж. Чимало таких яєшників їздить по фармах за яйцями.

Між породами несучих курей є такі, що зносять силу яєць — більше як 200 на рік. Тоб то одна курка коли полічити по середній ціні — тільки 25 центів тузин яєць, може дти своємр господареви бльш 4 доляріз за один рік. Звісно, 4 доляри — ще невеликі гроші, ну, а вже коли в господарстві буде, скажемо, сотня таких курей, то 400 долярів річно — є добрий додатковий заробіток в господарстві.

II. ПОРОДИ КУРЕЙ.

До пород виключно несучих курей належать такі: гамбурська, італійська, мінорка, іспанська та андалюська. Кури сих пород — в серед

Лянґшани.

ньому — зносять не менч як 150 яєць річно і здебільшого не квокчуть та не сідають на яйця. До несучих курячих пород треба додати й таких, дуже придатних для нашої сторони, курей як французькі — гудани, китайські — кохинхинки та лангшани і плімавт - роки.

Всї сї кури швидко зростають й уже на пятому місяцї (напр. італійські) починають нести ся, а бувають і такі, що несуть ся коли їм вийде тільки чотири з половиною місяцї.

Далї ми не будемо оповідати про всї прибуткові породи курей, бо їх дуже богато є по світі, а спинимось тільки на таких видатнійших породах, що можуть бути особливо користними по невеликих фармарствах.

Фаверолї.

а) НЕСУЧІ ПОРОДИ КУРЕЙ.

Італійські кури невеликі на зріст, мають червоне обличе й білі сережки. Ноги в них жовті, а в чорних курей — темні. Пірє у них буває всякої масти, тільки не рябе, а одномастне по всьому тїлу.

Італійські кури дуже несучі: кожда курка в середному дає щонайменче 140 яєць, а деяка — то може знести й 200. По теплих помешканях вони несуть ся всю зиму. Яйця італійських курей невеликі і мають зовсїм білу шкаралупу.

Курчата, яких сї кури не висижують сами, бо вони нїколи не квокчуть і не сїдають на яйця, — ростуть надзвичайно швидко й вже з 5-го місяця починають нести ся.

Італійські кури дуже терпиливі й невибагливі, отже в зиму не видержують великого холоду. В лїтку-ж їх можна не дуже доглядати, бо вони сами уміють собі знайти поживу.

Гамбурські кури є, мабуть чи не найбільш несуча порода: кожна курка, коли її добре доглядати, несеть ся мало не цїлий рік і иноді дає до 200 — 220 білих, великих яєць. Курчата починають нести ся з 5-6-го місяця й не несуть ся тільки той час, поки линяють.

На вигляд сї кури дуже хороші; з круглими грудьми, великим блискучим пірєм, з рожевим гребінем та чепурними невеличкими сережками. По шиї та по плечах лежить густе довге пірє, хвіст мають великий та повний. На масть вони бувають всякі — чорні, сріблясто-рябенькі, а иноді — злотисто-рябі. На зріст вони теж не великі: півень важить коло 5 фунтів, а курка — трохи більше, як три. Частїйше трафляють ся чорні гамбурські кури, що дають більші яйця.

Корму влїтку їм давати богато не доводить ся, бо вони й самі добре його відшукують. Тільки сїй породі треба простору, і через те, коли гамбурських курей тримають по тісних хлївцях чи кучах, то вони

швидко миршавіють і починають мало нести ся. Тим-то ся порода більш придатна для степової сторони.

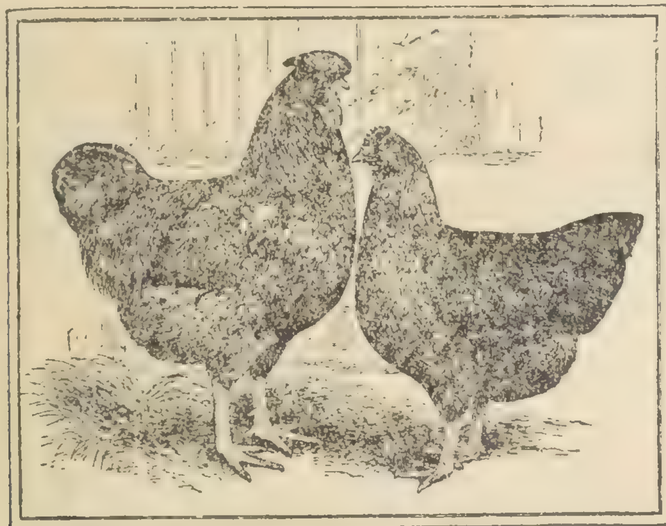
Дуже несучі кури іспанські і особливо з них одна порода — мінорка. Мінорки бувають чорної й білої масти. Пірє в них блискуче, а обличче червоне, аж синювате. На зріст вони теж не дуже великі — фунтів 5—6 ваги, присадкуваті. Курчат не висижують.

Курята швидко зростають, мають добре пірє й не дуже тендітні. Яйця мінорки білі, гладенькі, дають їх сї кури до 200 на рік.

Польські або падунські кури дуже скидають ся на гамбурських, тільки відрізняють ся від них тим, що бувають чубаті й мають бороду та бакирі, через те їх ще звуть чубато-бородатими. Ноги вони мають короткі й зовсім голі, сїро-синього кольору. Сами-ж на масть бувають всякі — й білі-сріблясті, й жовті, й жовто-рябі, чорні з кропками на кінци піря, то що.

Чистопородисті польські кури добре несуть ся й не квокчуть. Вони дуже легко хоріють від холоду, слоти, вохкости і через те придатнїйші для сухої сторони. Крім того, через великі чуби, вони часто хоріють на очи, не добре бачуть і тому не вміють гаразд здобувати самі собі поживи й завчасу помічати небезпеки. От, через такі природні хиби, польських курей мало-де розводять.

Китайські кури — кохинхинки — досить відома порода по наших краях. Вони дуже великі на зріст — півень нерідко важить від 9 до 12

Кохінхіни.

фунтів, а иноді — то й ще більше, курка-ж має ваги від 7 до 9 фунтів. Вони мають богато пухкого, мягенького піря, особливо зі споду. На масть частїйше вони бувають жовтуваті або білї, хоча трафляють ся й чорні, зозулясті або мають таке пірє, що скидає ся на перепеляче.

Кохинхинки — добрі несучі кури й дають річно коло 200 яєць, та тільки, порівняючи до самих курей, їхнї яйця не дуже великі, і мають товсту рудовату шкаралупу.

Кохинхинки квокчуть і добре висижують курчат. Що до сего, то вони кращі за инші породи, бо вони великі, мають пухке пірє і через те під них можна підсипати більш яєць, як під курку якої иншої породи. Та тільки водить курчат кохинхинка не довго, — всього тижнів зо два, зо три, — і покидає їх зовсім малими. Правда, курчата швидко зростають, не вимагають пильного за собою догляду і добре перетерплюють холод.

Дорослі кохинхинки швидко гладчають, особливо від мякого корму, і тодї перестають нестись. Та й звичайно, вони краще несуть ся, коли ходять на просторі, а не сидять по кучах. Коли вони старіють, то

починають нестись все пізнійше, тим-то старійших за два роки курей сеї породи не треба зіставляти в господарстві.

Чорні Орпінґтони.

Андалюські кури дуже підхожі до іспанських, відріжняють ся чорним обличем і синьо-чорними ногами. Пірє у них темно-синьоватої масти, темнійше зверху, ніж зі споду. На зріст вони такі-ж, як і мінорки, а несуть ся часто ще краще за мінорок. Яйця їхні великі, білї. Андалюські кури не квокчуть і не висижують курчат.

Курчата швидко вбирають ся в пірє і добре зростають; крім того вони не мерзлякуваті і краще перехожують зиму, як кури іспанської породи.

б) ЇСТИВНІ І НЕСУЧІ ПОРОДИ.

Раніш уже згадувалось, що є такі породи курей, які й добре несуть ся, її бувши великі на зріст, дають богато смачного мяса. Такі породи особливо придатні для господарств, де можна заробляти й продажею яєць і продажею живої птиці.

білї Ваєндоти.

До таких пород належать:

Французські кури — гудан та кревкер. Обидві сї породи чубаті, на коротких голих ногах. Важать: півень — коло 8 фунт, а курка — 6½ — 7 фунтів.

Курчата сих пород зростають надзвичайно швидко: вже в 4—5 місяців кревкери важать коло 6 фунтів, а вгодовані шестимісячні півники нерідко мають і по 8 фунтів. Обидві сї породи краще зростають і виховують ся, коли пробувають на просторі; одначе-ж вони добре мирять ся з тісними курниками.

Окрім того, що вони дуже придатні на заріз, обидві сї породи добре несуть ся: кревкери дають коло 120 яєць річно,а гудани, що несуть ся й зиму — коло 150. Гудани й кревкери добре парують ся з простими

Род Айленд.

курми і дають гарних, рослих курчат. Тому сї породи здатні на те, щоб зробити кращими безпородистих свійських курей.

Лангшани дуже нагадують собою кохинхиннок і бувають частійше чорної масти. Кури сї дуже великі на зріст і важать коло 8 фунтів, а півні — й до 10фунтів. Бувають вони з волохатими ногами й голоногі. Голоногі кращі— як для нашої країни.

Звичайно вони зносять річно коло 150 яєць, темновато-жовтого кольору, а иноді — то й з цятинками.

Лангшани висижують курчат, хоча часто пізно починають квокати, й курчата їхні довго бувають голі. Мясо лангшанів дуже смачне, особливо з півників пяти-шести місяців, коли вони вже важуть більш 5 фунтів. Ся порода дуже придатна для невеликого господарства.

Брама дуже підхожа до кохинхинок. Порода ся особливо придатна для передмістних господарств, бо брами в зимі й скоро на весну ви-

Темні Брами.

водять курчат. Вони не боять ся холоду, не вимагають дуже пильного догляду і вміють сами собі вишукувати поживу. Брама — дуже придатна порода до паруваня з свійськими простими курми.

Плімавт - рок — порода, що дуже нагадує собою лангшанів. Мастю вони скидають ся на зазулю, а ноги мають жовті. Кури сї добре несуть ся, даючи иноді за рік до 170—180 яєць. Одночасно вони й їстивні, бо мясо з них смачне й вигодовують ся вони дуже швидко.

Опріч того, ся порода легко звикає до житя в новій країні, може жити в холоді й у вохкости без великої для себе шкоди. Одно слово, се мабуть, найпридатнійша для наших фармерів порода.

Плїмавт - Рок.

Дуже підхожі до плїмавт - років та лангшанів ще дві породи курей — ваєндот та орпінґтон, що теж придатні для наших господарств, як і вище згадані породи.

До пород виключно їстивних належать переважно так завні анґлійські бійцьові кури, індійські, малайські, шотляндські, то що; та тільки для невеликого фармерського птахівництва навряд чи вони можуть бути дуже придатними, а через те про них окремо оповідати не будемо.

II. ИНША НАДВІРНА ДОМОРОСЛА ПТИЦЯ.

Гуси й качки — так само потрібна домашня птиця, як і кури, хоча їх менше розводять по наших господарствах. Почасти буває се через те, що сю птицю найбільше розводять за-для мяса та піря, а не за-для яєць, почастиж і через те, що її можна добре викохувати тільки по тих околицях де є досить води — ставки, річки, болота. Правда, гуси добре зростають та плодять ся й без води, отже-ж тільки тоді, як для них є добрі пасовища — луки.

З найбільше підходячих гусей зазначимо такі видатнійші породи: тулюську, емденську, померанську та китайську.

Тулюські гуси зверху бувають тілько сірої масти, а зі-споду, особливо по задній частині тіла, вкриті зовсім білим пухом; білий так само мають і хвіст. Гуси сі величезні і годовані важать до тридцяти фунтів, то-б то втричі більше, як звичайні, свійські сірі гуси. Тулюські гу-

си добре зростають та викохують ся й по наших краях, тільки вони дуже боять ся холоду.

Гуска починає нести ся досить пізно, і зносить поверх тридцятьох яєць, а як коли — то й до пів сотні. На прикінци весни їй уже кортить сідати на яйця і вона може вилупити зо трудцятеро гусенят; тільки не

Тулуська гуска.

слід підкладати під неї більшого числа яєць. Гусенята дуже кріпкі, добре зростають, вгодовують ся-ж добре тільки тоді, як дійдуть повного зросту. Тулюські гуси дуже придатні до паруваня з свійськими, простими, від чого буває добрий завод, дуже вигідний для господорства.

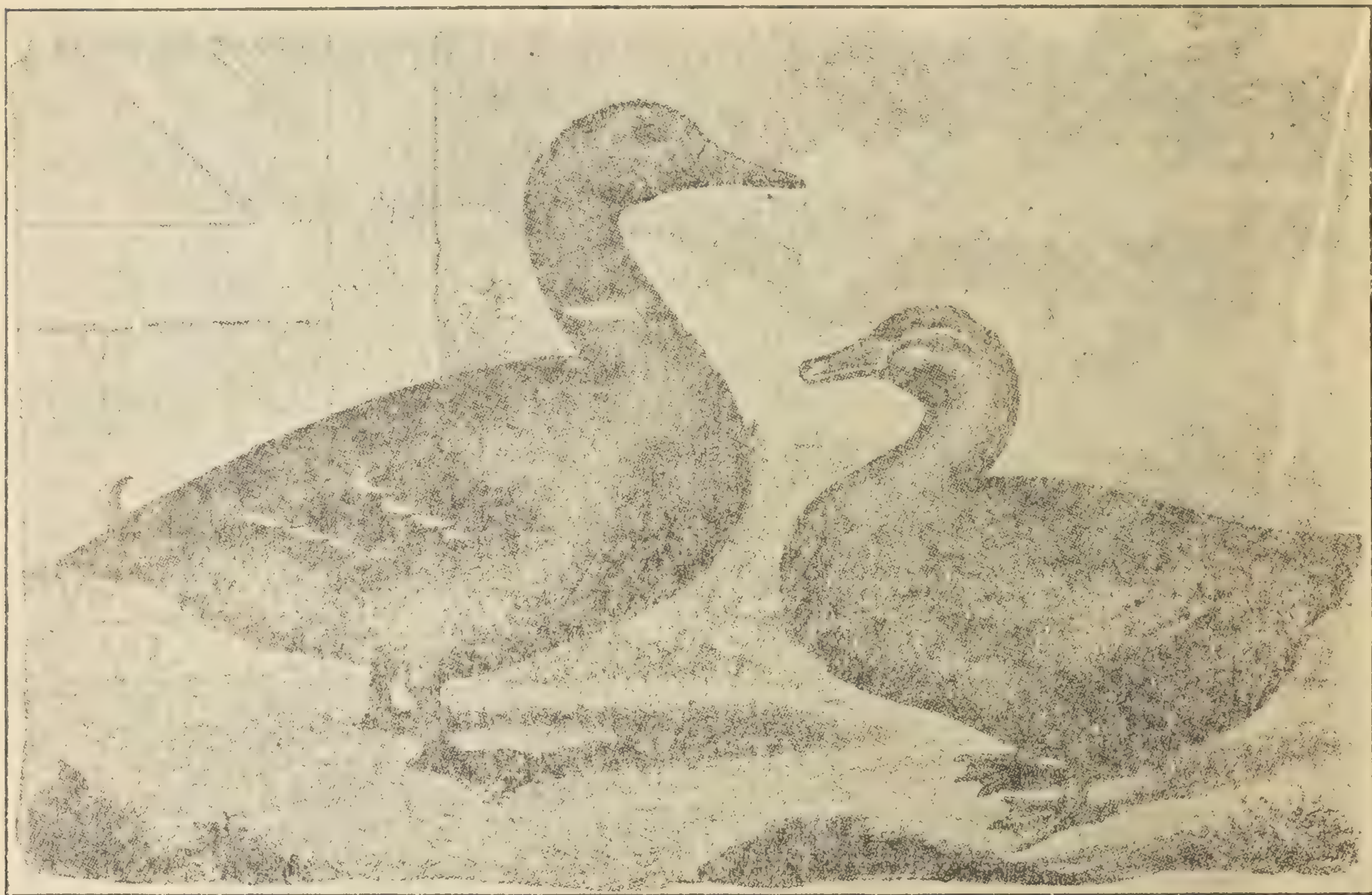
Емденські гуси так само великі, як і тулюські, на масть-же вони зовсім білї з рожевим носом, червоними лапами та блакітними очима. Гуси сї добре викохують ся тільки на озерах, за те вони швидче зростають і більше придатні до годуваня на заріз, як гуси тулюські. Так само вони краще висижують гусенят і краще їх вивожують.

Померанські гуси підхожі до емденських і зростом і здібностями; відрізняють ся-ж від тих сїрою мастю.

Китайські гуси більше скидають ся на лебідя, як на гуску. Відмінною ознакою сих гусей буває ґуля на лобі, коло верхньої частини носа. На зріст вони не дуже більші за звичайних свійських, мають смачнійше мясо, дуже чепурні на вигляд, добре несуть ся й не боять ся холодної години. Тим-то їх можна вважати за дуже користну птицю для наших невеликих господарств.

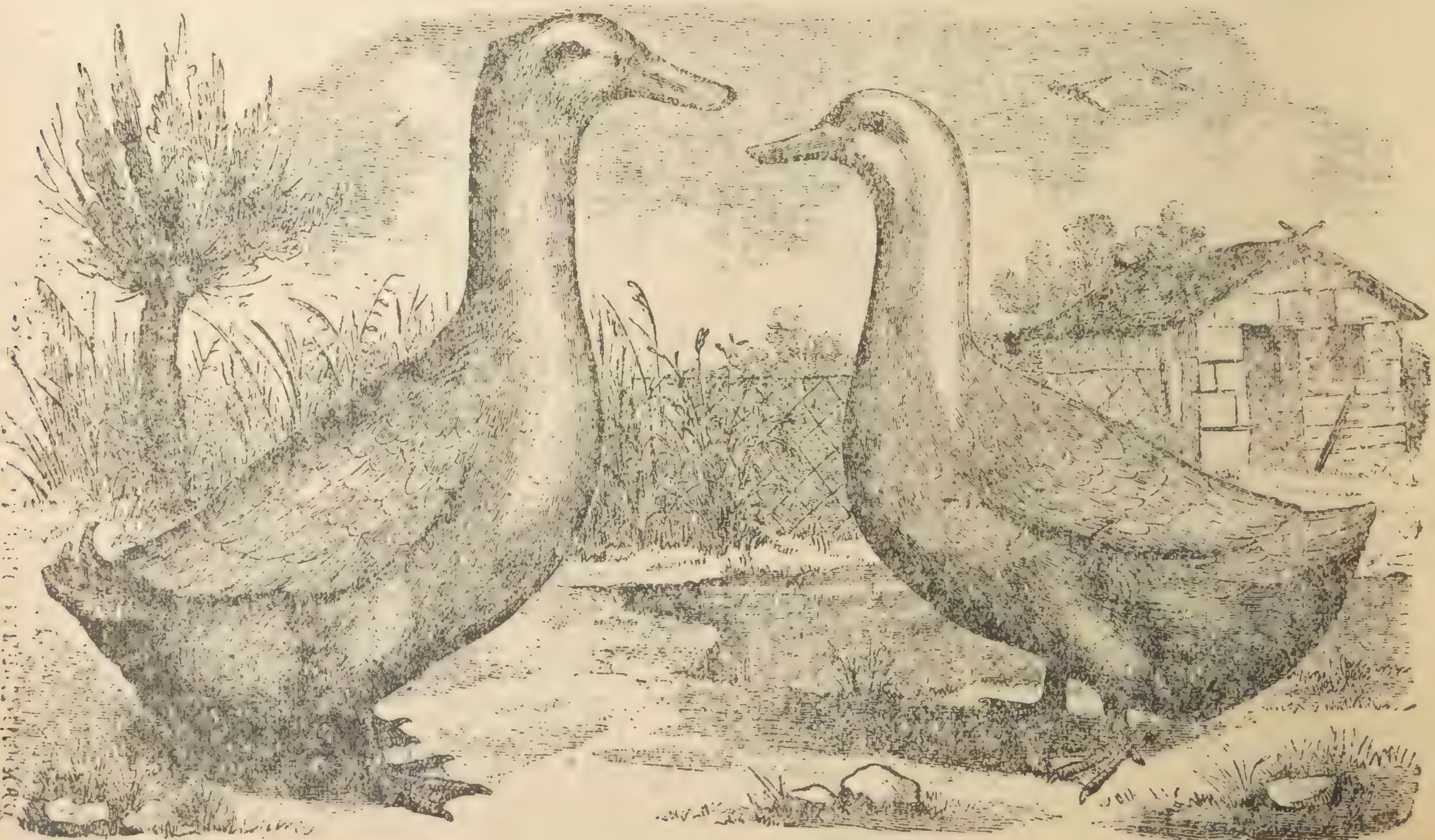
Качачих пород те-ж є дуже богато. Одначе-ж, як ми вже згадували, — качок розводять менче, а де немає води — то часто й зовсїм не розводять, а через те ми й роскажемо тільки про найбільше видатні породи сеї птиці: руанську, пекінську, мускуську та ейлесбюрі.

Руанські качки — порода для наших господарств дуже вигідна. На зріст вони величезні: дорослий качур, добре вгодований, важить 10—12 фунтів, то-б то мало не стільки, як свійська проста гуска.

Руанські качки.

На масть руанські качки дуже нагадують диких: сірі і рябуваті з зеленим відблиском. Вони добре несуть ся, особливо по теплих краях,

Пекінські качки.

де качка може знести до девятьох десятків білих, великих яєць. Качки сї досить невибагливі, бадьорі й не дуже боять ся різких змін погоди. Качата зростають швидко її уже в чотири і пів місяцї руанське вутятко важить коло 6 фунтів і його легко вигодувати на продаж.

Ейлесбюрі — білі на масть і трохи менчі на зріст, як руанські качки. Вони так само добре несуть ся, починаючи нести ся вже з восьмого місяця, зносять такі-ж на вагу яйця, як і руанські качки, і дають їх коло 120 річно.

Качата дуже кріпкі й не потрібують великого догляду та якогось особливого корму. Як їстивна птиця, сї качки вважають ся за найкращих, бо мясо їх дуже смачне, вутята вже на другому місяцї важать три і пів до чотири фунти.

Так само біле пірє мають і пекинські качки. Вони найбільші за всїх инших, ще більші, як руанські. Двохмісячні вутята їхнї вже важать 4 до 5 фунтів. Несуть ся вони не гірш за руанських, а яйця їхнї ще важчі. Мясо грубійше за мясо попередних пород, хоча все таки добре.

Мускусна качка.

Мускусних качок пізнати по довгому хвості та ґулї на носї, що нагадує собою ґулю у гусей китайських.

Звуть сю породу мускусною через те, що мясо ї має особливий дух, тим часом воно смаковите й буває його чимало, бо вони більші за свійську качку: селезень иноді важить коло 10 фунтів, качка-ж рідко коли буває тяжчою за 7 фунтів.

Качат — сеї породи досить легко виховувати й вони на 4-му місяцї стають на зріст такі самі, як і дорослі качки; несуть ся вони добре.

До речі булоб зазначити тут ще кілька пород індиків, що по деяких сторонах можуть давати чималий прибуток, особливо-ж через ту високу цїну, що дають тепер за них по містах.

Тільки, що викохувати индиків — досить клопітна й забарна річ, і сподївати ся успіху від сеї справи можна тільки там, де птахівництво поставлено на певний промисловий ґрунт і де не буває великої слоти та холодних вітрів.

Визначнійшою породою индиків треба вважати глинястих (бронзових), що мають богато білого, смачного мяса. Индики глинясті, добре вгодовані, иноді важать більше, як 28 фун., индички — поверх 24 фунтів. Краще несуть ся старі индички, що можуть дати за рік 30 до 40 яєць, на яких сидять залюбки й дуже обережно.

III. ЯК РОЗВОДИТИ ДОМАШНЮ ПТИЦЮ.

Дика птиця весь час живе без усякого догляду людини: вона сама собі мостить кубельце, сама доглядає своїх пташенят, знаходить собі ї їм поживу, вибирає найзручнійше місце для свого житла. Надвірня-ж, свійська птиця вже не може жити, як дика: її треба доглядати всякого часу її житя і, чим більш буде на ній господарського ока, тим вона буде кращою, тим більше з неї матиме нагоди господар для себе.

Перше, що повинен зробити господар — се розплодити в господарстві птицю. А щоб мати добрих курчат, гусенят, качат, то що, — треба буває піклуватись про них ще з того часу, поки вони ще й на світ не зявились: себ-то поки ще їхнї зародки лежать в яйцях.

Спосіб розведеня птицї буває не однаковий: або, — скажемо так, — природний, коли яйця насижує квочка, або-ж штучний, коли курчата чи там каченята плодять ся без квочки, по особливо - прилагоджених снастях, що звуть ся інкубаторами. В отсї інкубатори, — такі, досить хитро змайстровані скринї, — накладають велике число яєць і, підогріваючи їх нагрітим повітрям або — частїйше — теплою водою, утворюють такі умови, нїби тії яйця насижує птиця, і через те по тих скринях починають від теплини вилуплюватись пташенята. Інкубаторів вигадано чимало; бувають вони всяких зразків, та користувати ся з них можна тільки при великому птахівництві, бо хоча вони й дуже вигідні для господарства, отже з ними доводить ся мати чимало клопоту.

От через се ми не будемо докладнійше розповідати про сї штучні способи розведеня птицї, а спинимось натому, як слїд ходити коло сеї справи при природньому розплоджуваню доморослої птицї.

Коли самиця починає квокати, треба приготовити єї гнїздо та підсипати під неї яєць. Як саме підсипати яйця — чи з шапки, як то звичайно робить ся, чи з підсипка або якого иншого посуду, — звісно, значіня не має нїякого. Треба тільки пильнувати одного: щоб ті яйця були свіжі, великі, добірні. Тим-то такі яйця, що їх хочуть пікладати під квочку, треба переховувати по сухих, не дуже холодних і не дуже теплих помешканях, щоб часом не позасмерджували ся. Яйця слїд брати зовсім свіжі, що знесено їх не більше як три тижні тому. Класти під

одну квочку найкраще більш-менш однакові яйця й на величінь, і на колььор, бо неоднакові, коли їх квочка перевертає під собою, швидче можуть потовкти ся.

Вибираючи яйця під квочку, слід підсипати тільки такі, у яких, дивлячись на світло, добре було видко в середині темне кружалко (зародок), а з тупіщого боку не буде великої порожнечі.

Під одну квочку — курку не слід підсипати більше 15 яєць, під гуску — не більше 13, пік качку — 18, під индичку — 20 до 25; бо коли підсипано яєць за богато, то птиця не зможе усіх їх гаразд затулити своїм пірем, частина яєць зістанеть ся на холоді й зародки можуть завмерти, а з яєць стануть розбовтки (бовтуни).

Гнїзда повинні бути чисті, глибокі, досить просторі, а становити їх треба в затишку та в теплї, щоб холодним вітром не захолоджувати яєць. Треба також пильнувати, щоб у помешканях, де сидять квочки раз-у-рнз було чисте повітрє.

Годувати квочок треба добрим кормом, даючи їм по-змозї таку поживу, до якої вони вже призвичаїлись раніш, бо від нового корму в них можуть початись проноси й вони або-ж часто вставатимуть з гнїзда, або будуть просто каляти в гнїздо, а від того, з їхнього сидіня инодї не буває ніякого путя. Индичкам корм треба становити біля самісенького гнїзда, бо вони сидять на яйцях дуже міцно й рідко встають на прогулянку.

Кури сидять на яйцях від 19 до 21 днїв, а качки, гуси й индички — 28 до 29 день.

Коли промине половина сего часу, яйця слїд знову переглянути на світло, щоб розбовтки відкинути геть. Пізнати їх дуже легко, бо вони бовтають, коли їх повертати в руках, а як дивитись на світло, то вони до половини темні. Так само треба повідбирати й так звані »свіжаки«, то-б то яйця без зародків, що зовсім не мають в серединї темного кружальця, коли розглядати їх проти світла. Переглядати яйця треба кождого разу дуже оберемно, щоб не струхнути часом зародка, бо від того він може загинути.

Коли надходить час, що з яєць повинні вже вилупитись пташенята, слїд знову передивити яйця, щоб — коли буде потреба — можна було вчасно допомогти пташенятам вийти на білий світ, і тим уникнути шкоди для господарства.

Буває так, що вже квочка просиділа належний час, а пташенята й не наклььовують ся. Викидати геть такі яйця нї в якім разї не слїд, а треба вибрати їх з гнїзда й покласти в глибоку миску з теплою водою (такої теплини, щоб зовсім вільно можна вдержати руку, зо 30 ст.). Ті яйця, в яких зародки завмерли, і так само розбовтки, будуть плавати тихо, нерухомо, а яйця з живими зародками наче двигтіти-муть у водї. Така спроба не тільки не пошкодить яйцям, а — навпаки — помякшить їхню шкаралупу і пташенятам легше буде її продзьобати.

Трафляє ся й так, що курча вже й розлупить яйце, а не має сили дужче предовбати шкаралупу. Тим часом плївка присихає курчати до пуху й воно вже не може повернутись у своїй колисцї, йому зовсім ніяк продзьобувати дірку далї, а через те воно може завмерти в яйцї. То слїд обережно облупити частину шкаралупи навколо продзьобаного місця. Облупити слїд тільки доти, поки буде суха плївка.

Инодї курча буває дуже кволе й не має сили само пробити собі вихід з яйця, то воно може там і задихнутись без свіжого повітря. В такім разї не годить ся самому розбивати шкаралупки, бо може статись, що пташеняти ще рано виходити з яйця й воно від того так само може загинути. Найкраще-ж обережно проткнути яйце голкою, а-

би в нього проходило свіже повітря, й чекати, поки курчатко увійде в силу.

Коли малі пташенята вже вилуплять ся з яєць, їх негайно забирають з-під квочки і садовлять в таку скриньку, дно якої вкрито повстю або мякою сукниною, , затуливши її не зовсім щільно, — щоб туди проходило свіже повітря, — становлять на теплу піч.

Годин за шість пташенята зовсім обсохнуть, і їх треба вперше нагодувати, й найкраще перші дні годувати їх посіченими крутими яйцями. Годувати-ж слід що-години.

Саму квочку виймають з гнізда, гніздо гарненько перетрушують і обсипають перським порошком, щоб там не заводилось курячих вошей, що будуть дуже шкодити пташенятам. Для того-ж ще радять злегенька мастити черево квочці оливою; так само слід помастити й пташенятам голівки та під крильцями, — й тоді їх не обсядуть воші.

Далі вже курчата зістають ся під квочкою, та тільки не годить ся давати під одну квочку більше як 15 курчат, бо їм буде тісно під нею сидіти й частина їх зіставати-ме ся неприкритою тай мерзнути-ме. Поживу квочці слід становити коло самого гнізда, щоб вона могла дзьобати, не злазючи до долу.

Першого тижня курчатам треба давати, крім посіченого яйця, ще ...аної або рижової молошної каші, а часами — то й посіченого мяса; з третього-ж, четвертого дня слід напувати їх молоком, розведеним водою..Питво давати трошки тепленьке й не дозволяти їм обпиватись, щоб часом вони не занедужали на пронос.

Перші два тижні годують пташенят що-кожних 1½—2 години, а потім разів 10—8 на день, доходючи так поволі до 4-х разів на день, коли вже курчата добре підростуть. Годувати їх треба тільки свіжим кормом, додаючи також і всяких рослин та коріня (капусти, картоплі, моркви). Индичатам січені яйця давати слід тижнів зо-три зряду.

Через кілька день, коли година тепла, ясного дня їх можна випустити на двір, на прогулянку вкупі з квочкою і далі вже слід оберігати їх від хижої птиці — особливо ворон, собак або каютів.

Потім, коли вже виводки звикнуть ходити по дворі, не слід їх випускати на двір дуже зараня, поки на траві лежить ще роса. Надто се слід памятати про индичат, що боять ся вогкости, легко з роси застуджують ся і можуть погинути, особливо, поки ще їм не вийшло двох місяців.

IV. ЯК ГОДУВАТИ ПТИЦЮ.

Дивлючись, на те, для чого саме розводять птицю в господарстві — чи на заріз, чи задля яєць — її й годують відповідною їжою. Тільки-ж попереду, ніж зіставляти птицю на завод, треба відібрати з поміж молодих пташенят таких, що справді будуть вигідними для господарства.

З їх курочок та зайвих півників, що мають якісь хиби, продають а на господарстві зіставляють найкращу птицю — дужу, кремезну, рослу та зо всіма ознаками породи.

Курей, що мляво їдять а коли пють то в них темніє гребінь, не варт зіставляти на господарстві, бо то здебільшого кури слабі й кволі. Дуже легких, сухорлявих та пухких курей, що у них раз-у-раз буває порожнє воло (воло найкраще облапувати в ночі), — невеселих, кволих, з закислими очима, — теж краще попродати ,щоб не мати зайвого клопоту та збитків від негодящої птиці.

Коли курчата вже зовсім зростуть, то їх можна годувати всяким кормом; зерном, городиною, недоїдками людських харчів, то що. Го-

дувати курей треба не менч, як тричі на день. Звісно, в літі, або в осени тоб то коли буває косовиця, возовиця або молотьба, — можна й зовсім не годувати птиці, бо вона й сама собі знайде досить поживи. Тільки в літі треба пильнувати, щоб птиця мала свіжу воду, коли схоче пити. А також треба подбати й про те, щоб на подвірю були такі місця, деб вона могла порпатись, то-б то, щоб був пісочок, а ще краще — з дрібними камінчиками. Такі камінчики кури часто ковтають. Раніш гадали, що вони се роблять на те, щоб тими камінцями краще перетирався корм, тепер-же доведено, що камінці потрібні птиці на те, щоб у неї ставати міцніщі та твердіщі кістки.

Так само в літі доводить ся мало годувати й гусей, що самим собі напасають ся добре на траві. Про качок і казати нічого, що вони сами знайдуть поживу, аби тільки їм була вода.

В осени коли вже на полї не буває корму для птиці, її треба годувати як слід, даючи що разу стільки корму, щоб вона виїдала його весь до щенту. Часами, крім всякого иншого корму, птиці ще треба насипати костяної муки з перепалених та тертих кісток або перетертої шкаралупи з яєць, бо без сего у несучої птиці часто бувають мякі яйця (виливки). Отже, коли птицю годують не на заріз, — не слїд несучих курей, гусок чи качок обгодовувати так, щоб вони були дуже гладкі бо тодї вони пічнуть менче нести ся, або зовсім перестануть. Особливо се слїд памятати про гусок, бо вони, коли дуще ситі, хоч і не кидають зовсім нести ся, то здебільшого несуть такі яйця, що з них не вилуплюють ся гусята (яйця без зародків).

Годувати птицю на заріз треба так: Перш за все слїд дбати, щоб ті жолоби чи який инший посуд, куди насипають птиці корм, раз-у-раз був зовсім чистий від усяких недоїдків, що псують і нові корми і одночасно приваблюють усяких ворогів птиці — котів, собак, пацюків.

Вигодовувати птицю звичайно починають зимою, щоб вона саме вгодувала ся під Різдвяні Свята, коли її кожному треба. Курей вигодовують переважно теплуватим мяким кормом, що дають його найбільше зранку, коли тільки кури прокидають ся. На сей корм годять ся запарені висівки, варена покришена городина, житний печений хліб, то що. Часто все се перемішують до купи, тай розбовтують водою чи сироваткою, щоб стала замішка, не дуже рідка й така, щб не прилипала до рук. Рідка замішка заліплює курям ніздрі й тим викликає в них нежит, крім того иноді від неї зліплює ся пірє й кури, починаючи їх чистити, можуть дістати негарні звичкиї вищіпувати й собі, й иншим своїм сусідам пірє.

Щоб кури швидче вгодувались та стали важкими й ситими, їм не слїд давати волї ходити скрізь по дворі, а краще садити їх в кучі по теплих хижках та не турбувати без потреби. Щоб вгодована птиця мала смачнійше мясо, — радять до корму додавати потроху патоки; тільки не слїд підмішувати якогось дуже запашного або гіркого насіня, бо через се мясо стане несмачним і буде неприємно душити. Щоб як найшвидче вгодувати птицю, найкраще давати їй всякої муки: ячмінної, гречаної, пшеничної, житної, вівсяної і кукурузяної. Перед кінцем годівлї радять робити з муки такі галушечки, завбільшки з лїсовий оріх, замішуючи водою або молоком, і запихати їх у рота птиці силою. Годувати треба 3—5 разів на добу.

Який час доводить ся витратити на вгодуванє курей — дуже залежить від породи самої курки. Істивні породи швидче гладчають і иноді їх можна вгодувати всього за двн тижні. Крім того курей ще иноді харащають, щоб вони швидче вгодувались та мали смачнійше мясо. Та

ких виложених півнів звичайно зовуть каплунами, а курей — пулярдами.

Мясо каплунів та пулярдок далеко смачнійше за мясо звичайних курей, а через те й ціна на виложену птицю буває вища. Харашають півнів частійше всього на прикінци авґуста й беруть для сего півників на четвертому місяці Справа се не дуже складна, коли мати хоч невеликий досвід та потрібний до того струмент, одначеж, коли се робити недотепно й без приладів, то чимало курей після харашаня гине.

Годують гусей подібно до того, як і курей. Найбільш на те придат на всяка мука, замішана на воді чи молоці; а иноді — то ще й з салом. Годувати слїд як найчастійше, тільки не слїд відразу давати по богато. Гуси швидче вгодовують, коли їх державуть не на волї, а по кучах. Тоді гаразд можна вгодувати гуску за 3—4 тижнї; тільки треба кожну гуску садити окремо в який коєць чи кучу. Тижнів через 2 після початку годуваня, коли вже гуси сами не хочуть їсти, годить ся їм просто залива ти в горло лійкою, на кінець якої натягають ґумову дудочку, рідку за мішку з борошна. Крім того радять давати гусям порошку антимонії (коло ¼ чайної ложечки що-дня), щоб у них більшала печінка, бо гусяча печінка дорого продаєть ся, а від антимонії вона дуже розбухає й стає иноді разів у 5—6 важчою, як звичайно. Буває, що в гусака, отак годованого, печінка важить більш як фунт.

Що до индиків, то їх, власне, на те тільки й заводять, щоб вони йшли на страву, тим-то й годувати їх починають зразу, як тільки индики а добре зростуть. Индики добре нагулюють собі сала на просї, яке на прикінци годуваня їм просто засипають в рота.

Качки-ж на болотах часом стають такі важкі та ситі, що їх нема чого й годувати дома, бо й на найкращому кормі вони без води тільки почнуть спадати з тіла. Тому звичайно в осени їх найбільше вигідно продавати, бо за них дають добру ціну, тим часом як фармера нічого не коштує їхнє годуванє. Колиж доводить ся вигодовувати качок в зиму то на се буває потрібно 2—3—4 тижнї. Годувати їх можна й на волї, й по кучах.

Годуючи птицю, слїд пильнувати, щоб в тих помешканях, де вона сидить, ніколи не було брудно та щоб завжди було свіже повітрє.

Не слїд брати на вгодовуванє птиці дуже кощавої та кволої, бо таку птицю не легко довести до путя.

V. ДОГЛЯД ПТИЦЇ.

По тих господарствах, де птахівництво ведеть ся гаразд, для птиції будують особливі птичні та всякі помешканя. Правда, вона може й сама знаходити собі захисток десь у повітці, під стелею, по стайнях та загонах для товару, та тільки породиста птиця без особливих птичень може її померзнути й захоріти. Коли-ж її зіставляти без усякого догляду, то ніяка птиця не зможе дати такої вигоди фармерови, яку вона дає, як що її гаразд доглядати .Крім того, коли птиця мостить ся десь на бантах по тих повітках, де стоїть худоба, то й скотинї від того буває шкода; птиця каляє на скотину, і через те у худоби можуть позаводитись усякі хороби на шкірі.

Тим-то для птиці, особливо для курей та индиків, треба мати добрі помешканя — курники. Будувати їх слїд так, щоб вони були світлї, з вікнами на сонце, з добре вимазаними вапном стїнами. Вони повинні бути просторі, щоб птиця могла там погуляти під холодну чи вохку годину; в них раз-у-раз слїд пильнувати чистоти, щоб птиця не занедужала з неохайности на яку хоробу. Двері в курнику повинні бути тільки на одному боці — на сонце, щоб у помешканю не було протягів.

Для курей та индиків в курниках треба поробити сідала— жердки. Поміщувати їх не слід коло вікон та дверей, щоб птиця не застуджувалась від вітру. Жердки треба вішати неоднаково високо — як до якої птиці; так, наприклад, для важких їстивних курей, як от кохинхини, — не слід робити сідала висше, як на півтора ярда від долівки, бо їм тяжко підлітати вище. Одно слово, чим менчий курник — тим нижче треба прилаштовувати сідала. Та й робити їх слід не з дощок, а з круглих дручків, щоб вони були не плосковаті, а круглі, завгрубшки в руку, щоб кури обхоплювали їх кігтями. Жердки слід обстругувати, бо в них, у корі, пічнуть заводитись кліщі та всякі жучки. Вішати жердки слід не близько одну від другої, щоб курам чи индикам було сидіти не тісно, бо вони будуть битись та падати до долу, що иноді може бути й небезпечним. Не слід також розміщати сідала одно над другим, а треба їх робити вряд, побіч.

Гнізда найкрасше становити в курнику просто долі, щоб курам не треба було у них злітати. Понад гніздами слід робити дашки з дощок, щоб кури, які сидять на сідалах, не каляли в гнізда.

Посуд для годуваня птиці найкраще робити на зразок ясел, тоб то, щоб птиця клювала з них корм крізь штахетки і по змозї менче його розтрушувала без потреби.

На долівці по курниках раз-у-раз повинна бути свіжа, суха й чиста підстілка; на се придатна вівсяна солома, мох, або найкраще — перетертий торф. Підстілку кладуть на те, щоб птиця не застудила собі ніг на холодній долівці, та щоб у курнику легко було додержувати чистоту. Крім того, коли птиця часом знесе ся в ночи, то яйце, упавши на мягку підстілку, зістане ся ціле.

Як в зимі птиці потрібний захисток від холоду, вітру, вохкости, то що, — так в літі її треба захистити від спеки. Тим-то слід, щоб і в літі були для неї чи курники, чи такі намети, де-б вона могла знаходити собі затінок та прохолоду. Так само й у літї треба пильнувати чистоти: хоч раз що тижня оглядати гнізда та сідала, щоб там не заводилось всякого плюгавства, — треба їх обмивати горячим лугом, а потім мастити керасиною. Слід також пильнувати, щоб птиця мала такі місця, де-б могла порпатись, і щоб у неї раз-у-раз була свіжа вода для питя.

В літї птиця мало потрібує корму, бо вона знаходить сама собі поживу. Ото-ж саме в літї й слід подбати про те, щоб наготовити їй корму на зиму.

На завод, як уже було згадано, зіставляють тільки найкращу птицю. Скільки курей зіставляти на одного когута, — про се певно сказати не можна, бо залежить те від породи курей: для більших курей треба й більшого числа когутів, щоб, наприклад, когут кохинхинський мав всього 8—10 курей, а менчих курей можна зіставляти її далеко більше число на одного когута. Та тільки не слід допускати, щоб когут водив більше як 25—30 курок, бо хоч вони й будуть нести ся, та за те богато яєць буде без зародків. Инші-ж досвідчені фармері запевняють, що одному когутови невеликих пород можна давати аж 50 курей.

Одного гусака буває досить на 4—6 гусок, на одного индика дають 6—8 индичок, на селезня 6—8 качок.

Парувати птицю найкраще тодї, коли вона вже зовсім зросте. В осени-ж, коли птиця починає линяти і мало несе ся, когутів краще держати зовсім окремо від курей, бо вони стають задиракуваті і часто бють курей.

Кури починають нести ся як тільки перестають линяти, тоб-то на початку зими. Та тільки в сей час несуть ся вони мляво й через те яйця зберігати на зиму. А щоб яйця аж до зими були свіжі, слід їх перемащувати оливою, якої наливають на сукно й по тім сукні перекочують яйця. Помащені яйця загортають у папір, кожде окремо, складають рядками в коші й перекладають кождий ряд сухою мякою вівсяною соломою, а поверх коші запинають полотном.

Яйця бувають більші й дрібнійші, що залежить від породи та віку курей. Великими яйцями вважають такі, що їх на фунт іде не більше як семеро; несуть такі яйця найчастійше старійші кури. Молодші кури несуть дрібні яйця і через те краще такі яйця продавати відразу, не зіставляючи на зиму.

Випродувати різану птицю буває найбільше вигідно на початку зими,, а живих курят — продавати в літї.

VI. ПТИЧІ ХОРОБИ.

На прикінци сеї розвідки вважаємо потрібним коротенько росказати про деякі хороби, що найчастійше нападають на домашню птицю й чинять велику шкоду птичому господарству, а — деколи — то й зовсїм примушують покинути розводити птицю.

Найстрашнійша хороба, що нападає на всяку надвірню птицю, — зветь ся курячою холєрою. Ся пошесть справдї страшна й иноді розгоряє ся так, що за кілька день з неї може виздихати вся птиця не тільки в якому одному господарстві, а навіть у всьому селї чи й по всїй околиції.

Виявляє ся хороба раптом: зовсїм дужа птиця відразу стає невесела, перестає їсти, сидить похлюпившись та заплющивши очі, ніби спить; часто вона підгортає голову під крило й зовсїм не зважає на все те, що роблять навколо. Піре хорих стовбурчить ся й стирчить на всї боки, очи мутнїють, з роззявленого дзьобу витікає жовта, липка рідкіст з частинами корму. Иноді на слабих нападає частий пронос. Через недовгий час у хорої починають ся корчі, вона перекидає ся навзнак і здихає.

Вратувати слабих на холєру дуже трудно, бо й лїків певних на сю пошесть не вигадано, та й сама хороба протікає так хутко, що не встигнуть і почати гоїти хорих, як вони вже здихають. Тим то треба більше дбати не про те, щоб вигоїти слабих, а щоб не допустити пошести в господарстві. А для сего треба додержувати таких правил: ніколи не закидати купованої птиції вкупі з доморослою, не допускати чужих людей ходити по курниках, особливо-ж не слїд дозволяти тинятись по дворі усяким перекупщикам птиції та яєшникам.

Коли де поблизу пічне ся моровиця на птицю, — а буває вона найчастійше в лїті, — треба відразу свою птицю позакидати по кучах і кучі зверху понакривати рядниною чи яким полотном. Крім того, у пійло всїй птиції доляти соляної, або карболевої кислоти. Коли яка курка заслабне, -- її негайно слїд зіставити саму, а дужу птицю закинути в нову кучу. Здохлих курей слїд закопувати в землю, повітки, де вони нездужали, — повичищати, гній попалити, а кучі та стїни й долівку в повітці чи курнику треба облити горячим лугом та вапняною водою.

В тім же разї, коли пошесть дуже поширить ся по окризї, — найкраще відразу порізати всю птицю на мясо. Як що-ж у господарстві є дуже коштовна заводська птиця, то слїд вдатись до ветеринарного лїкаря, щоб він зробив їй прищіпку проти курячої холєри.

Куряча холера — дуже зараслива пошесть і, коли вона вже минеть ся, то все таки скрізь по оселі зістає ся богато зарази, з якої може знову прикинутись хороба на новій купленій птиці. От через те, як в господарстві була ся пошесть то краще з півроку або її довше зовсім не заводити птиці, бо здебільшого вона неминучо поздихає від холери.

Пронос часто нападає на птицю з застуди, або коли вона переїсть ся якого недоброго корму, як от шумової браги, зацвилого чи прілого зерна, трави з снігом, то що.

Коли такий пронос разом нападе не на одну, а на богатьох, то слабих загнати в тепле затишне помешкане, годувати просяною або рижовою кашею, а индиків — гороховою кашею чи ячменем. Крім того до теплуватого пійла треба додавати відвару дубової кори, або розтвору зелізного купервасу (1 частину купервасу на 300—400 частин води). При великомуж проносї годить ся залити ¼—½ чайної ложечки рицинового олію кождій курцї, а годин через 3—4 — по 2—3 краплини опійних кропель (малим птицям ½—1 краплину). Долівку в тих помешканях, де слаба птиця, слїд часто вичищати та посипати вапном. Останніми часами тямущі люде дізнались, що коли давати птиці вкупі з кормом перетертого вугля, то в неї ніколи не буде проносів. Дають його двічі на тиждень по дві ложки на 10—12 курей. Особливо годить ся примішувати вугля в зимі, коли птиці доводить ся пити зимну воду.

Закріп свідчить, що в птиці заслаб живіт. Причини хороби можуть бути усякі: нездоровий корм, глистюки, то-що; а в курей иноді закріп трафляє ся й тоді, як їх довго годують вівсом.

Гоїти треба насамперед рициновим олієм, курам — ½—1 чайної ложечки, великій птиці 2—3. Крім того годить ся обмивати літною водою задній проход, а коли там позліпаєть ся пірє — слїд повідрізувати його вожицями. Так само не вадить робити її при проносах.

Нежит у птиці найчастійше прикидає ся з застуди або від лихої лемішки, яку дають птиці під час годуваня її на заріз. Хорій тече з носика та з очей, вона раз-у-раз треть ся дзьобом об усякі річи та крутить головою.

Коли хороба не минає ся сама собою, то доводить ся слабим мастити ніздрі та дзьоб розчином галуну або таніна (1 частину ліків на 50—100 части води.) Иноді-ж годить ся робити так: налити на суканину окропу, покрапати поверх дьохтем і підставляти птиці під ніс, щоб вона дихала тою парою. Роблять так разів по дві що-дня.

Глистюки в горлянці заводять ся найбільше в курей та индиків. Птиця кашляє, тяжко дихає, все крутить головою та що-далі — то дужче кощавіє.

Довідатись, що птиця нездужає від глистюків, найлегше можна тоді, коли роспатрати здохлу птицю.

Хорим слїд давати дихати парою з дьохтю, або карболевої кислоти. Крім того треба всїх непевних повідлучати від дужих, бо слаба птиця легко може передати свою неміч і дужій.

Нагла смерть (удар) — то така хороба мозку, що у птиці найчастійше трафляє ся або з великої спеки, або з набоїв по голові. Хороба частійше буває у молодої та дуже ситої птиці.

Спочатку слабі дуже знесилюють ся, ледве стоять на ногах, хитають ся, закидають на бік голову, підкочують у гору очі, не влучають дзьобом корму і т. и. Иноді слабість нападає так нагло, що птиця раптом падає мертва.

Коли стане помітно перші ознаки хороби, — слїд негайно всю хору й непевну птицю загнати в холодок і дати їй на прочищенє, а потім давати з пійлом соляної кислоти (1 краплина в день на 1 птицю). Коли два-три днї не помітно буде полекші — краще недужу птицю порізати на мясо.

Иноді кури навчають ся їсти яйця. Се, власне не хороба, а негарна звичка, що пізнає її птиця під той час, коли їй випадково доведеть ся покуштувати потовчених або мяких яєць (виливків).

Відучити птицю від такої звички дуже трудно, а через те раз у раз треба пильнувати, щоб вона її не зазнала зовсїм. То-б то треба доглядати, щоб яйця вчасно були забрані з гнїзда, а ту птицю, що вже придбала такої звички, — доконче слїд негайно порізати, бо вона навчить лихого звичаю й своїх сусїдів.

Так само иноді в птиці являє ся й друга негарна звичка — їсти пірє на собі і на других. Найчастїйше таке помічає ся тоді, коли богато птиці держить ся в тїсному курнику та коли годують липкою замішкою. Ся замішка часто налипає на пірє, курка починає його чистити дзьобом, якось витягне одно-друге і, покуштувавши, пічне витягати і їсти.

Таких курей так само треба негайно порізати, бо вони навчать сего й инших.

Пархи звичайно заводять ся на гребінцї у курей. Гребінь у хорих стає сїроватий або білий, вкритий струпами, що поволи переходять на голову, вязи, а потім росходять ся геть по всьому тїлу. Птиця починає миршавіти, пірє в неї випадає й вона зовсїм шолудивіє та кощавіє. Хороба ся зазразлива й з одної птиці перекидає ся на инших.

Гоїти пархи треба від разу, як тільки вони зявлять ся, бо застарілу хоробу трудно вигоїти, особливо коли на неї заслабне богато птиції. Спочатку, коли тільки ще почав білїти гребінь ,досить буває кілька разів помастити його спиртом: коли-ж зявлять ся вже струпи, — то доводить ся вживати всяких мастий. Найзручнїйше користуватись карболевою, дерматолевою або-ж іхтіолевою. Одною з сих мастий намащують гребінь що два-три дни.

Відморожуванє. Під великий холод, або хуртовину, коли птиця не має де сховати ся в тепло чи затишок, — у неї нерідко відмерзають гребінь, борідка і ноги. Ноги-ж найчастїйше відмерзають у волохатих курей, коли вони десь ходять по мокрому. Тим-то по наших краях, де в зимі часто бувають великі морози, краще держати не волохатих, а голоногих курей.

Відмерзлі частини тїла спочатку роблять ся білї та тверді й стають такі крихкі, що можуть легко пообламуватись. Потім в теплі, вони стають червоносині, бурякові, набрякають і страшенно болять. Иноді трафляє ся, що й зовсїм відмерзають та відпадають.

Гоїти птицю при нагоді слїд так: спочатку відмерзлі части треба поливати холодною водою або відтирати снїгом, аж поки вони не розгріють ся, а потім мастити їх вазелїною, або, ще краще, ляно̂лїном.

Вапняні ноги. Ся хороба переважно нападає на курей. Залежить вона від особливого клїщака, що залазить курам в шкіру ніг, плодить ся там, розятряє шкіру на ногах; від того там роблять ся білї струпи, й нога стає така, нїби її обмазали вапном.

Хороба ся заразлива, — клїщаки можуть від хорої птиці перелазити на дужу й особливо на курчат, й у них теж стають вапняні ноги.

Коли така неміч нападе на курей, треба хорих загнати в якийсь курник, щоб вони були осібно від дужих. Потім слїд помастити їм ноги зеленим милом, а через день теє мило обмити лїтеплою водою, но-

ти витерти спіртом і потім помастити карболевою чи іхтіолевою мастию, або так званою рідкою віденською мастию, що робить ся так:— беруть по ложці зеленого мила та горілчаного спірту, додають по пів ложки сірки та доброго дьохтю й усе се гарненько перемішують. Мази сеі вживають 1 раз на тиждень.

Коли вже струпи позлущують ся слїд якийсь час мастити ноги глицериною.

Плюгавство. На птицю часто нападає всяка нечисть: воші та ріжні кліщаки. Се плюгавство або висмоктує з птиці кров, як от кліщаки — й тим її знесилює; або-ж дратує її, бігаючи по шкірі (воші), й через те курка не набирає тіла, або не хоче сидїти на яйцях.

Ранїйше ми вже згадували, що коли квочки сидять на яйцях слїд посипати гнїзда порошком проти воший, а молодим птиченятам мастити голівки оливою. Тепер ще додамо, що коли по курниках заведеть ся плюгавство, — то треба ті курники добре повичищати, обмити стіни, долївку, сїдала, то що, горячим лугом, а курам понасипати піску з попелом та вапном, щоб вони мали місце, де кублитись.

Одно слово, слїд памятати, що там, де коло птиці ходять чисто та добре її доглядають, — здебільшого не заводить ся ніякого плюгавства й птиця буває дужа.

ПРО ХУДОБУ.

КОНЇ.

На світї є богато пород коней; мало не кожда сторона, кождий край мають свою породу. Є породи коний легких прудких, здатних тілько під верх; тї породи звуть ся верховими.

Є породи робочих коней, що розводять ся тілько для роботи; між ними є конї дуже великі на зріст, кріпкі та тяжкі; вони не можуть прудко бігати, зате помаленьку, ходою возять велику вагу; звуть ся вони возовими єи ломовими кіньми. З робочих пород є й невеликі на зріст, зате складом густі та кріпкі конї; вони бігають невеликою риссю і здатні найбільше до сільської роботи. Окрім тих сортів коней є ще породи шорних чи каретних коний; тї породи мало здатні під верх та до роботи, зате вони гарно ходять в шорах, в запряжцї, з сих пород найкрасші рисисті конї.

З верхових пород найбільше всїм відома — **арабська** порода коней.

Арабська порода виховуєть ся арабами в степах, що звуть ся аравійською пустинею. До роботи арабський кінь не годить ся, зате під верх він дуже здатний, він прудкий, лехкий, терплячий та гонкий.

Арабські конї не бувають на зріст більші, як півтора ярда, зате складні, головка маленька, весела, трохи увігнута в переніссі, очі великі, розумні, ніздра тонкі та широкі. Шия вигнута ободом, спина та зад рівні аж до хвоста, здухвини малі, ноги тоненькі, сухі. Масть найбільше біла та гніда.

Про розум арабських коней розказують дуже богато. Кажуть, що вони так привикають до свого хазяїна, що бігають за ним і слухають його, як собаки. Перше сю породу дуже любили і богато її виховували, а тепер вже покидають її.

Лїт з вісімсот тому назад анґлійцї почали привозити в свою землю арабських огерів і спускати їх з своїми кобилами. З того часу й виробилась у них порода коней, що стала тепер найкращою верховою породою. Тепер анґлійські скакуни вважають ся далеко красшими верхівцями ніж арабські конї. Вони не такі розумні, не такі гарні, як арабські, а зате більші, дужчі й прудкійші. Скілька раз робили пробу на перегонах, та раз-у-раз анґлійські скакуни випережали арабських.

Ростом анґлійський скакун найчастійше буває два ярди заввишки. Вишина коней виміряєть ся від землї до холки.

Голова у анґлійських скакунів не маленька, шия довга, спина рівна, а зад трохи спускуватий, чи звислий. Анґлійцї помічають, що скакуни з спускуватим задом прудкіще бігають за тих, що мають зад рівний. В грудях скакуни вузковаті, передні ноги у них не розставлені широко. Ноги у скакунів тонкі, а зате сустави на них широкі та кріпкі. Масть на них більше гнїда та рижа. Треба ще сказати, що від анґлійських огерів та від простих, та широких кобил виходять дуже добрі шорні конї

З возових пород коней найбільше відомі: **бельґійська, першеронська, суфолькська,** а найкрасшими возовими тепер вважають ся **клайдесдальські** конї.

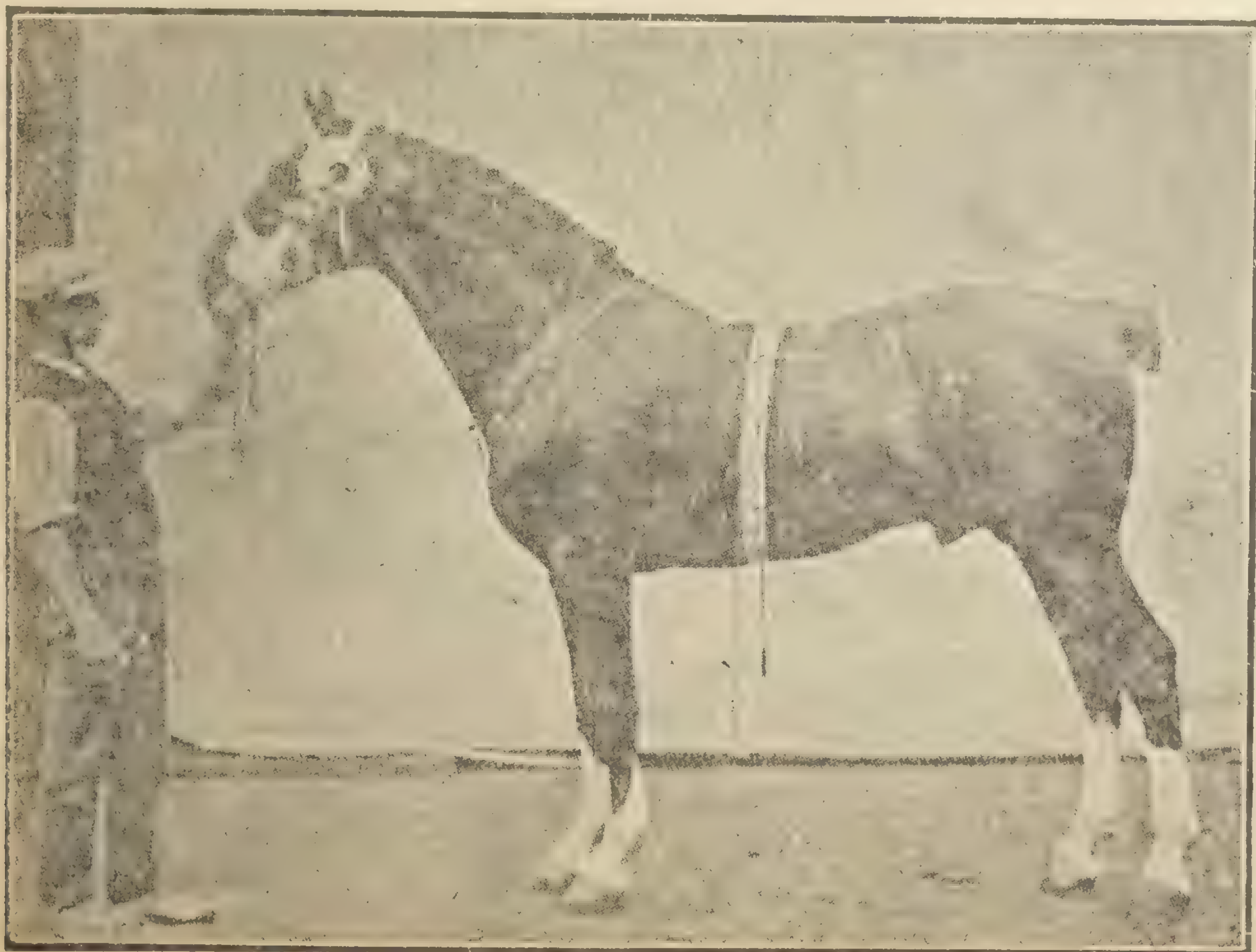
Клайдесдальська порода коней виховуєть ся в Анґлїї, а називає ся так через те, що виробилась вона в долинї річки Клайд в Скотляндії. Росказують, що лїт триста тому назад анґлійцї привезли в Скотляндію

Взірцева стайня.

бельгійських огерів. Від тих огерів та скотляндських кобил і вродилась клайдесдальська порода. Тепер та порода вважає ся за найкрасшу возову породу, а через те вона виховує ся по всїх краях. Росту вони великого, найчастійше вони бувають 5 1-4 фута заввишки. Голова у них не велика, та широка в лобі, шия товста, спина коротка й рівна, здухвини малі, зад трохи звислий, та широкий і роздвоєний. Ноги короткі, товсті і мало не по колїна обросли довгою мягкою мичкою. Хвіст та грива довгі, густі і трохи кучеряві. Масть найбільше гнїда, а часом ворона, та у всїх клейдесдальських коней задні ноги трохи не по колїна білі, а на лобі невеличка лисина. До поправки вони дуже добрі, не вередливі на пашу, через те вони завжде повні і не скоро спадають з тіла.

Порода ся не ніжна, вона терпляча до холоду: в Анґлії клайдесдальських лошат до двох літ держуть в полі до пізньої осени, і тілько зимою беруть в конюшню. Від клайдесдальських огерів та наших кобил виходять дуже гарні конї до роботи й до їзди. Вони не такі великі, не такі тяжкі, як звичайні клайдесдальські, а зате далеко більші, ширші і

Кінь анґлійської породи.

дужчі як звичайні коні. Сими кіньми не страшно пуститись з вагою в дорогу; не побоять ся вони ні гори, ні грязюки. Клайдесдальські коні дуже смирні, не норовисті і не ліниві. Треба ще додати, що клайдесдальські, як і всї анґлїйські коні, складають ся і кінчають свій ріст на третім році.

З фармерських чи господарських пород коней найбільше відомі: арденська, шведська та датська породи. Арденська порода походить з Бельґії; звідтіль вона вже росповсюднилась по всьому світі і тепер арденських коней виховують скрізь. Ростом арденські коні найчастїйше бувають пять фітів заввишки, а складом вони широкі круглі, та короткуваті. Голова у них невелика, гарна, так само увігнута, як і у арабських коний. Шия коротка, товста: груди широкі, так що передні ноги розставлені широко. Ребра круто вигнуті, спина широка, та сідлиста; зад теж широкий, роздвоєний, тільки звислий і завжде вище від передини. Ноги короткі та тонкі. Масть найбільше чало-гніда, чалорижа. Арденські коні дуже кріпкі до роботи і добре бігають. На пашу вони не вередливі і добре держать тїло. Натурою не гарячі, смирні і швидко привчать ся до їзди. Вони рано складають ся: в два і пів років вони вже кінчають свій ріст. Арденські оґери як всї оґери давньої немішаної породи, лошат удають в себе: з якою-б з наших кобил не спустили сих оґерів, а лошата складом вдадуть ся в оґера.

З шорних пород найбільше славить ся російська рисиста порода, або орловська.

Зветь ся та порода орловською через те, що вона виродилась на заводі ґрафа Орлова в селї Хріновім. Назад тому лїт сто з лишком ґраф Орлов почав спускати арабських та анґлїйських оґерів з голяндськими та датськими кобилами, з того часу і завелась та порода. Тепер рисаки виховують ся по всїй Росії.

Голова у них велика, гарна, складом вона нагадує голову арабського коня. Шия довга та вигнута дугою. Спина і зад рівні, здухвина велика, ноги товсті з довгою та густою мичкою. Грива та хвіст довгі й трохи кучеряві. Масть найбільше ворона та сіра.

Коні першеронської породи в запрязї.

Натурою рисаки дуже горячі, через те вони не держать тіла й не здатні до роботи. Зате хід у них прудкий та гарний; на бігу вони високо піднімають ноги і забирають ними далеко вперед. Порода та, як сказано, виробилась недавно,усього сто літ,а через те рисаки не передають так добре свого складу дітям, як огери давних пород. Лошата від простих кобил та рисака часом удають ся складом в батька, а часом в матір, або в діда чи бабу.

Конюшню, або стайню для коний краще будовати на високім, сухім місци, бо на низьких мокрих ґрунтах коні часто слабнуть. Конюшня повинна бути тепла зимою, бо в теплі коні менче їдять, а швидче поправляють ся. Світла, ясна конюшня здоровіща для коний, ніж темна. Окрім того, коням дуже вадить, коли з темної стайні їх виводять на сонце; від сього коні роблять ся низькоокими, а через те й полохливими. Вікна й двері в конюшні треба робити так, щоби в ній не було протягу треба, щоб в стінах не було дірок, щілинок, щоб вітер не підвіяв коней. Краще вже держати коні прямо на дворі, у затишку, ніж в діравій конюшни. В діравих конюшнях і літом коні простуджують ся, а від того калічіють і здихають. Поставить хазяїн горячу, мокру коняку в таку конюшню, вітер підвіє її, от, гляди коняка й занедужала, а люди й кажуть тоді, що коннюшня на нечистім місци поставлена.

Кінь клайдсдельської породи.

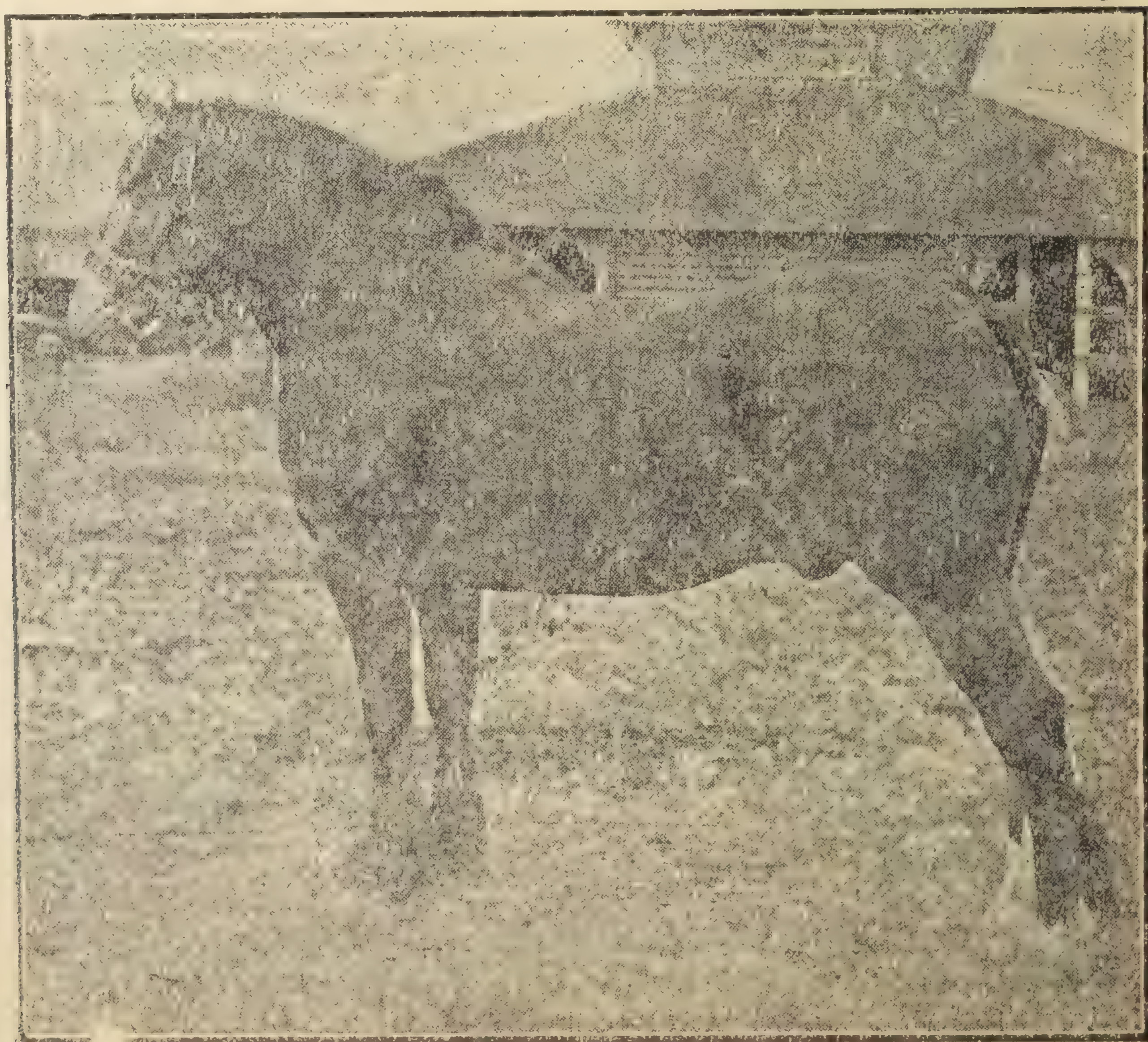
Ясла треба робити помірні, щоб коняка їла нагинаючи голову як у полї, та щоб не збивала колїн об ясла, та щоб не вскочила в них.

Драбини не слїд ставити, бо конї, витягаючи сїно, запорошують або й виколюють собі очи.

Діл, де стоять конї, повинен бути рівний, добре вбитий глиною, або вистелений деревом, щоб не було ям та вибоїв. Каменем або цеглою нїколи не треба буркувати його, бо на такій долівцї конї збавляють собі ноги. Треба щоб діл не був згористий від ясел, бо на такому косогорі кобили скидають лошат, а молоді конї не рівно складають ся. Для стоку течі краще робити закритий деревом рівчак, по якому теч стікалаб у яму.

На ніч треба коням товсто стелити, щоб їм мнягко і не холодно було лежати, а в день їм краще стояти без підстїлки, тілько треба пантрувати, щоб під ногами було сухо, бо від мокроти гниє стрілка в копитї та під мичкою роблять ся мокрецї. Конюшню завжде треба держати чисто, бо в загноєній стайни заводить ся всяка нечить, а від неї хороби. Кождого ранку треба перетрусити підстілку, суху згорнути під ясла, а мокру з гноєм викинути на двір. Почистивши конюшню, треба вичистити й конї зґреблом і щіткою, а коли нїколи воитись з чищенєм, то треба хоч віхтем соломи потерти їх. Чищенє розганяє кров, прочищає потові дірочки, а се дуже користно для коней. Від чищеня коняка робить ся бадьорнїщою, краще їсть, скоріще поправляєть ся. Отже в конюшни нїколи не слїд чистити коней, їх треба виводити на двір, бо коням дуже вадить, коли шерсть та лупа попадають в пашу.

Лїтом годить ся коней купати, а коли нема де купати, то хоч обливати їх з відра, аби тілько не горячих.

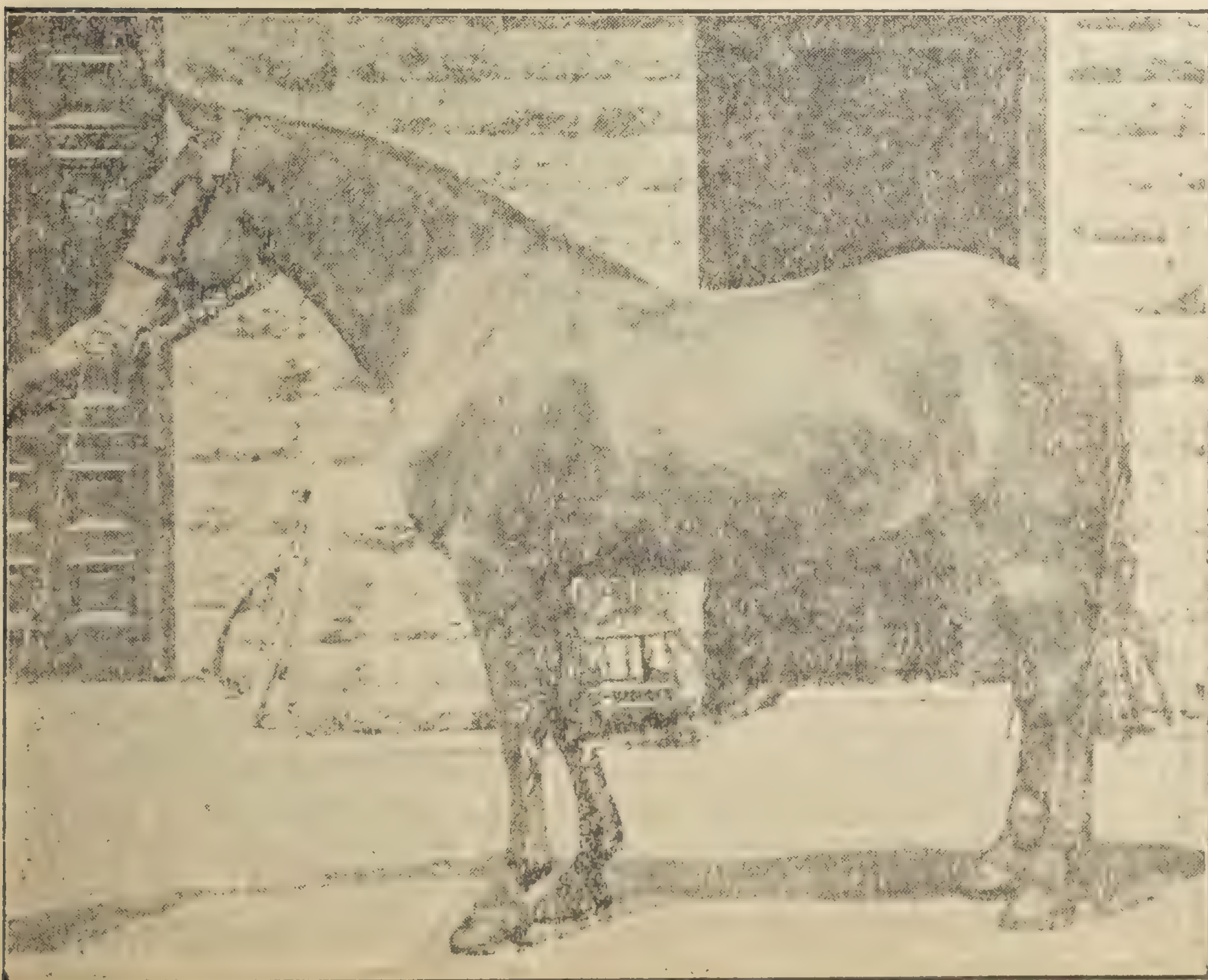

Кінь арденської породи.

Годувати коні треба розумно, не треба давати їм паші без путя. Неробочій коняці треба давати пашу разів три і не богато, щоб добре переїдала; разом не слід накидати паші. Робочих коней треба го-

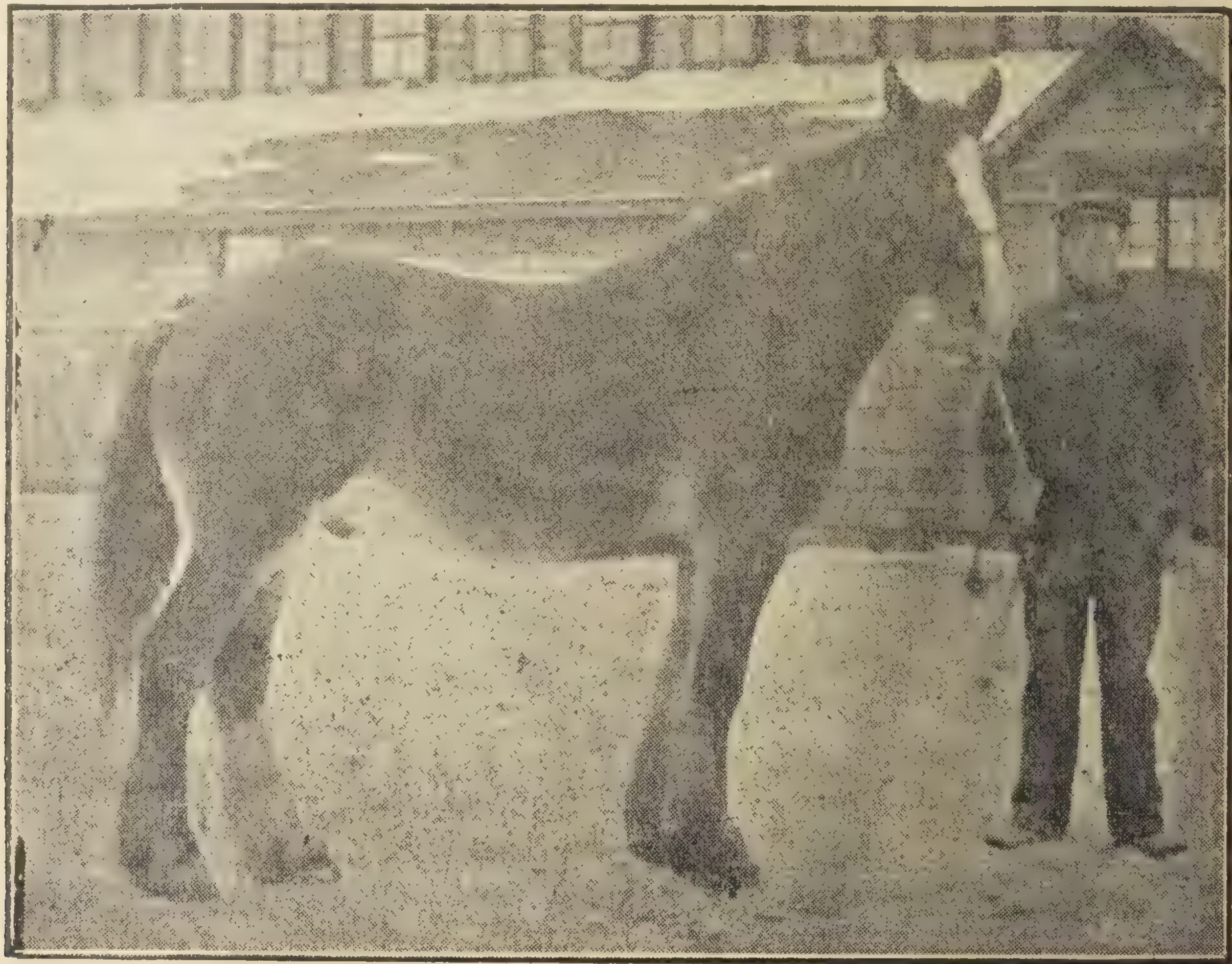

Кінь орловскої породи.

Кінь мішаної породи, уживаний на фармах до всякої роботи.

дувати краще, окрім сїна та соломи їм треба давати вівса, а коли нема вівса, то то можна давати намоченого звечера ячменю, або ячмінної чи кукурузяної муки з сїчкою, або з половою. Сухого ячменю та кукурузи не слїд давати зерном, бо конї його не пережовують, а ковтають цїлком, то воно так цїле марно й виходить, а часом ще й завадить, коли коняка обїсть ся. З мукою добре давати коням і льняну полову, а житньої по лови та соломи їм нїколи не слїд давати, бо вони від житньої паші слабують на животи, а кобили скидають лошат.

Кінь мішаної породи, уживани й на фармах до тяжких робіт.

Горячій, потній коняцї не треба зараз після роботи давати їсти, а як остигне, обсохне, тодї можна її напоїти і дати паші. Гнилої, зацвилої паші або з іржою не годить ся давати, особливо кобилам, бо така паша вадить. Сухе сїно, або солому треба кропити ропою — тодї конї охітнїйше їдять, тільки зимою не слїд давати мокрої паші, бо вона швидко замерзає, а мерзлий корм дуже вадить коням. Коли в хазяйстві є вся ка паша, то годить ся міняти її, щоб конї охотнїйше їли. Навіть солому треба міняти: рано давати вівсяну, в полудень ячмінну, на ніч пшеничну, тілько житньої та просяної не годить ся давати.

За оґером та за жеребними кобилами треба краще доглядати, як за иншими кіньми. Два Місяцї до спуску треба оґера почати годувати краще, треба йому давати по більше зерна, найкраще моченого напухлого ячменю та проїзджати його, щоб не застояв ся. З жеребними кобилами треба поводитись обережно, щоб не поскидали лошат. Не треба їх бити, шарпати, круто повертати; не треба брати в слизьку дорогу, в тяжку роботу. Ялових кобил не слїд дуже розгодовувати, бо сита кобила швидче зостанеть ся яловою, нїж худа, а хоч і зажеребіє, то лоша вродить ся мале, не кріпке.

Коли конї ходять в поле на пашу, то не годить ся випускати їх ранками, коли бувають заморозки, бо мерзла, холодна паша дуже шкодить коням, а особливо жеребним кобилам.

Спускати оґера з кобилами найкраще з рук; тоді господар знатиме, коли кобила приведе лоша, бо вона носить його одинадцять місяців і скілька день. Ніколи не слїд пускати жеребця в табун, як се робить ся по декуда. В табунї жеребець марно теряє богато сили, а часом і калїчіє. Окрім того він відбиваєть ся там і з такими молодими кобилами, які ще добре не склались, а сего не треба дозволяти. Ранче трьох лїт не слїд спускати кобилу, бо молода кобила ще сама росте, складає ся, а

Кінь мішаної породи, уживаний в Канаді під верх.

коли вона зажеребіє, то найкраща сила її йде на лоша, а не на неї. Для спуску треба вибрати місце рівне, затишне від вітру. Перше треба підвести оґера до морди кобили, і коли вона в охотї, то доволї її спустити один раз. А коли кобила не має охоти, то силувати її не треба, бо вона хоч прийме оґера, а все таки зістанеть ся яловою. Молоді кобили, первістки, бувають часом такі полохливі, що хоч мають охоту, а боять ся приймати оґера: таких кобил треба тривожити. Коли спускає ся оґер, то треба дивитись, щоб не було других коней, щоб не було крику, гамору, кобила і від того може зістати ся яловою. Після спуску оґера треба поводити, а кобилу, поводивши, треба держати з день окремо від других коней, щоб вона не бачила їх і не знюхувалась з ними, тодї вона швидче зажеребіє. Девятого дня треба знов попробувати кобилу; коли вона в охотї, то знов спустити її, і так само держати її окремо. Через девять день знов спустити її, коли вона в охотї, а четвертий раз вже не варт спускати, видно, що та кобила зістанеть ся яловою. Найкращі міся

ції для спуску се цьвітень і май, тоді кобили будуть жеребитись весною в теплу погоду. Як ожеребить ся кобила, то на девятий день вона вже має охоту до жеребця. Неробочу кобилу можна що року спускати, а робочу що другий рік.

Оґера теж не слід морити — більше одного разу в день не слід спускати, тоді він в одну весну зможе відбити з сорок маток. Молодому оґерови треба менче давати кобил, та все таки оґера молодче чотирьох літ не слід пускати до кобил, бо він скоро постаріє ся і не годитиметь ся на завід. Ще треба завжде памятати, що не слід спускати оґера з йогоріднею. Ніколи не треба спускати батька з дочками, матір з сином або брата з сестрою, бо, коли в оґера та кобили є яка-небудь ганч чи фалш, то вона ще в більшій мірі передасть ся лошатам, і завід коней швидко переведеть ся ні на-що.

Коли оґер трафить ся лінивий до кобил, то йому замість вівса треба рано і ввечері давати по відру намоченого звечеря набухлого ячменю

Так повинно виглядати добре доглядане лоша.

Як уродить ся лоша, то його зараз треба обдивити, часом молода кобила не може розірвати сорочки, в якій родить ся лоша, тоді треба самому розірвати, щоб лоша не задушилось. Часом ніздра й рот у лошати так замазані, що воно не може дихати, тоді треба обережно пальцем вигорнути той бруд з носа й рота та обмити тепленькою водою. Коли лоша не береть ся ссати, то його треба поплекати. Бувають такі лоскотливі первістки, що не дають лошати ссати; таких кобил треба тривожити і плекати лоша, поки вони не привикнуть. Новонароджені лошата ча

сто слабують на запір та не можуть каляти, тоді їм вставпяють в зад шматочок мила, або впускають трохи оливи.

Ввесь час, коли кобила годує лоша, її треба добре годувати, щоб у неї було досить молока. Окрім того, треба зараня привчити лоша їсти овес тай давати йому що-дня по трохи з половою. Тілько на добрім кормі лоша добре росте й складає ся, а коли воно змалку замиршавіє, то вже з него не буде більше путящої коняки. Під маткою лошат треба держати не більше шести місяців, а потім їх треба відлучити від кобил. Перші дні лошата дуже сумують за матками, не їдять, а тілько пють воду разів по скілька на день, а перший рік лошатам треба давати як мож найбільше вівса.

В першу зиму треба годувати лошат добре, бо в перший рік вони найбільше ростуть, складають ся. Коли в хазяйстві мало вівса, то нехай краще старші коні обходять без вівса, а лошатам треба давати. Тоді тілько й можна сподівати ся з них добрих коней, коли в першу зиму вони зимувались в роскоші. Зимою треба що-дня випускати лошат на загін, щоб вони побігали, розімняли ноги, бо коням дуже вадить, коли вони раз-у-раз стоять.

Весною лошат треба постригти, порівняти їм копита та й пустити на пашу, тілько не допускати до оґера, бо товстенькі лошички часом і зривають оґера.

Многонадійні лошата породи клайдсдейл.

Півторароків треба на зиму взяти в хлів, їх можна вже й не годувати так добре, як лошат, вони вже можуть обійтись і без зерна, коли його обмаль.

Двохлітних жеребчиків треба весною повичищати тай пустити в табун. Для них краще, коли їх ранче вихарашати, вони тоді не збігають ся не зморять ся в табуні.

Трохлітних кобилок, котрі вже добре склались, та товстенькі вийшли з зими, можна й спускати з оґером. Воно краще-б додержати їх до чотирьох літ.

Трьохлітків вже можна привчати до роботи, тільки не зразу, а помаленьку. Надівши хамут, треба привязати неука коло запряженого коня,

щоб він звик до хамута та до тарахкотіня повозки, а потім припрягати його на пристяжку, щоб привчавсь тягнути. Привчивши трохи до хамута, можна неука закладати і в плуг з старим конем, потім вже й в повозку і куди треба. Чотиролітню коняку вже можна брати скрізь, вона вже годить ся до всякої роботи, та все таки з нею треба обходитись з обережністю, щоб не збавити її.

Найлютійша кінська хороба се носатина. Богато вона робить шкоди, бо дуже заразлива й переходить на других коней, навіть і на людей. У слабої коняки перше всього опухає під вилицями; опух той твердий, ніби приріс до вилиці, і ніколи не набирає гною. Потім з носа починає текти ріденький, а згодом густий, вонючий гній. Треба мати на увазі, що у хорої коняки тече найчастійше тільки з одного ніздра і під вилицями запухає тільки один бік. Буває й так, що по всьому тілу роблять ся чираки і з них тече гній. Лічити такої коняки не слід, бо ліків нема, тай самому можна заразитись і померти, а треба зараз дати знати ветиринарови.

Коли коняка здохне, то її треба з шкірою глибоко закопати в землю, щоб зараза не перейшла на других коней.

Залози трохи схожі на носатину; ся хороба теж заразлива, та вона не страшна. На залози хоріють найбільше молоді коні, не старші трьох літ. При залозах теж тече з носа, але опух під лицями мнягкий і набирає гною. Коли опух довго не набирає гною, то треба прикладатидо него теплі припарки з пареного льняного сімя, а коли холодно, то треба обвязати чим небудь тепленьким, шкіркою, або сукном, щоб не застудити. Як гній витече, то треба рану промивати теплою водою.

Друга страшна хороба — се **телій або сибірська зараза.** Вона теж переходить від одної коняки на другу, переходить на скотину, на свиней, овець і навіть на людей; тільки собаки ніколи не хоріють на телій. Ся хороба буває двояка. Буває, що коняка зразу занедужає і через який час вже нежива; після смерти у неї з носа і з заду слизить кров. А буває й так, що у коняки опухає або бік, або груди або нога, опух той росте і через скілька днеь коняка здихає. Здохлу коняку треба з шкірою закопати в землю, щоб собаки не розтягали кісток і не розносили пошести. Завдяки французькому ученому Пастерові, є певний спосіб супроти сибірської язви. Він перший раз почав прищеплювати отсю хоробу так, як прищеплюють віспу. Прищеплена сибірська зараза оберігає худобу на цілий рік від сеї страшної хороби.

Окрім сих пошестних чи заразливих хороб є ще такі, що прикидають ся від застуди та від инших причин. Часто коні хоріють на запал лехких. Ся хороба придає ся від того, коли пітну, горячу коняку підвіє зимний вітер або напоять її холодною водою, або їдуть нею прудко проти холодного вітру. Запалена коняка кашляє, тяжко дихає, водить і жолобить боками, мало їсть, а тільки воду пє. Коли коняка заслабне на запал, то треба покликати ветеринара. Колька прикидає ся і від застуди і від того, що коняка обість ся. При сій хоробі коняка перестає їсти, не каляє, не мочить, то ляже та качає ся, то встане та все оглядає ся на живіт. Проти кольки треба давати разів три на день ґлявберську сіль по чарці на фляшку теплої води, поки не прочистить ся живіт, натирати здухвини та проводити, щоб коняка не билась об землю. На ногах у коней часто зявляють ся костяні нарости, вони скоро розходять ся, коли їх припікати горячим зелізом; отже треба, щоб се зробив ветеринар, бо так, не бачивши, трудно се зробити самому. Боляки роблять ся під мичками від того, що коняка стоїть завжде в мокроті. Проти боляків треба взяти в аптеці йоду і ґліцерини, змішати їх порівну, тай мазати струпи. Від сеї мази боляки швидко гоять ся,

коли коняка стояти ме на сухім місци. Більма на очах скоро сходять, коли задувати в око цукор, ростертий на половину з каляфонією.

Усякі рани найкраще гоять ся, коли їх промивати що-дня креоліновою або карболевою водою (ложечка креоліну або карболевої води на чарку теплої води) та засипати нафталїною або йодоформом; від сих же лїкарств найшвидче пропадають в ранах черви. Рани, свіжо натерті хамутом, треба засипати тертим перепаленим хлїбом, або помазати ляцісом, щоб побілїли, а потім мастити вазелїною або несоленим смальцем з оловяним цукром. Коли рана задавнилась і зробилась нориця, то краще удати ся до ветеринара. До наривів треба прикладати парене льняне сімя, щоб швидче прорвали, а як потече гнїй то рану треба що-дня промивати карболевою водою.

Голяндська корова.

СКОТИНА.

Всї породи скотини подїляють на три ґрупи пород: молочні породи мясні та робочі породи.

Молочних пород є дуже богато, та найкращими тепер вважають ся голяндська, анґлїйська, джерзейська та альгауська породи.

Голяндські корови дають молока за рік до 3000 кварт кожда. Порода та здавна виробилась в Голяндії, там вона виховує ся на низинах, де ростуть великі, роскішні трави. Але тепер голяндських коров найбільше держать круглий рік в стайнях, годують борошном, буряками та сїяною травою і доять від теляти до теляти. На зріст вони великі, не менче півпята фута від землї до спини, тушою довгі, зад у них завжде ширше та вище від переда. Голова, костиста, очі великі, роги тоненькі. Шия довга, тонка, без підгорля, груди вузкі, живіт великий, ребра круті, здухвина велика, зад широкий і рівний. Шкіра й кости тонкі. Голяндська скотина завсїгди рябої масти: голова і шия чорні, а тулуб та ноги білі з чорними латками. Вимя у коров велике з товстими жилами, дійки довгі, товсті і розставлені широко одна від другої. Голяндські корови, як я казав, дають дуже богато молока, та молоко у них не таке густе, як

у наших коров. Корови сї доять ся без телят. Як уродить ся теля, то його зараз беруть від корови; теличок випоюють молоком, а бичків ріжуть на мясо.

Воли голяндської породи не здатні до роботи, бо вони дуже тонкокості, малосилі, непроворні, а корови тендитні, ніжні, їх треба держати в теплї та годувати добірною пашою. До того вони ще дуже часто слабують на сухоти на туберкульозу, як кажуть.

Джерзейські та альгауські корови дають молока не менче, як корови голяндської породи і воли сих пород не кращі за волів голяндських.

Анґлійська порода по складу, по масти і по вдачі дуже схожа на, так звану, німецьку породу, що розводить ся головно Німцями.

Як відомо, корови німецької породи дають богато молока, коли їх добре годувати та зимою держати в теплї, а на холоді та на пісній паші вони скоро переводять ся і тоді дають мало молока; воли від них далеко гірші на роботу і на продаж від волів канадийської породи.

Найкращою мясною породою вважає ся анґлійська шортгорнська порода.

Шортгорнську породу виховують тілько на мясо. Коров сеї породи на молоко не держуть, волами не роблять, а вигодовують тілько на мясо. Масти та скотина буває всякої: білої, червоної, морозоватої. Росту вона середнього, до півпята фута; голова у неї маленька, лоб широкий,

Шортгорнський бугай.

ріжки коротенькі. Шия товста, коротка, груди широкі й глибокі. Крижі рівні, широкі хоч лягай, здухвини маленькі, зад рівний і широкий. Середня частина тїла такої самої довжини, як передні та задні стегна, так що тїло шортгорнської скотини можна поділити на три ріжних частини: від підгорля до передньої лопатки, від лопатки до заднього клуба і від клуба до хвоста. Ноги у неї короткі, широко розставлені й рівні, як стовпчики. Шортгорнська порода виробилась Анґлійцями здавна і тепер вона росповсюднює ся по всьому світї. Скотина сеї породи дуже швидко виростає, в два роки вона вже кінчає свій ріст і склад. Анґлійцї добились сего тим, що змалку дуже добре годують скотину. Вони кажуть, що краще недовго погодувати скотину та добре, ніж довго та погано. Анґлійцї роблять кіньми, їм волів не треба, а через те вони своїх

бинів вигодовують на заріз двохрічними, зате сї двохлітки так виростають, що важать по 1500 фунтів.

Тепер подивимось на робочу породу.

Швайцарська порода з давних давен розводять ся в Швайцарії. Швайцарська скотина дуже кріпкого і широкого складу, на товстих, коротких ногах. Голова у неї невелика з короткими рогами, шия коротка, говста. Крижі та зад рівні, довгі й широкі, здухвина мала, кости та шкіра товсті. Масть темно - сїра з рудим волосом. На крижах, кругом очей та в ушах шерсть світлїща, а ноги, груди й черево чорні. На зріст швайцарські корови найчастїйше бувають не менче півпяти фута, а важать часом до 1900 фунтів. На молоко вони дуже добрі, на добрій пашї вони дають по 2000 кварт молока на рік. Швайцарські воли дуже швидко вгодовують ся, важать богато й здатні до роботи.

Корова швайцарської породи.

Сїментальська або бернська порода родом теж з Швайцарії і звідтіля росповсюднилась по всїм світі; Скотина сеї породи на зріст теж велика, не менче півпята фута, складом широка, довга. Голова у неї широка в лобі, шия товста, спина рівна, здухвина мала, ребра круті, зад високий, завжде вище від переда. Масть біла з жовтими латками; шерсть тоненька, блискуча, як шовк. Корови сеї породи дають на добрій пашї по 2000 кварт молока річно. Воли дуже добрі до поправки, а на роботу вважають ся найкращими між заграничною скотиною.

Скотинї треба закидати їсти не більше як три рази на день, бо після їжи її треба якийсь час спокійно полежати, або постояти, щоб пережувати жуйку. Отже чим би не годувати скотину, а її треба кожний раз міняти пашу, щоб вона не приїдалась, щоб скотина не набила собі оскоми. Коли скотина зимує ся на соломі та полові, то треба вранцї дати кращої соломи, в полудень полови, а на ніч гіршої соломи. А все таки, зимуючи скотину тілько соломою та половою, не можна сподївати ся, що скотина добре поправить ся, або давати-ме богато молока. Не можна сподївати ся, що й молодник на такій пашї добре буде рости й складатись; на такій пашї скотина тіль-тілько з голоду не згине, та якось, бідуючи, проживе до весни.

Бугай сіментальської породи.

Коли є бураки, то не треба й найкращого сіна. Ніколи від сіна скотина так не поправляє ся, як від бураків, і нічого вона так не любить, як бураки. Як прийде та пора, що дають ся бураки, то скотина не встоїть на місци, реве, оглядає ся на двері, пориває ся бігти на зустріч фармерови. Бураків теж не слід давати більше разу в день; вранці можна дати пареного корму, в полудень бураків з 10 фунтів на штуку, а на ніч соломи, або кукурузиння. Соли треба давати що-дня по трохи, або з бураками, або з пареним кормом, або окремо з висівками; тілько ледянки не слід давати лизати зимою, бо кажуть, що в морози скотина ранить собі язик.

Телят у нас не випоюють звичайно окремо молоком, а пускають іх до коров, коли вони доять ся. Щоб телята не захудали змалку, їм треба лишати більше молока, або підгодовувати дертею, вівсом. Зимою телят треба держати в теплому сухому хліві, доглядати їх добре та годувати найкращою пашою, тоді вони будуть швидко рости і добре скла дати ся.

Весною бичків харашають і пускають в череду, а теличок треба держати окремо, щоб вони часом не відполювали з бугаєм.

Ранче двох літ не слід пускати телиці до бугая, бо з нелітки не буде вже великої, складної корови. Тільна теличка перестає рости, погано складає ся і так обезсилює ся, що на другий рік зістане яловою. То краще вже телицю пускати до бугая в два роки, тоді телиця вже складає ся, тоді з неї можна сподіватись, кріпкої рослої корови.

Бугая не слід пускати до коров ранче трох літ, тілько тоді можна сподівати ся гарного здорового приплідку. В роботу теж не годить ся брати скотини ранче трох літ, бо вона змучить ся, не даст доброго росту та складу.

Найгірша хороба на скотину — се чума. Богато скотини пропадає на світі від сеї пошести, бо вона дуже заразлива тай ліків від неї нема. Коли скотина заслабне на сю хоробу, то перестає їсти, не ремигає; спершу каляє твердим, сухим кізяком, а потім нападає її вонюче, кріваве розвільнене. На губах, на язиці роблять ся червоні плями, а потім білі струпи, й через скілька день скотина здихає. Досі не знайде

но певних ліків на сю страшну хоробу, через те й не слід лічити скотини слабої на чуму, а зараз вбити і глубоко закопати. Друга зараслива хороба — се ящур. Мало не що року наша скотина слабує на роги й на ноги, отсе єсть ящур. Хорова ся не смертельна, отже її вона дуже докучає, бо скотина через неї не їсть, мучить ся і худне. Коли у сусіда заслабне скотина на ящур, то вже ся біда не мине і вашої скотини; то краще тоді нарочно заразити ящуром і свою скотину. Взяти в миску слини від слабої скотини, налити води, тай, росколотивши добре, помазати в роті кождій скотині віхтем. Помічають, що тоді скотина не так довго й тяжко хоріє, тай разом вся перехоріє й видужає. Скотина часто боліє ще на сибірську пошесть. Скотині теж треба прищеплювати сибірську пошесть так само, як і коням. А коли згине скотина на сю хоробу, то треба її закопати в землю з шкірою, бо часом від шкіри зараза переходить на другу скотину. Літом часом трафляє ся, що скотина обість ся зеленої паші тай здує ся. Тоді зараз її треба прогонити та давати по чарці ґлявберської соли, розпущеної в фляшці води; де-хто в таких випадках дає скотині по чарці керосину. А коли скотина так здуєть ся, що реве від болю та не може ходити, тоді треба їй проколоти здухвину, щоб вийшов з кендюха газ (дух). Колоти треба здухвину з лівого боку, відступивиши на долоню від хребтових кісточок і від заднього клуба.

Телята часом хоріють на понос; в таких випадках треба прочистити їм живіт ґлявберською солию (пів чарки соли роспустити в двох чарках горячої води, тай дати випити, як охолоне), а потім треба давати їм разів по три на день по чарці юшки з вареного льняного сімя, або з молодої дубової кори, доки ае перестане понос.

Треба завсїгди мати на увазї, що скотину та й всяку худобу треба наповати чистою криничною водою, бо стояча гнила вода вадить, особливо літом.

ВІВЦЇ.

Вівцї як і вся худоба, бувають всяких пород.

Є вівцї, у яких вовна тонесенька, як павутина, сї вівцї звуть ся тонкорунними, або іспанськими, а є вівцї з грубою, шерсткою вовною, сї звуть ся простими вівцями.

Є також вівцї з короткою вовною і є з довгою. Вівцї короткорунні, як шропширська, оксфорд - давнська, сафолк - давнська найбільше розводять ся в Канадї. З довгорунних тут найбільше плекають породу лейсестер.

Вівцї породи лейсестер мають вигляд повний, голову білу а ноги не порослі вовною а нїжним волосєм. Дорослі ягницї важать до 200 фунтів. Барани є троха тяжші за ягниць. Пересїчна вага їх вовни виносить около 11. фунтів.

Вівцї породи шрофшир є на вигляд низкі і кльоцоваті. Є вони зовсїм порослі вовною з винятком кінця носа і ніг. Дорослі ягницї важать около 150 фунтів, а барани до 200 фунтів. Пересїчна вага їх вовни (неполоканої) важить від 9 до 10 фунтів.

Вівцї породи оксфод - давн є на вигляд повні і не виглядають так кльоцовато як шропширські вівцї. Писок і ноги є в них брунявої краски і не порослі від очий і понизше колїн. Дорослі ягницї важать около 200 фунтів. Дають вовни пересїчно по 12 фунтів.

Вівцї породи сафолк - давн мають голову і ноги чорні порослі нїжним волосєм місто вовни.

Баран породи »Лейсестер«.

Дорослі ягниці сеї породи важать до 200 фунтів. Дають від 9 до 10 фунтів вовни.

Іспанські вівці дуже тендітні, вони потрібують літом хорошої степової паші, а зимою сіна та теплої й чистої кошари. В нечистоті, в недогляді у них заводить ся короста чи пархи.

Всі отсі породи овець схожі між собою. Не можна сказати, яка з них найкраща, бо всі вони мають в чім-небудь перевагу одна над другою. Одна порода краща на вовну, друга на смушок, третя на молоко, четверта на линтварі. Всі вони невередливі на пашу, терплячі до холоду. Літкують ся вони і на такій толоці, де скотина і язиком не зачепить, а зимують ся на житній соломі, хиба тілько часом їм дають кращої паші. Правда коли їм завжде давати хорошу пашу, то вони будуть рослійші, більше давати-муть вовни, молока, водитимуть кра-

Вівці породи »Шропшир«.

Баран породи »Оксфорд-давн«.

щих ягнят, а коли немає хорошої паші, то все таки вони проживуть і на якій небудь і дадуть фармерови богато користи. Не дурно сказано, що »з вівці кожух та свита ще й губа сита«. З овець люде мають: молоко, мясо, лій, мають вовну, линтварі та смушки. Коли нема в фар-

Баран породи »Сафолк«.

мерстві овець, то все се треба куповати, тай не мало на се треба грошей. Як розміркувати отсе все, то прийдеть ся сказати, що в фармерстві немає користнійшої худоби, як вівця. Отож треба і вам заводити овець.

Ягнята породи »Оксфорд«.

Про овечі хороби можна ось що сказати. Вівці слабують на ті самі хороби, що й рогата скотина: на чуму, на ящур, а найчастійше вони хорують і гинуть на сибірську пошесть, котра подекуди зветь ся телієм, або горячкою. Ся хороба прикидає ся найбільше літом, у спеку Вівця перестає їсти, тільки пє воду, голова і вуха у неї горячі, часом опухає вимня, або ноги; через день, через два, вона здихає, і після смерти у неї слизить з заду кров. Здохлу вівцю треба глибоко закопати з шкірою, або спалити її, бо зараза від неї може перейти на других овець, на другу худобу, навіть і на чоловіка. Коли вівця заслабне на телій, то вже вона жити не буде, отже дорізувати та їсти такої вівці не слід, бо можна заразитись від неї і вмерти. Щоб вівці не пропадали від сеї хороби, їм треба прищепити сибірську заразу так само, як і коням та скотині.

Окрім сих хороб у овець бувають ще свої овечі хороби, що прикидають ся від глистви. Коли зародок глисти заведе ся в голові, то вівця починає крутитись, голову зверне на бік, не держить ся гурту. Круче них овець треба різати, мясо їх можна їсти, а голову треба спалити, щоб ся хороба не ширилась. Коли розрубати голову крученої вівці, то в мозку можна знайти невеличкий міхур з водою, ото-ж і є зародок глисти. Кажуть, що сї глисти розплоджують ся у собак в жолудку, а через те радять не держати собак коло овець. Часом глисти заводять ся у овець в печінках, тоді кажуть, що у них метелиця. Від сеї глисти вівця худне, її нападає понос, а потім по всьому тілу розливає ся жовч, се видно по очах, бо вони жовкнуть. Проти сеї хороби вівцям дають пити по ложечці керсину в чарці води. Коли глисти заведуть ся в легких то вівці починають кашляти, з носа у них слизить. Кажуть, що хороби сї прикидають ся від того, що вівці пасуть ся на низьких, мокрих місцях і пють воду стоячу з ставків та калюж, а зародки сих глистів розплоджують ся в стоячій воді. Певних ліків проти сих глистів нема, отже кажуть, що вони минають ся від того, коли слабих овець переганяти через купки негашеного вапна, щоб вони дихали пилом з него. Чабани-ж кажуть, що вівці глистявіють від того, що після води лежать; кажуть, що напоївши їх треба зараз гонити на пашу, то

дї вони не будуть хорувати на сю хоробу. Пархи чи короста заводить ся від дрібнесенького кліща, що залазить під шкіру вівці і від того нападає така сверблячка, що вівця раз у раз чухрає ся, рве на собі вовну, не їсть, худне і, коли не вигоїти її, то й здихає. Щоб позбутись корости, треба взяти 1 фляшку дешевого спірту, ½ фунта рідкого зеленого мила та пів чарки креоліни і все се добре росколотити і, постригши коростяву вівцю, вимазати добре всю її сею мастею, пильнуючи, щоб не помазати очей, а через час вимити добре вівцю в ставку чи в річці. Треба знати, що на семий день повилуплюють ся ті кліщі, що були під шкірою в яєчках, а через те обовязково треба через тиждень знов вимазати вівцю тою самою мастею; коли-ж через тиждень після першого мащеня не вимазати у друге, то знов на вівції заведеть ся короста і перекине ся на инших.

СВИНЇ.

Анґлійські свинї найкращі на світї, вони бувають білої та чорної масти. Біла порода, зветь ся йоркширською.

Йоркширські свинї дуже великі й довгі; коли вгодують ся, то важать 800 фнт. кожда, або й більше. Голова у сих свиней маленька, морда кирпата, вуха довгі, острі й стирчать наперед. Шия товста, спина рів

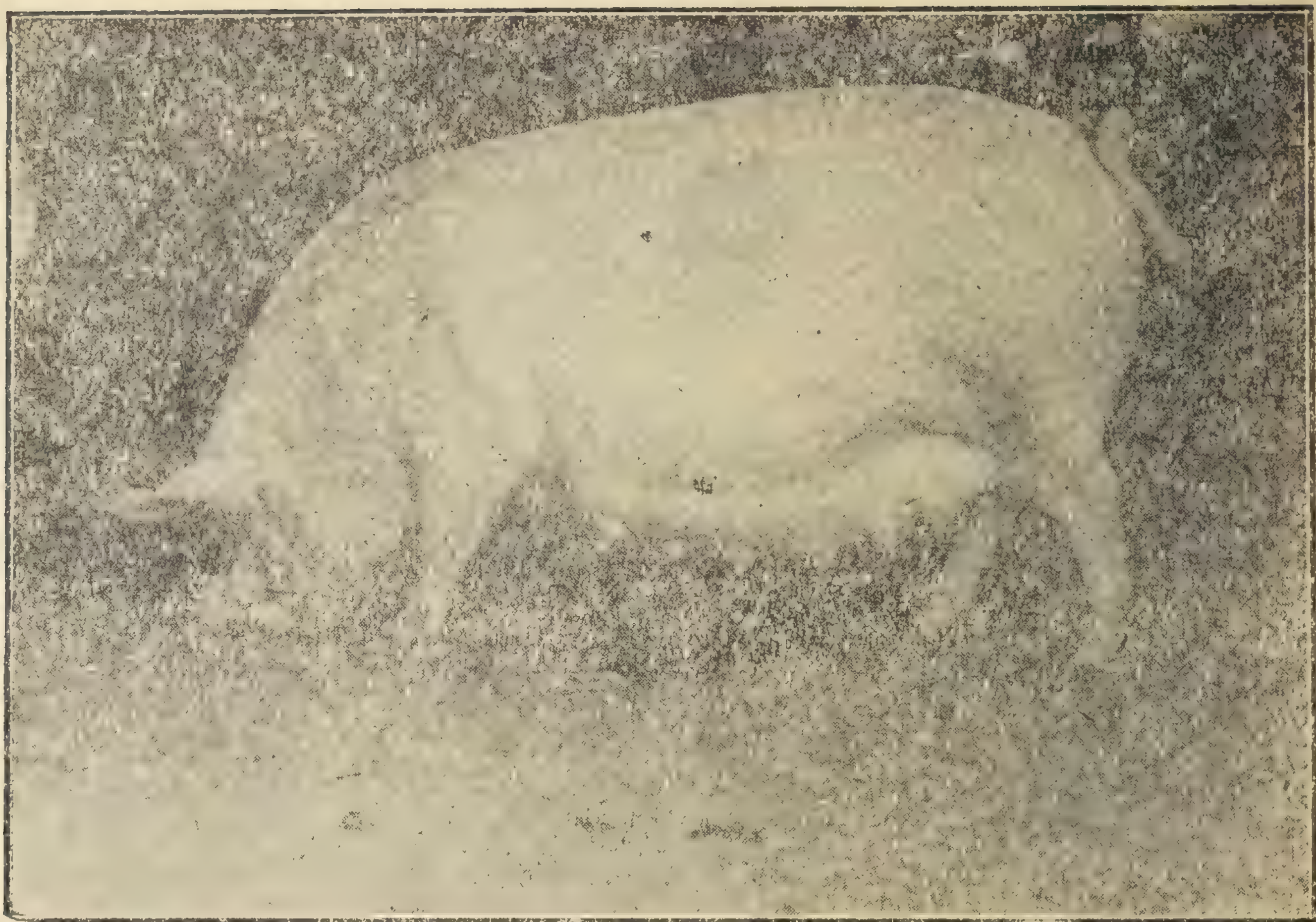

Безрога Беркширської породи.

на й широка, хоч лягай, ніжки коротенькі. Щетина довга, та мнягка і така рідка, що між неї просвічує ся червоне тїло свинї. Проте, сї свинї не боять ся холоду і розводять ся скрізь по холодних краях; вони більше боять ся спеки, бо на сонцї у них часом лущить ся шкіра.

Беркширська порода теж родом з Анґлїї.

Складом вона така, як і йоркширська, та ростом менча і чорної масти з білими ніжками і лисиною на лобі; другої масти беркширські свинї не бувають. Хоч сї свинї й менчі від йоркширських, та вони швидче вгодовують ся, невередливі на корм, не боять ся нї холоду, нї спеки; через се кажуть, що та порода більше підхожа для наших фармарів. Оби

Ьезрога Йоркширської поро ди.

дві сї породи дуже швидко виростають, скоро вгодовують ся і добре передають дітям склад, свою натуру. Тепер дуже вихваляють нову пороу свиней, теж анґлїйську, що зветь ся тамворською. Кажуть, що вона виведена з диких свиней: і справдї, щетина на нїй густа й груба, а масть червоно - руда. Свинї сеї породи дуже виносливі, скороспілі і швидко вгодовують ся

Ьезрога породи »Честер і ва. т«.

Свиней, котрі годують ся на сало, треба годувати добре. Спершу їм дають гарбузи, бураки, а коли вони вже розбехкають ся, тодї їм дають ячмінь, кукурудзу, просо, а як сей харч проїсть ся їм, то треба давати вареного зерна та пареної дерти. Свиней треба раз-у-раз дер-

Безрога породи тамворської

жати в теплї та в чистоті, що дня треба чистити хлів, та стелити їм сві жу підстілку, тодї вони швидче вгодують ся. Ви сами мабуть, помічали, що свинї люблять чистоту, вони нїколи не каляють, не мочать там, де лягають.

Корита, де дає ся свиням корм, треба завсїгди вичищувати, викидати те, що там зісталось, тодї вони охітнїйше їдять свіжий корм. В чистоті свинї швидче поправляють ся і не так часто хоріють.

Свинї найчастїйше хоріють і здихають на чуму. Хороба ся дуже заразлива, вона починає ся тим, що свиня перестає їсти й пити, ховає ся в темний куток. Потім в неї закисають очи, губи роблять ся синочервонї, на грудях, на череві теж зявляють червонї плями, зад волочить ся, наче перебитий, і через скілька день свиня здихає; найчастїйше ся хороба нападає молодник. Від сеї хороби у нас ще нема певних ліків, а через те треба пантрувати, щоб свинї не заразились нею; коли в околици почали гинути свинї, то не слїд своїх пускати в черідку, тре ба їх держати дома, та що дня чистити хлів і кропити його в серединї чорною карболевою кислотою. Де-хто з учених людей називає сю хо робу сибірською заразою, а через те пробували прищеплювати свиням сибірську заразу, та се не помагає. Прищеплюванє помагає проти справжньої сибірської зарази, від котрої у нас теж часто гинуть свинї.

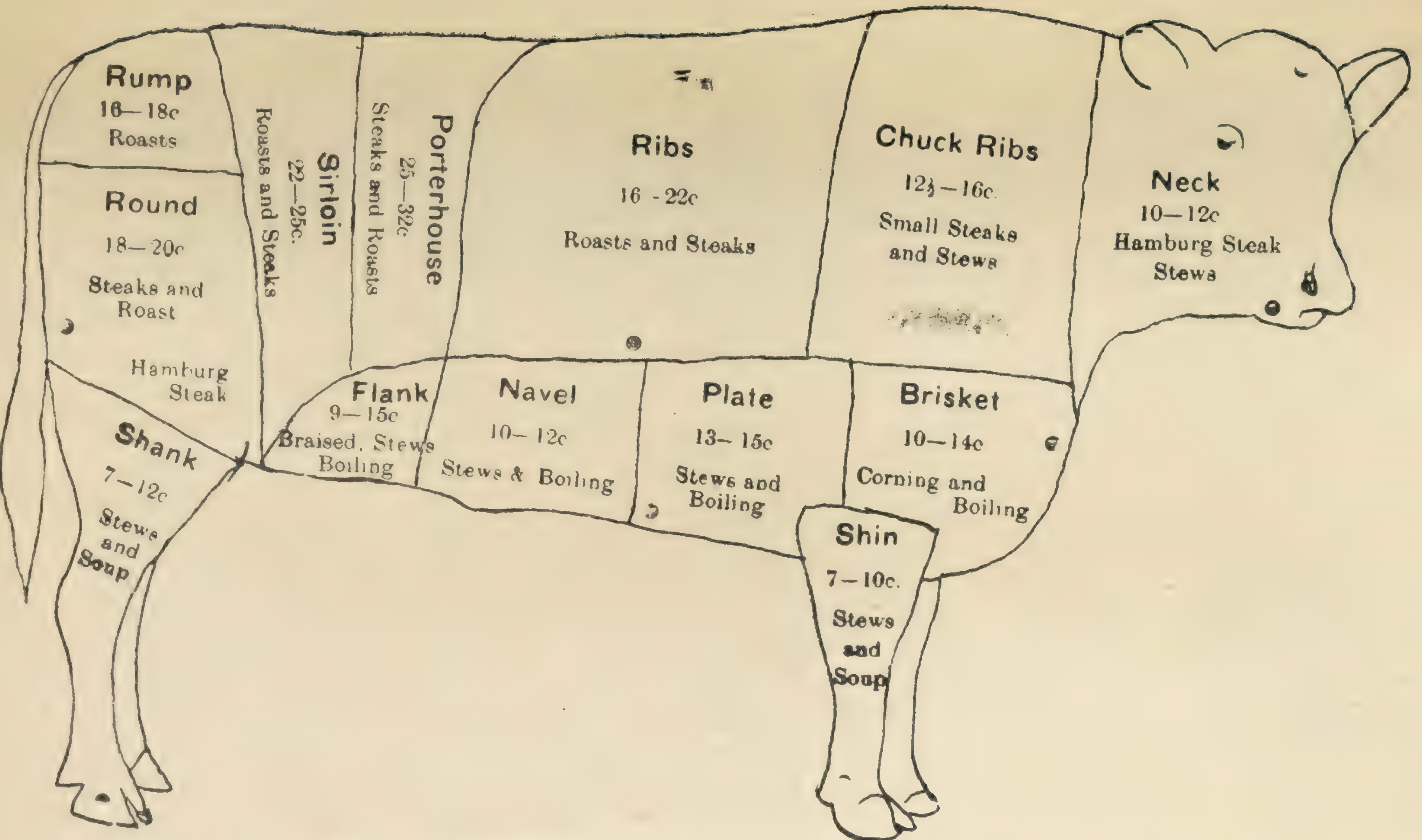
Окрім сих хороб, у свиней під язиком можна побачити маленькі прищики; у сих свиней в мясї подекуди є біленька крупка, завбільшки як конопляне сімя. Учені люде довідались, що се зародки з глистів, що живуть в кишках. Коли мясо такої свинї недоварять, або недопечуть, то у чоловіка в кишках з сеї крупки роблять ся глисти. Звіс но, коли глисти заведуть ся у чоловіка, то вони йому дуже шкодять. Зародки сеї глисти з чоловічим калом знов попадають в живіт свиням, тут вони роблять ся глистами, перелазять в мясо і там знов роблять ся крупкою. Від сих глистів свинї не здихають, отже глистуваті свинї погано їдять, не вгодовують ся добре і мясо їх, як сказано, вадить лю дям. Ліків від сеї хороби нема, отже треба пантрувати, щоб свинї не їли чоловічого калу, тодї в них небуде сих глистів.

Трихинна хороба прикидає ся теж від глистів, та сї глисти такі ма ленькі, що їх і не видно. Вони теж живуть у свиней в кишках, а по-

тім переходять в мясо і там кладуть свої зародки. Коли у свиней заведуть ся трихини, то вони слабують на животи, погано вгодовують ся, отже не здихають. Коли-ж з свининою живі трихини попадуть в живіт чоловіка, то чоловік тяжко занедужає, а часом і вмре від тих трихин. Ліків на їх нема, а щоб вони не шкодили людям, то ніколи не треба їсти недовареної, або недопеченої свинини. Учені люде дізнались, що трихини заводять ся у свиней від щурів; коли нема поблизу щурів то свині не слабують на трихини. Тим-то треба пантрувати, щоб щурі не заводились по селах, бо окрім того, що вони роблять шкоду в господарстві, вони ще наділяють свиней сими глистами, а людей — чумою.

Огорода на худобу.

На образку подані ціни, по яких продають звичайно всякі части рогатої худоби.

Господарські поради.

Коням можна примішувати до вівса пшеничного ґрісу і то до 1 кґ. на добу. Більше як 1 кгр. не можна примішувати, бо той збиває в кишках кольки і може коням пошкодити.

При купні коний треба завше жадати письменної поруки, що кінь не має ні правних ні не правних блудів.

Дерть з збіжа треба завше на сухо перемішувати з січкою, бо в такім разї худобина еї лїпше вихісновує, як коли-би еї помочену подало ся.

Коровам добре давати по трохи вівса та від того будуть лїпше молока давати.

Єсли коровам за много бараболї подає ся, то масло стає тверде і не добре, від много бураків прибирає воно гіркоnатий смак.

Як льоха первістка поросята скине, то не порадно еї до дальшого хову употребляти.

Коротко перед роботою не порадно коням зерна подавати, бо то зерно піде марно в гнїй. Дві части такого корму треба завсїгди по роботі давати.

Щоби кінські копита здорові удержати, треба їх перед всїм в чистоті держати, то є часто мити та в воді вимочувати. Треба о то постарати ся, щоби конї завсїгди на сухій підстели стояли. А особливо правлять ся копита дуже добре, єсли кінь часто босий ходить.

Гнїзда з торфу (млаковини), всипте в гнїздо на спід попелу і насипте его товченою сіркою. Потім дайте з верхи торфу кілько треба. Такі гнїзда дуже добрі, бо нужда в них не плодить ся і яйця в них не висихають.

Трухи треба осібно від другої птахи держати, бо друга птаха скорше зерно зїдає і вони голодні зістають. Також о то треба старати ся, щоби трухи доста місця мали, бо в тїсних закутках они дуже нидїють.

Як гуси дістануть бігунку, треба їм лише дати дерти з праженого ячменю або з праженого гороху.

На бігунку у телят є дуже добрим ліком дубова кора. Товченої кори возьміть жменю і зваріть в лїтрі води. Сим виваром заливайте теля за помочію довгої фляшки по два до три рази на день і бігунка в коротції перестане.

Як пізнати, чи ялївка півна? Вдійте на руку молока від неї і возьміть его в пушки. Єсли то молоко є липке як карук, то ялївка на певне телна а єсли молоко рідке і нїраз не липке, то нї.

Єсли хто хоче знати (більше - меньше) кілько буде з живої худоби ни мяса, то най се собі запамятає: Худі корови, воли бугаї видають половину мяса, що сами важуть а товсті о четверту часть більше. З середно вгудованої безроги відпадає лише трета часть живої наги а дуже вгудованої то лише пята часть.

Воші у курий. Курячі воші суть дуже дрібні, жовті і сидять в скалубинах бант. В ночи вилазять они з тих скалубин і пють з них кров. Кури не можуть з болю цїлу ніч спати, худнуть дуже ба навіть і гинуть. Сї воші дуже трудно вигубити, бо вони дуже дрібні і ховають ся за найменшу скалубину. Банти треба кипячим лугом парити а як висхнуть нафтою намастити. Кури треба намастити по під крила анишевим олїєм перемішаним з звичайною оливою. На одну часть сего олїю дає ся 20 частий оливи.

Держіть крілики. Крілики може і найбіднійший держати, бо для них знайде ся корму і в найменьшім господарстві. Заходу коло них дуже мало а зиск великий, бо они ростуть скоро і достарчають много і здорового мяса.

Солений корм. Надто соленого корму не добре куркам давати, бо они від соли дуже тяжко несуть ся і дуже часто через то й гинуть.

Лїк на лишаї у телят. Возьміть 1 часть карболевого квасу і розпустіть его 10-ма частьми ріпакового олію і понатерайте сим лишаї. Потім змийте другий день лугом з милом і намастість на ново. Се повторяйте так довго аж доків лїшаї не зчезнуть. Но при сїм треба на то особливо уважати, щоби теля в чистій соломі спало.

Щоби мухи з стайнї прогнати треба лише взяти трохи хльорового вапна і положити в якій судинї на сволок у стайни. Се вапно не лише проженe всї мухи, але очистить єї заразом від всякого смроду.

Єсли корова первістка не дає ся з разу доїти, то підоймїть єї лише передну ногу і держіть і она тогди вже не зможе бити. Но кричати або бити не можна єї на жаден спосіб.

Аби свинї завалки не діставали радить оден господар, щоби свиням давати що ранку по пів ложечки товченого вітріолу, що шевцї до чорненя шкіри употребляють.

Як рогова худобина здує ся, то треба перед всїм не допустити, щоби она лягала, бо скоро ляже, то черевна болонка може легко пукнути і тогди вже нема помочи.

Пробами доконано, що свинї найлїпше зуживають бараболю, єсли їм тую варену (душену) подає ся.

Аби вівцї здорові були, треба їм до води, котрою їх напоює ся, додавати по трохи зелїзного вітріолу. Вітріол винищує всї зарази в водї.

Кольки у коней. Дуже часто лучає ся, що конї по тяжкій роботї кілька день відпочивають і при тім однакову порцію паші дістають, на кольки захоровують. Щоби се не лучало ся треба меньше подавати паші тай то підлїйшої, не злої, але меньше поживнїйшої. Потім треба їм подати пійло з ґрісу з примішком трохи ґлявберської соли.

В курнику має бути тепло, але не надто; 6 до 8 степенів. Як теплїйше то кури на студінь дуже мягкі і часто простуджують ся. Як курник не мащений і на вільнім місцї стоїть, то треба его загатою обікласти а в серединї насипати грубо мерви або млаковини (торфу). Штучно огрівати курник не треба.

Вівцї, що часто мають по двоє ягнять треба старанно плекати і від них ягнята употребляти до хову, бо приносять господареви значний зиск.

Кілько теля потребує молока на день? Пересїчно потребує теля сему часть молока, що само важить. Як теле важить 35 до 40 кґр., то воно потребує на добу 5 до 6 лїтрів молока. Від 10 лїтрів молока приростає на телята 1 кґр. мяса, після сего можна обрахувати кілько молока більше треба на день подавати. Як теля не має ся на заріз кормити, але лише для хову то треба єму через 4 неділї подавати не збиране молок і аж по упливі сего часу можна збираного та иньших додатків примішувати.

Кози, що мало дають молока, найлїпше зарізати на будженицю. Стару козу так вгодувати, щоби була сита, є велика штука.

Кріликам не шкодить студінь, они тогди лише потребують більше їди і доброї сухої підстелї.Як з одної сторони в стаєнцї дуже дує, то найлїпше обкласти ту стїну снопами або матами з соломи.

Напір коня. Де які коні напирають на побічного або на двір. Сему зарадити є річ зручного фірмана. Кілька батогів з розсудком творять нераз чуда. Удар батога має бути на плече напираючої сторони. На жаль сего богато фірманів не знає. Вони бють завше лише по клубах, по ногах та по під черево. Через таке поступоване виучують коня до битя ногами. Коли коня конче треба ударити, то бийте завше лише на плече.

Як гуси дістануть смотолоку і херчать, то треба їм дзюб вимити в літній воді а потім встромити в слабий роспусть, манґану (іберманґан заурес калї) а потім накапати в носові дирки столової оливи. Підчас недуги, треба гуси тримати досить тепло і подавати їм сухого хліба або зерна та достатком сьвіжої води. Як воду незмінює ся часто, то й другі гуси нею заражують ся і гинуть. Найліпше відокромити таку гуску, що хирчить, від других.

Хто хоче скоро кури вгудувати, най гудує їх сонїшником. Від сонїш нику вгудовують ся кури дуже скоро і дістають красне блищуче пірє тай несуть ся ліпше. Сонїшник має в собі досить олію а від того стає курем в зимі тепло і вони будуть скорше від него, як від иньшого корму нести ся. Хто хоче свої кури дати на виставу або добре продати, най їх отже кормить сонїшником.

Хорі і скалїчені кури відокроміть від здорових, бо здорові нападають на хорих і дуже їм докучають дзьобанєм а особливо тогди, як хорі мають рани. Рани треба вимити намастити несоленим салом і завязати. Як завязати не можливо, то можна рану заліпити плястром.

Трушки можна кождого часу до сидженя приневолити. Їх можна отже до виплоджуваня молодих качок употребити. Трушки сидять дуже щиро так що і до їди не хотять вставати. Тому треба їх що дня здоймати з гнїзда і дати на двір, щоби наїли ся і випорпали ся добре в попелї або піску.

Як у корови вимя затвердне, то укрийте єї аж до землї веренею а потім підложіть під вимя дійницю або путню з водою і вкидайте в ню розпечене камінє. Від каміня зробить ся пара і та змякшить вимя. Окрм того дайте корові пити вивару з чорної рожі. До води добре також додати жменю трини з сїна а вимя добре намастити салом або камфоровою мастею. Ся масть робить ся з одної части камфори а здевять частий сала.

Як корова не може відлїтити ся, то тому може бути причина: сплав самиці; 2 занадте гудованє; 3. за богате держанє корови в стайнї. Щоби сему зарадити, треба: 1. сплав вилїчити, 2. пашу зменьшити а 3. корову якийсь час держати коло бугая.

Піло для телят має бути таке за тепле як молоко в вимю. Тому треба видоїне збиране молоко трохи загріти або вляти єго до дійниці випареної окропом.

Не добре кури тримати в студених та вогких курниках, бо вони там легко простуджують ся тай хорують на всілякі слабости. Окрім того корм марнує ся, бо той зупотребляють кури на огріток а не на витворення мяса або яєць. Курник не треба штучно огрівати (але за томість обложити єго загатою з трох сторін а від полудня вставити вікно, щоби сонце доходило і кури тогди против него вигрівали ся. Від сонця та сухого і здорового повітря будуть кури веселї і будуть добре нести ся.

Качки що ходять часто на воду рідко коли хорують. Де води поблизько нема, там найліпше не тримати. Їх з курми разом держати не порадно, бо вони занечищують курим воду, від чого кури часто хорують. Як качки мають закислі очи, то походить від не відповідного кормленя.

В такім разї треба їх кормити зерном або дертею та недуга скоро щезне.

Корову доїти зараз по вполозї не порадно, бо через то можна легко пологову горячку викликати. Через доєнє стягає ся богато крови до задної части тїла а в мозґу повстає малокровність, яка спроваджує дрімучий стан пологової горячки. Для того лїпше лишити корову не доєну аж доки теля голодом змушене до ссаня не возьметь ся. Скоро би з особливих причин конче треба корову доїти, то треба 4 до 5 годин зачикати і потім по трохи видоювати в 2 до 3 опади.

Як старша льоха малї і слабовиті поросята родить, які тупо ростуть, то є се ознакою, що льоха не є вже придатна до хову. Така льоха стає чим раз ситшою. Отже таку льоху треба пригодувати на заріз.

Щоби кури та качки добре несли ся, возьміть трини з під сїна або конюшини запарте еї і перемішайте з ґрісом, мукою або макухом і дайте курим, щоби доволї наїли ся.

На кольки у коней помагає слїдуючий лїк: 12 середних цебуль варить ся в однім лїтрі солодкого молока через 3 до 4 годинї так, щоби цебуля гет розварила ся. Як остигне, зливає ся той плин до фляшки. В потребі дає ся сего плину трету часть лїтра і потім натирає ся коня соломяним скрутлем і укриває ся коцом. Скороби від першого разу се не помогло, то треба дати по другім разї сего близько пів лїтра і знов витерти его, але не так надто, щоби кінь аж спотив ся.

Як курятка від зеленини рідко каляють, то давайте їм лише сухих крупів, бо инакше можуть вигинути.

Щоби льохи поросята не удушували, не треба в кучи довгої соломи стелити, бо поросята запутують ся в ту і не можуть з неї так скоро втечи.

Єсли конї в ночи дуже ногами стукають, то треба їм задні ноги на ніч щіткою добре натерти і від стуканя в коротції відучать ся.

Кождий господар повинен дуже на то уважати, щоби ясла по кормленю завше добре вихаринї були. То причинить ся значно до здоровля худоби.

Овес повинен господар завше самий з комори видавати, бо слуги майже завше беруть більше як треба і через то много вівса марнує ся без ужитку.

Перед подаванєм лїків худобинї треба завше еї рот лїтною водою виполокати, щоби при заливаню лїків останки з паші в гортанку не дістали ся.

На біль очий у коней. Жменю німицї зваріть в лїтрі води і як охолодне, вимивайте очи тим плином по кілька разів на день.

Скоро корова кроваве молоко дає, то возьміть яйце і видуйте з него білок і жовток а на місци того наляйте терпентинового олїю в ту шкаралупу, заткайте воском і всуньте корові глубоко в горло так, щоби воно там роздушило ся. При тім — розуміє ся — треба голову корови до гори тремати. Одно яйце вистарчає, два помагають на певне.

Скоро кінь при кованю не хоче стояти, треба лише єму вуха під капейтру заложити, та завше буде тихо стояти.

Більше як 30 кіль бураків не порадно коровам на добу давати, бо через то молоко зменьшає ся і масло гірше стає.

Сухоти у зарізаних свиний пізнати потім, що у них є на кишках ґудзи, під спідною щокою мають затїч розлїзлу подібну до сира так само виглядає і затїч горлянна. Також печінка, селезїнка, як дреглї а ребра та хребет покорчені та ґудзоваті.

Бігунка у телят. Як теля захорує на черево і біло йде на двір, то зараз відлучіть єго від корови і дайте єму клию з вареного рижу. Риж розваріть дуже на рідко і заливайте по горняти (чверть літра на раз) по 5 разів на добу. Дайте також і промивки (клистиру) з сеї води. Як бігунка вже задавнена, то додайте до рижового клию трохи (на кіньчик ножа) саліцілевого порошку або 15 капель опії.

Як вівці дістануть кліщі, то треба їх всї обстричи, стайню добре вихарити, щілини позамащувати, стїни вибілити, підстїл спалити а землю в кошарі перекопати або удалити на гній а то місце навозити сьвіжої землї. Також і місце, де вівцї стригло ся треба добре зачистити, щоби кліщі знов до овець не дістали ся. Вівцї стрижені треба скупати і оставші кліщі потім змести мітлою драпакою.

Звичайні, прості крілики дуже добре крижувати з расовими. Найліпше пристарати одного расового самця до простих кріликів та рід в коротці значно змінить ся. Жясо з таких кріликів є смачнїйше як з чисто расових.

Скоро у корови виходить матиця, то треба єї осторожно обчистити від пороху (смітя), помастити чистим олієм і назад засунути. В середині загинки вирівнати і поставити корову в стайни так, щоби она задною частею стояла висше. Скоро би корова дуже перла ся і матиця знов могла вийти, треба родові части (самицю) пробити на поперек острим шилом, засилити шнурок і завязати. Потім післати по лїкаря, а той зробить відповідний бандаж і корові не буде нїчо; инакше она згине за кілька день. Причиною тої недуги є, дуже часто напрасне тягненє теляти з корови. Длятого треба три такій помочи дуже осторожно, поволи теля тягнути.

Скоро корова по полозї задержує молоко, треба лише дати їй товченого кміну з ялівцем і за кілька годин зможете єї вже цїлком легко видоїти. Кміну і ялівцю возміть по жмени, потовчіть добре, перемішайте з ґрисом і запарте окропом.

Лїк на лишаї у худоби. Натирайте лишаї при помочи щітки розпущеним креолїном (4 дека на лїтер води) по два рази на тиждень і лишаї злїзуть.

Пробами доконано що далеко лїпше подавати коням цїле зерно, як дерти. Цїле зерно зужитковують конї лїпше, бо розтирають єго зубами і при тім перемішують єго добре з слиною. Дерть поликають без тої примішки і через то майже половина тої дерти іде без користи. Лише дуже старим коням порядно дерти подавати.

Хто годує свинї хай їх часто змиває лїтною водою. Нїмецькі господарі вичісують та витирають свинї що дня і від того їх свинї дуже скоро вгодовують ся. Підчас вичищуваня вигонюють свинї з хлїва на обору, щоби ті вигрівали ся на сонци.

Хто через лїто держить худобу в стайни, най єї бодай на ніч вигонить на пасовиско. Холодний нічний воздух причиняє ся значно до здоровля худобини і окрім того худобина призбирує собі достатком корму.

Щоби призначені на заріз кури в короткім часї скоро вгодувати, треба поступати в слїдуючий спосіб: На курники беріть старі скринї (паки). На однїй сторонї поприбивайте латя так, щоби курки могли через то латє витягати голови. На сподї поприбивайте дошки рідко, щоби гній міг легко випадати. В одну таку скриню можна помістити 6

до 8 курий. Зі сторони, що є оббита латем прибийте коритце (жолобець) з дощочок. Найліпший корм для курий є кукурузянна і ячмінна мука перемішана з молоком або маслянкою. Сего корму дає ся курем по три рази на день, але лише тілько, що нараз можуть зїсти. За дві неділи будуть курки вже вгодовані. До годованя не треба вибирати курки більше - меньше однакі в віку і з росту. Дуже вигідна річ є, як стелю такого курника можна здоймити, бо можна кожду курку легко зловити, тай курник легко чистити.

На запалене розколеного рога є дуже добрий лік алун. Грудку алуну завбільшки курячого яйця розпустіть в пів літра води і набризкайте спріцкою в скалубину рога. Звичайно вистарчає одноразове спріцоване, щоби худоба виздоровіла на другий день.

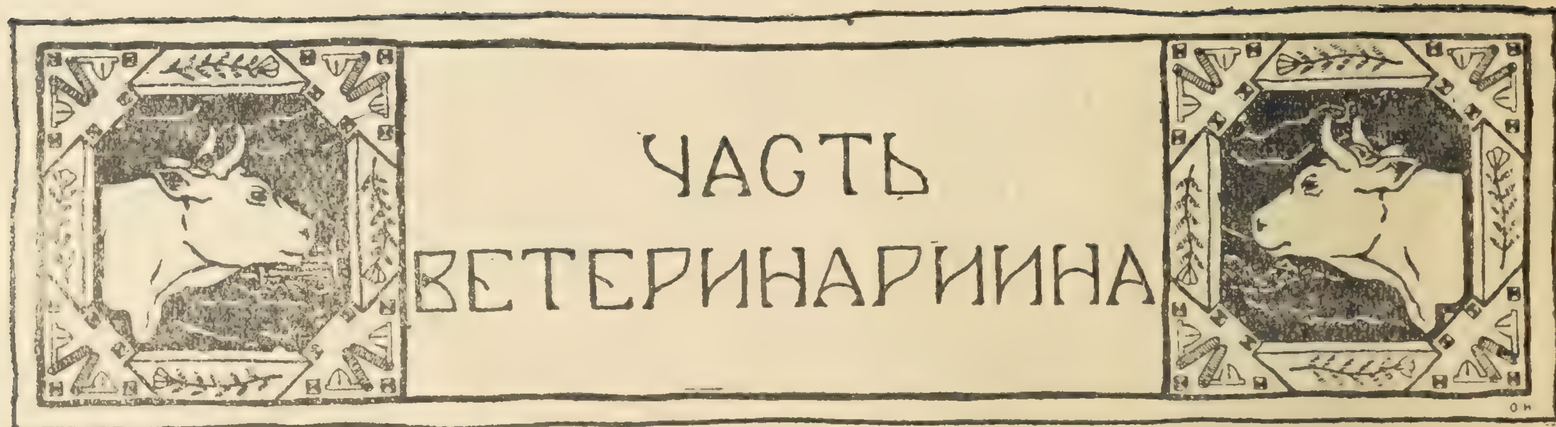
Як кури несуть яйця з мягкою скаралупою, то примішайте їм до корму муки з випалених кісток, тай яйця дістануть міцну шкаралупу.

Як худоба лінить ся, то вона тогди є слабша і легко може занедужати єсли єї не дозирає ся відповідно. Господарі, памятайте на се і корміть в такім разї вашу худобину добре, вичищуйте єї щіткою та зґреблом а особливо уважайте на то, щоби худоба не простудила ся. Не пускайте отже єї підчас непогоди на пасовиска.

Також і кози треба вичісувати як і иньшу худобину, но не зґреблом від корови або коний, але гребенем та щіткою. Кози дуже люблять чистоту і правлять ся ліпше.

Скоро лошата вуши присядуть, то возьміть 24 дека свиньского сала, 6 дека рецинового олію, 24 каплі карболевого квасу, 6 дека олію дехтового і розбивайте в склянцї так довго аж доків каплї карболеві не буде видко. Сим натріть за помочію твердої щіточки хребет, шию і по під черево. В 2 дни потім намастіть лопатки а за дальших 2 дни ціле тіло. Від сего вигинуть не лише всї вуши але й гниди.

Ветеринарійні поради.

Кождий добрий господар повинен хоч трохи розуміти ся на недугах домашних звірят. А вже що найменче, повинен дати собі раду в наглих випадках занедужаня, доки прийде правдива поміч лікаря-ветеринаря. Кілько то буває страти і кілько то штук худоби марно гине з тої причини, що люди не вміють собі дати ради в таких випадках. Тому знанє першої помочи в наглих випадках у звірят є наукою, котрої основи повинні знати усі сьвідомі господарі.

Скоро отсе ми подаємо ради, як учить наука поступати в таких випадках, мусимо всеж таки перестеречи де в чім наших читачів. Не думайте, що Ви по перечитаню сих головних перших рад стали вже ученими лікарями - ветеринарами. Ой ні! Се не така легка річ. Ветеринарська наука є довга і тяжка і в кождім важнійшім випадку радимо шукати помочи ветеринаря. Зважте лише, що лекше є зашкодити як помочи, а страта усе буде Ваша.

ЧУЖІ ТІЛА.

Скоро в тіло впаде або вбє ся кусник якого предмету, тоді кажемо, що в тілї звірини є чуже тіло. Таке чуже тіло може бути в оці: тоді око плаче не зносить сьвітла, болить і червоніє.

Буває се звичайно пісок, стебло соломи, цьвітний пил, прутики травних ростин, кусники вапна і т. и. Треба відхилити долїшну повіку і виняти чуже тіло кінцем хустки, пензликом або змоченим в воді пальцем. Вапно треба виполокати водою з цукром. Як не можна під долїшною повікою знайти чужого тїла, то відхилити горішну. Прикладати зимну воду. Коли чуже тіло залїзло до самого ока, (галини), не витягати його, лиш прикрити око ватою, завязати і закликати ветеринаря.

Горішну повіку відхиляє ся так: ловить ся рісниці великим і вказуючим пальцем правої руки і тягне ся їх до гори; відтак кладе ся мізинний палець лївої руки на горішнім березї повіки і вивертає ся єї.

б) в горлї: гляди удавленє.

в) в скірі: при рухах і діткненю коле і кровавить.

Найчастійше вбивають ся коневи під скіру тріски при ударeню і зломаню дишля, також скло, цьвяхи і т. и.

Скоро тріска сторчить з рани, треба єї взяти двома пальцями або кліщиками і витягнути, потім рану виполокати водою карболевою і засипати йодоформом.

г) в підошві або в стрілці на копиті: тоді звірина храмає значно, при утиску є копито в тім місци теплійше і болюче.

Найчастійше є то цьвяхи, кинені на землю підчас відриваня підкови, або лежачі на земли острі предмети, кавалки кременя, борони, грабель, скла і т. и.

Треба зараз вийняти сторчаче тїло і як рана є незначна, можна виполокати водою карболевою і уживати звірину до роботи, підкувавши хору ногу добре підковою і вложивши межи підошву а підкову кусник фільцу, сукна або грубого полотна. Скоро рана є значна, особливо в підошві коло стрілки або при її вершку, то треба закликати як найскорше ветеринаря з інструментами;

ґ) в усї: звірина звіщує ухо, трясе головою і є неспокійна.

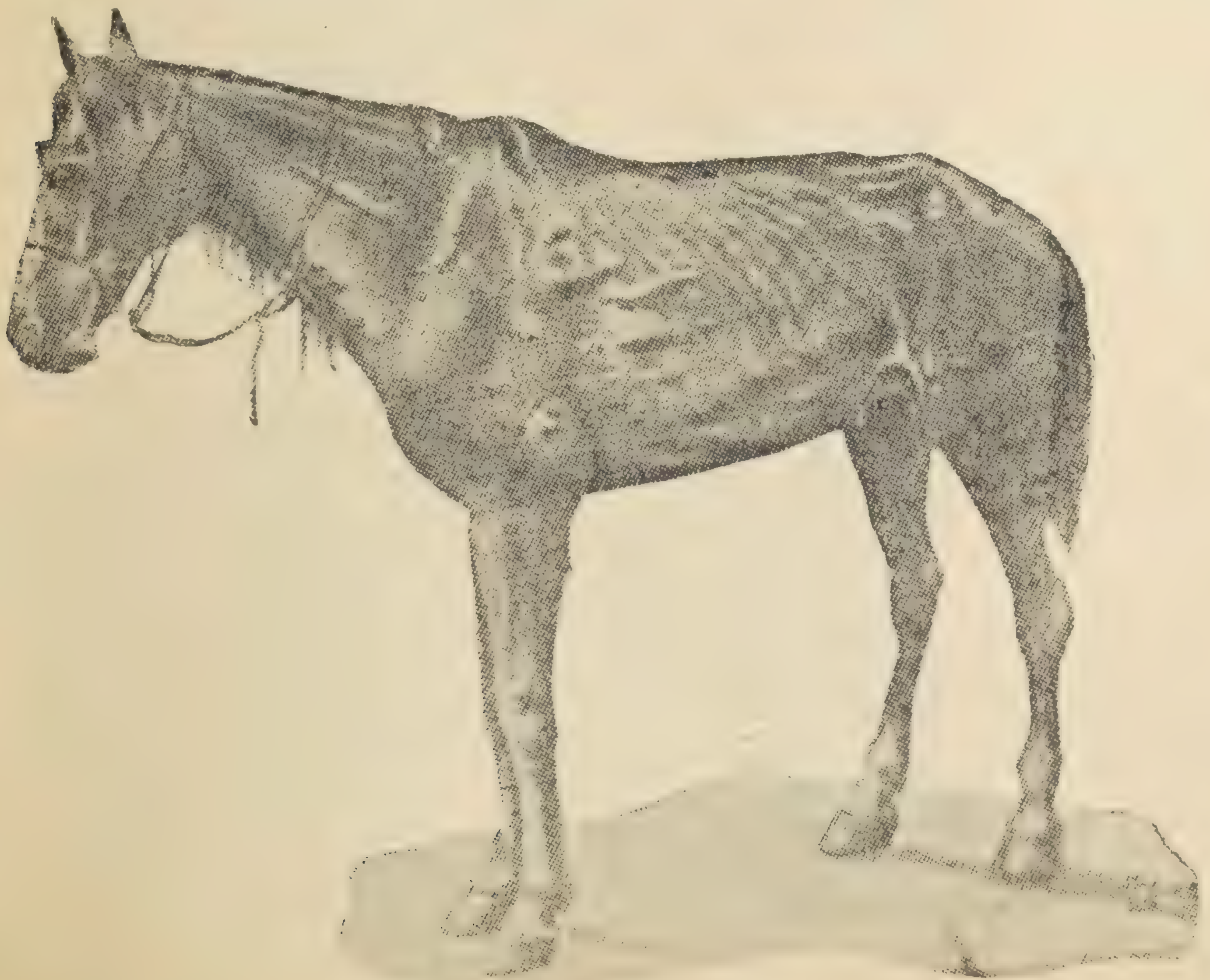
Бувають се пацьорки, камінцї, ґузики зерна гороху, стебла соломи (нераз вкладають пастухи зі збитків), часто комахи або хробачки.

Не вільно виймати інструментами пр. щипцями, шпильками і т. п., щоби не зранити тарабанчика, або не запхати предметів ще дальше. Переполокати ухо стрикавкою з лїтною водою. Скоро є в усї комаха, вляти до него лїтної оливи, а комаха випливе. Лїпше зачекати хочби довго на ветеринаря, нїж самому манїпулювати в усї інструментами.

ЗДУТЄ.

Лучає ся се у звірят пережувачів.

Звірина смутніє, непокоїть ся, ходить як одурена, слизні болони червонїють, живіт виповняє ся головно по лївім боцї і щораз більше здуває ся. Стїни живота сильно напружені. Віддих прискорений з отвореним писком, получений зі стогнанєм, затриманє видїлюваня мочи і калу, у самиць вагітних ронене (скиданє).

Коняка хора на чахотку.

Таке здуте приходить від їди зіпсутої паші (сплїснїлої, зігрітої, зігнилої) або паші що витворює в жолудку скоро ферментацию і ґази. До таких паш належить: конючина, особливо червона, ужита зараз по надіпсованю пасовиска, дальше вика і взагалї горошкові ростини, люцерна, еспарзета, квасні трави, ріпак, гичка з бараболї, козолець і т. и.

При заливаню лїками тримати звіряти голову піднесену до гори ,заливати поволи і уважати на поликові рухи. Коли закашлює ся, перестати заливати. Добре є впровадити до жолудка гнучку і досить довгу руру Жонро-а писком понад язик, але треба старати ся, щоби конець рури впроваджений до жолудка утримував ся на поверхни поживної маси, бо інакше вихід ґазів бувби утруднений, значить передну часть тїла треба уставити висше прим. під горбком. Скоро се не помагає то проколює ся трокарем перший жолудок (жувач), а при тім треба заховати ось які пересторогри:

1) обстричи шерсть в місци, де хоче ся проколоти і обмити старанно скіру карболевою водою; 2) очистити трокар і піхву дезинфекцийним плином пр. карболевою або креолїновою водою.

Операцію виконує ся по лївій стороні черева в так званій голодници в місци, що є точкою подїлу лїнії поведеної від бедрового клуба

Кінь хорий на носатину.

(лївого) просто наперед до послїдного ребра.

Трокар (на котрий є заложена піхва) бере ся в лїву руку і уставивши його в вибранім місци, скісно вістрєм до черева так, щоби то вістрє було звернене в сторону ліктевого суставу правої передної ноги, ударяє ся правою рукою в рукоять і вбиває ся до ями черева аж до двох третин довжини, почім всуває ся піхву ще глубше, а штилєт виймає ся;

3) не випускати нараз всїх ґазів з жолудка, бо звіря моглоби зімлїти, а навіть згинути. Треба випустити тілько певну часть ґазів, отвір піхви заткати на кілька мінут пальцем або корком; по якімсь часї випустити решту ґазів і заткати знов похву корком, а як по 2 годинах ґази вже більше не збирають ся, можна піхву вийняти цїлком;

4) при виниманю піхви з рани притримувати скіру коло піхви пальцями лївої руки, щоб не відстала.

Для малих звірят треба ужити відповідно меньшого і коротшого трокара.

Скоро полишена рана не зростає ся і тече з неї ропа, помішана з змістом жолудка, то треба засягнути поради ветеринаря, бо лїченє такого рода хороби є трудне; також і тодї, як мимо повисших старань рана від часу до часу отвирає ся і звіря не повертає до здоровля.

В лекших випадках:

1) перестати кормити пашею, що здуває;

2) перепровадити хоре звіря по подвірю;

3) натирати (масувати) стїни черева, особливо в околиці лївого боку, скропивши скіру камфоровим спірітусом;

4) витягати від часу до часу язик;

5) вложити до писка перевесло з соломи, посмароване дегтем або смолою;

6) поливати холодною водою або впровадити (пр. стадо овець) до ріки;

7) вибрати кал з відходової кишки рукою, помащеною оливою, або дати лєватину з сїрого мила і кухонної соли;

8) внутрішно треба давати що 10 або 15 мінуть горівку (розпущений алькоголь), вапняну воду, воду з мила, легкий луг з попелу, сьвіжо палений, деревляний уголь розтертий на порошок.

ЗІМЛЇНЄ.

Звірина тратить притомність. Слизні болони стають блїдї. Скіра зрошена зимним потом. Віддих поверховний, слабий. Живчик мало дає ся відчувати. Зріницї розширені. Звіря лежить спокійно без чутя. У мясоїдних появляють ся деколи блюваня.

Причиною сего є: нагла недокровність мозку, загальна недокровність або перешкоди в круженю і допроваджeню крови до мозку, недомаганє серця, віддиханє воздухом переповненє ґазами, утрата значної скількости крови, над міру висиляюча праця, перестрах, сильне горячо або зимно, випущенє нараз всїх ґазів з жолудка при одутю; у новонароджених звірят довготреваючий утиск пуповини або містиска при тяжкім породї.

При зімлїню поступає ся так:

1) винести або випровадити сейчас звіря на сьвіжий воздух; малі звірята треба сильно трясти;

2) зняти упряж (хомути) і т. д.;

3) скроплювати виски і голову зимною водою;

4) розтирати ціле тіло на сухо або натирати скіру подражняючими ліками пр. оцтом, алькоголем, камфоровим спірітусом, каплями Гофмана і т. п.;

5) давати до вдихуваня (нюханя) етер або амоняк. Коли звіря вертає до притомности, можна дати зажити спірітусу з водою (горівку), пиво, каву і т. п.

Непритомне звіря не треба заливати ніякими ліками.

ОПАРЕНЄ І СПАЛЕНЄ.

Розрізняємо 4 степені опареня і спаленя.

I. степень: осмаленє шерсти, напухненє і біль скіри; у звірят з незакрашеною скірою зачервененє.

II. степень: цілковите спаленє шерсти дуже сильне зачервененє незакрашених місць скіри і міхурі наповнені прозорою течию, виступаючі у великих звірят лиш на ніжних і мягких частинах скіри;

III. степень: завмертє скіри і тканин підскірних з утворенєм струпа, рівнож розтягле напухненє сусідних тканин.

IV. степень: звугленє скіри і підскірних тканин.

Такі звірята є неспокійні, мають дикий зір, горячку, дрощі, живчик (пульс) неправильний, віддих прискорений, в писку є міхурі і надгризеня слизних болон.

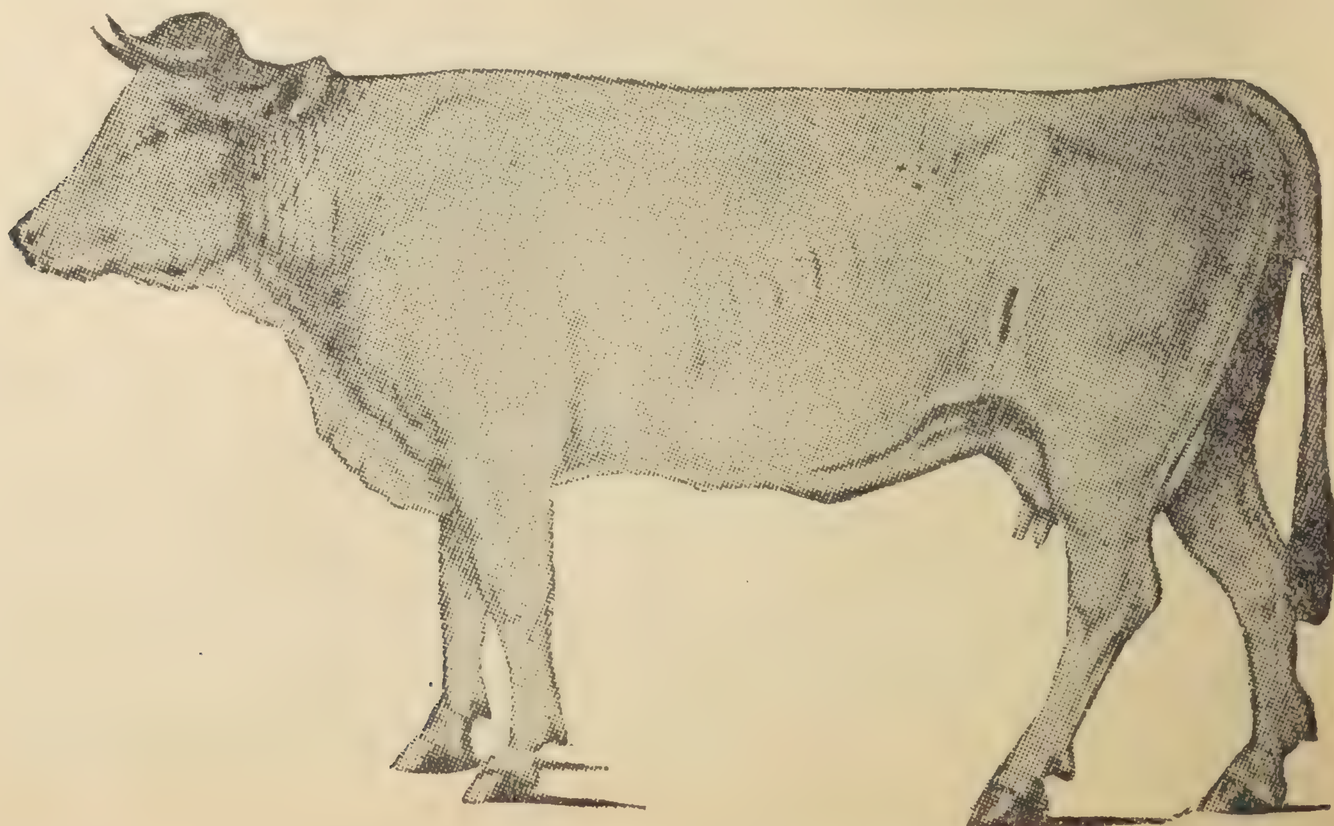
В таких випадках треба:

1) очистити осторожно попарене місце, охороняючи притім наскірень;

2) обмити звіря добре зимною водою, або занурити попарені части тіла в зимній воді;

3) заложити перевязку, а іменно: а) при I. степени: намастити оливою, олійом зі сметаною; у більших звірят мішаниною, зложеною з 3 частин вапняної води і 1 части льняного олію і обложити тонкою верствою карболевої вати;

б) при II. степени: проколоти міхурі іглою випаленою попереду в огни, витиснути з них зміст, натиснути легко відстаючий наскірень і наложити антисептичну перевязку;

Корова мішаної породи, яку подибує ся найчастійше по наших господарствах.

в) при III. степени: коли струпи відстануть від рани, треба робити літні оклади з ½% (процент) карболевої води. Скоро ятрить ся, наложити антисептичну перевязку;

г) при IV. степени: антисептична перевязка;

Місця спарені квасами належить обмити милинєм, вапняним молоком, маґнезиєю і т. д.

Місця спарені лугами, обмити розпущеними квасами як: оцтом, лїмонядою (водою з квасом сільним) і т. п. а потім заложити перевязку, як при звичайнім попареню.

Місця попарені вапном, обмити оливою, а не водою.

Не здирати наскірня по проколеню міхурів.

Не занечищувати рани мукою, павутиною, глиною, бульбою, листєм з лопуха і т. п., бо може бути зле.

Причини випадку бувають такі: часом зіткне ся звірина з полуміню горіючих предметів, з горіючими ґазами, нафтою, бензиною, спірітусом, з розжареним вуглем, кипячою водою, горячою парою, розпаленими або розтопленими металями, їдкими квасами як: сїрчаним, азотовим або карболевим, їдкими лугами як: потасовим або содовим, дальше в наслїдок удареня громом, експльозиї (вибуху) пороху і пострілів з пального оружя.

РАНИ.

Рани повстають від врізаня острими або тупими знарядами і бувають:

О гладких берегах: а) рубані; б) тяті; в) колені;

О берегах з стрипами: г) шарпані;

О згнетених берегах: д) з укушеня; е) пострілові; є) з попареня, з) з відмороженя; ж) затроєні.

В таких випадках поступає ся так:

1) загатити передовсїм кровоток;

Корова слаба на вимє.

2) умити собі руки теплою водою милом і щіткою, опісля плином антисептичним;

3) очистити околицю рани ватою, замоченою в антисептичнім плині;

4) обмити або переполокати рану за помочию поливача антисептичним плином;

5) посипати рану тоненькою верствою антисептичнного порошку, (йодоформ, дерматоль;)

6) покрити рану в четверо зложеною йодоформовою або дерматолевою ґазою;

7) положити на то грубий поклад вати відтовщеної (стерелїзованої);

8) наложити полотняну опаску;

9) лишити звіря в спокою.

Не вільно усувати сціпенїлої крови з ран.

Антесиптичні плини є: 2% лїзолева вода; 3% карболева вода; 1% сублїматова вода; остаточно чиста переварена вода.

Не занечищувати рани пальцями. Як нема чим рани перевязати відповідно, то лїпше лишити рану радше неприкриту, ніж ужити до того брудних шмат.

ПОРАЖЕНЄ ГРОМОМ.

У звірят ражених громом виступають такі прояви:

а) зімлїнє;

б) апоплєктичний напад (шляґ);

в) стрясенє мозку, нервів, а крім того знаходять ся звичайно меньше або більше значні стовченя на тїлї, поломаня членів або рани з попареня всїх трох степенів.

Треба ратувати так як при зімлїню і попареню, а крім того викликати транспірацію скіри через розтиранє і окритє тїла вовняними коцамй і т. д.

СТОВЧЕНЄ.

При стовченю є шерсть згнетена, матова, збита, часом навіть нема шерсти а навіть наскірня. На скірі незакрашеній видно зачервонене або засиненє.

Коли зявлять ся ознаки запальні, виступає пухлинини, підвисшена теплота, біль.

Причини стовченя бувають звичайно такі: вдаренє тупим знарядом, затратованє, штрихованє, стратованє ніг иньшими кіньми, стовченє підошви копита, відлежаня, відгнетеня сїдлом, хомутами, оцилями, дишлем, орчиком, с товченя градом і т. п.

В випадках таких треба:

Розтирати поволи стовчений орґан (частину тїла) долонею, або віхтями соломи на сухо, або по скропленю скіри спірітусом.

Коли появлять ся: пухлинина, підвисшенє теплоти і біль, примінювати оклади з зимної води або леду, не допускаючи до замерзненя тканин.

В разї прищів або ґанґрени (завмертя) наложити антисептичну перевязку і візвати ветеринаря.

При підбитях поступати треба як повисше; скоро стовченє недалеко вспорів, то підковує ся коня підковою без штолї (оцелї) або підковою о однім кортшім рамени. Затратованя треба гоїти як рани. В разї ятреня дати оперувати. Ушкоджену часть тїла уложити спокійно, а по виліченю охоронювати єї від нових запалень, в місцях давних стовчень (пр. дати штрихульцї).

СОНІЧНИЙ УДАР.

При сій недузї бувають такі появи:

Неспокій аж до шалу (гребанє ногами), сильне зачервененє слизних болон, скреготанє зубами, напруженє аж до блюваня, корчі. У мясоїдних блюванє.

Причини сего є: сильне діланє сонічних лучів на мозок і продовжений стриж. Занадто форсові марші (гоненє звірят) і напружена праця підчас великої спеки.

Удар з горяча появляє ся знов так: змученє (підчас праці), сильні поти, великий ляк, дуже сильне зачервененє слизних болон, страшне битє серця, з далека вже нераз дає ся чути, брак віддиху. Зріниці з початку розширені, пізнїйше звужені. Живчик прискорений. Судороги, одуренє і утрата притомности.

Причини ті самі, що перше а то:

Занадто форсові марші (гоненє звірят) і напружена праця підчас великої спеки.

1) Треба перепровадити сейчас звіря до холодного, тїнистого і спокійного місця.

2) Поливати ціле тїло зимною водою і робити оклади з леду на голову.

3) Подавати достаточно зимну воду до пития, а в разї непритомности леватину з води.

Скоро віддих устає, примінити штучне віддиханє.

ЗАДАВЛЕНЄ.

Задавленє у пса появляє ся так: пес стає неспокійний, не може знайти собі місця, слинить, блює, дістає душности, качає ся по земли, оказує охоту до кусаня, взагалї має появи подібні до скаженини, котрі уступають аж тодї коли чуже тїло видалить ся пр. з блювинами. Иньші звірята перестають їсти, витягають голову і шию наперед, наче до блюваня, слинять, часто отвирають писок і рухають ним як підчас пережуваня, при тім великий неспокій, трівожний і скляний вираз очий. Віддих прискорений, душність, одуренє, напруженє у задній части тїла; мимо того є часом можність поликаня корму рідкого і плинного, коли чуже тїло не виповнить цїлком входу до їжиції (пролику).

Часом затримає ся в їжиції корм, чуже тїло, а може то бути:

У товару: корінє ростин, кусні́в ріпи, бураків, моркви, овочів, бульби, куснїв дерева, дроту, бляхи, цьвяхв, ігли нераз перемішані з кормом.

У коний: куснї моркви і т. п.

У псів: куснї костий або ріжних иньших предметів.

Передовбсім треба оглянути за помочию обмацуваня шиї, чи чуже тїло всадило ся в їжиції при входї, в серединї, чи в його части груднїй, памятаючи, що їжиця в початку своїм лежить над дишницею, а опісля звертає ся в лїву сторону.

Скоро чуже тїло лежить при входї до їжиції то треба:

1) вложити до писка розтвирач і витягнути язик лївою рукою, всувати праву руку зі скупленими пальцями по хребтї язика просто до горла і вхопити сторчаче в горлї тїло; друга особа повинна з внї попихати тїло до пальців.

Коли чуже тїло стане глубше в їжици, то треба:

2) вляти через писок оливу (товщ) і чекати, як нема нїчого грізного через 12-24 годин, а через той час може те тїло розмякнути або стати слизьким під впливом напливаючої слизи і слини і при корчах їжиції впасти само до жолудка.

3) пробувати роздушити зїджене тїло за помочию утиску руки із вні, розуміесь тодї, як є се тїло мягке пр. варена бульба.

4) пробувати запхати чуже тїло до горла, натискаючи пальцями із вні в ту сторову, при рівночаснім зігненю голови звіряти на діл;

5) впровадити через писок понад язиком з тростини прит на 2 м. довгий, закінчений галинкою в видї грушки і старати ся помаленьку трутити чуже тїло до жолудка.

Остаточно, як повисше лїчене не помагає, візвати ветеринаря з інструментами, щоби перетяв їжицю.

При всїх тих заходах треба тримати ся таких правил:

1) сильно прикріпити розтвирач до рогів або за ухами голови, бо випад його може спричинити розторощенє руки ратуючого;

2) впровадити руку або тростину завсїгди стоячому звіряти;

3) не впроваджувати з великою силою тростини, бо може наступити легко роздертє їжицї;

4) уважати при потовченю чужого тїла в їжицї, щоби не ушкодити перебігаючої шийної жили.

УДУШЕНЄ.

При удушеню звіря оказує великий неспокій і трівогу, рухає головою на всї боки, хапаючи за воздухом.

Очи витріщені. Слизні болони закрашені синяво.

Віддих з початку продовжений і дуже напружений, пізнїйше короткий, уриваний, щораз слабший. Ніздря розширяють ся при кождім віддиху, писок широко отворений, шия витягає ся, голова вигинає ся в зад. Корчі і судороги цїлого тїла, знечуленє, пораженє. Причиною сего бувають ріжні перешкоди в доступі воздуха до легких або забуреня в круженю крови легких, а особливо: стиск шиї (дишицї) ланцюхом, шнуром, уздою і т. п., впад до дишицї або гортани чужого тїла пр. бульби, бурака і т. п., галапасів крови (бактерий, мікрококів), новотвори віддихових доріг, хороби серця, легких і т. и. віддиханє отруйними ґазами.

1) Увільнити звіря з припони (від жолоба або дишля) і зняти душачий предмет.

2) Примінити штучне віддиханє, котре робить ся так:

а) вложити до писка перевесло з соломи;

б) витягнути язик і привязати його до долїшної щоки;

в) дразнити слизні болони носа перцем, або помастити їх амоняком або оцтом;

г) угнетати пястуками на переміну послїдні ребра і стїни живота, щоби о скілько можливо відтягнути ребра від ребрових хрищів і розширити тим способом грудну клїть;

ґ) вдмухувати до писка або ніздер воздух при помочи рури, мішка, або бальоника, при чім треба тиснути дишицю до гори коло їжицї, щоби запобічи доступови воздуха до їжицї;

д) розтирати цїле тїло на сухо, або натирати скіру подражняючими ліками пр. спірітусом камфоровим, терпентиновим і т. п.

3. Спустити кров з шийної жили. Скоро причиною удушеня є отрійні ґази, треба винести скоро звіря на сьвіжий воздух і ратувати як повисше; а коли удушенє повстало з проковтненя чужого тїла пр. бульби, ратувати як при задавленю.

ТРІЙЛИВІ УКУШЕНЯ.

Пр. скаженими псами, гадюками, їдовитими вужами, осами і т. п. Є то звичайні непозірні ранки. Покусана часть тіла скоро пухне при чім скіра закрашує ся на червоно або синяво. Виступає неспокій, ослабленє, душнсть. Живчик дуже прискорений.

1) Стягнути скоро шнурком зранену часть тіла повисше рани, щоби їдь не входила дальше в тіло.

2) Натирати від стягненого місця шнурком ід рані, щоби тим способом витиснути їдь.

3) Випалити рану зелїзом розпеченим в огни до білого, або їдкими квасами як: сірчаним, азотовим, сільним згущеним карболевим.

4) По випаленю зняти обвязку.

5) Подавати побуджаючі ліки пр. спірітус з водою, вино, чорну каву і т. п.

УТОПЛЕНЄ.

Звірина не має звичайно притомности (слизні болони блїді, віддихи поверховні, слабі, живчик слабий.

В тяжких випадках: слизні болони сині, віддихи переривані (як при удушеню).

У мясоїдних блюванє і точенє піни з писка.

В такім випадку треба:

1) поперетинати посторонки, що утрудняють звіряти до випливаня води;

2) примінити штучне віддиханє, малі звірята треба сильно трясти і вичистити їм писок і горло пальцем обвиненим в шматку;

3) розтирати ціле тіло на сухо, або ліками, що дразнять скіру;

4) опісля, коли звіря прийде до притомности, прикрити тепло і дати до питя теплі напої.

Непритомному звіряти не заливати ніяких ліків.

ЗАМЕРЗНЕНЄ (ВІДМОРОЖЕНЄ.)

При замерзненю нема притомности, теплота тіла обнижена. Віддих поверховний, слабий. Живчик (пульс) ледво чутний. При відмороженю І-го степеня.

Мірна пухлина і біль скіри; у звірят з незакрашеною скірою зачервененє.

ІІ-го степени: міхурі (у великих звірят лиш на ніжних і мягких частинах скіри) і поверховна утрата субстанциї.

ІІІ-го степени: завмертє (ґанґрена). Скіра прибирає краску сильно червону (пурпурову) з відтінком сивавим (попелястим) або чорним, а тканини є в дотику зимні.

Причиною є, як звісно: довге перебуванє звірят на морозї, особливо підчас сніговиці і дуже холодних північних або східних вітрів.

Замерзлих звірят не вільно переносити зі студени просто до тепла, лиш треба їх постепенно огрівати і так: натирати сильно снїгом на морозї, а опісля доперва перенести до зимної шопи (стодоли), викупати в зимній воді і накрити зимними коцами.

Скоро віддих устає примінити штучне віддиханє і подати внутрішно зимні, побуджаючі напої як: спірітус або амоняк, розведені в воді.

По якімсь часї доперва можна перенести їх до теплого місця і дати теплі напої.

Рани з відмороженя лїчать ся як рани з попареня.

Нагле огрітє може спричинити зараз смерть звіряти.

КОЛЬКИ.

При кольках є такі появи:

Неспокій, трясенє, зачервененє слизних болон, поти, прискорений віддих і душність; напруженє в задній части тіла, не рідко затриманє мочи і калу, доймаючі болї в околици жолудка або в цілім животі, переступанє з ноги на ногу, звірина тупає ногами, часто оглядає ся на боки поза себе, стогне, вертить хвостом, згинає передні ноги, вигинає хребет, витягає голову і шию наперед, стягає задні ноги під себе. В декотрих випадках кидає ся раптовно на землю і лежить спокійно, або також качає ся по земли і бє ногами, часом лежить через довший час спокійно на хребті зі стягненими до тіла ногами.

Час від часу устають болї, однак вертають зараз назад. Лучають ся також випадки кольки, подібні до скаженини у звірят і кінчать ся судорогами (конвульсиями) і смертию.

Причини кольки бувають дуже ріжнородні: Застудженє в наслїдок сильного охолодженя внїшної поволоки тіла, накормленє зимною, змерзлою пашею або напоєнє зимною водою; скорий перехід з одного корму до другого, накормленє великю скількстию паші тяжко стравної, за коротко порізаною січкою, за молодим вівсом, сирими бульбами, зіпсованою, сплїснїлою, занечищеною пашою, або пашою здуваючою пр. молодою конючиною, люцерною, викою і взагалї горішковими ростинами і т. д.

Дуже часто лучає ся колька у коний з причини перекрученя, замотаня, затисненя, або всуненя кишок. Є то хороба дуже небезпечна і около 40% коний, заболївших на сю недугу, звичайно гине. Появи сеї недуги є такі самі, як при иньшій звичайній кольцї, лише, що є тяжші. Як проте вітри не відходять, звіря не успокоює ся і апетит не вертає, але противно неспокій взмагає ся, віддих стає приспішений, звірина оказує великий ляк, то можна припустити, що має ся дїло з сею хоробою. Скоро нема відповідної помочи, то хоре звіря стає обоятне, ослаблене, а в кінци наступає смерть, звичайно нагло, в наслїдок пораженя серця, або по довшій аґонії.

Порадно проте є в кождім тяжшім випадку кольки закликати фахового ветеринаря, бо якраз може розходити ся о такий випадок перекрученя або звуженя кишок і всїляка поміч домашна не лише не поможе, але шкодить звіряти, бо через непотрібне довше розтиранє і подаванє прочищуючих лїків кишки лише гірше замотують ся.

В звичайних випадках кольки треба поступити так:

1) хоронити звіря від скалїченя і в тій цїли:

а) умістити його в обширнім і замкненім місци;

б) настелити грубо сухою соломою.

2) Натирати цїле тїло віхтями з соломи, або вовняними шматами скропивши перше скіру спірітусом камфоровим з додатком терпентинового олію.

3) Заохочувати звіря до умірковананого руху (не треба знов гнати кроком).

4) Видалити кал з відходової кишки, помастивши руку оливою.

5) Давати лєвативи з сїрого мила і води (при кольках о острім перебігу і горячцї: зимні, а о перебігу більше проволочнім: теплі).

6) Внутрішно можна давати при кольках повсталих з перекормленя або затканя прочищуючі лїки і так: 200—300 ґр. соли ґлявберської розпускає ся в 1 лїтрі теплої води з додатком 15 20 ґр. екстракту альоесу, розпущеного в теплій воді. Змішати разом і уважно заливати. Можна також подати олїй рициновий. Впрочім стримати ся від даваня лїків внутрішно, бо з огляду на ріжні роди кольок у коний, з котрих

кожда вимагає осібного лїченя, можна радше зашкодити, нїж помочи звіряти, треба проте засягнути поради ветеринаря.

1) До лєвативи не треба уживати більше як 10 лїтрів плину нараз. 2) Не позволити, щоби звіря качало ся і нагло кидало ся на землю, бо легко може пукнути живіт або можуть перекрутити ся кишки і може наступити смерть. 3) при заливаню не тримати за язик. Заливати поволи з перервами. При захлисненю якийсь час вичекати. Уважати, щоб фляшка не дісталась між зуби, Не заливати через нїздря.

НАДВИХНЕНЄ СУСТАВУ (ВСТРЯСЕНЄ СУСТАВУ).

З початку надвихненя суставу звірина лиш сильно храмає, доперва по 2 днях виступає звичайна пухлинина суставу. Сустав є мало движимий і болючий.

При встрясеню суставу путового (висше копита) опирає ся звіря підчас руху передною чистию берега копитної підошви о землю.

При встрясеню суставу бедрового згинає звіря сустав копитний, короновий і путовий правильно, але сустав бедровий і скоковий є май же цїлком недвижимий.

Недуга ся лучає ся від незручного ступаня по нерівній дорозї, рідше безпосередний удар викликує встрясенє суставових поверхний, або розтягненє вязел, а навіть і мязів, або деколи розірванє їх. Треба:

1) лишити звіря в повнім спокою і не уживати його цїлком до працї;

2) робити часто зимні оклади на сустав, до чого найлїпше надає ся глина розмішана з зимною водою і оцтом;

3) по вилїченю через довший час єще уживати звіря дуже умірковано до працї, бо надвихненє суставів є склінне до навороту.

ЗВИХНЕНЄ СУСТАВУ.

В короткім часї по звихненю, а найпізнїйше в кілька годин творить ся вже значна пухлина довкола суставу.

Звихнений сустав зміняє свій вид в порівнаню до суставу здорового і є дуже мало або й зовсїм недвижимий, а натомість видно рух в тім місци, де передтим не було.

При цїлковитім звихненю бракує тріску, який є в здоровім суставі.

Випадки такі бувають з причини упадку підчас працї, незручного скоку, удареня і т. п., в наслїдок чого кінцї костий, що входять в склад суставу, зміняють своє положенє і розходять ся на невластивих місцях причім сусїдні тканини роздирають ся.

При таких випадках треба тримати ся таких правил:

1) не вільно направляти звихненє;

2) поступати як при надвихненю суставу;

3) в разї горячки дати прочищуючі лїки як: ґлявберську сіль, рициновий олїй і т. д.

4) в разї обнаженя і роздертя скіри, заложити антисептичну перевязку.

При обнаженім звихненю, коли скіра зістане передерта, найлїпше є призначити великі звірята на убитє, а до малих найлїпше є закликати ветеринаря, щоби відняти кінчину повисше звихненя.

ЗЛОМАНЄ КОСТИ.

Зломаний член пр. кінчина зміняє свій вид або скорочує ся (при зломаню скіснім або поперечнім), або видовжує ся (при скіснім зломаню), або також лишає ся незміненою (при зломаню повздовжнім і поперечнім).

Зараз по зломаню наступає значна пухлинина, а як і скіра при тім перервана, меньше або більше значний кровоток.

При тім відбуває ся движимість в такім місци, в котрім здоровий член є не движимий, а при поришеню чути тріск, подібний до звуку, викликаного тертєм відломків каміня.

Такі ушкодженя лучають ся з причини упадку, удареня, незручного скоку і т. п., наслідком чого кости тратять спійність і пукають або ломлять ся.

В разі зломаня костий поступає ся так:

1) перш усього треба уважати при підношеню і браню до руки зломаної кінчини, щоби відломки костий не перебили скіри, бо тоді легко може повстати обнажене зломанє, котре є дуже небезпечне і вимагає звичайно ампутації (віднятя) кінчини.

Треба проте взяти осторожно зломану кінчину обома руками і потягнути легко до себе.

2) Казати помічникови витягати (видовжати) зломану кінчину, сильно аж до заложеня перевязки.

3) Заложити тимчасову перевязку в той спосіб:

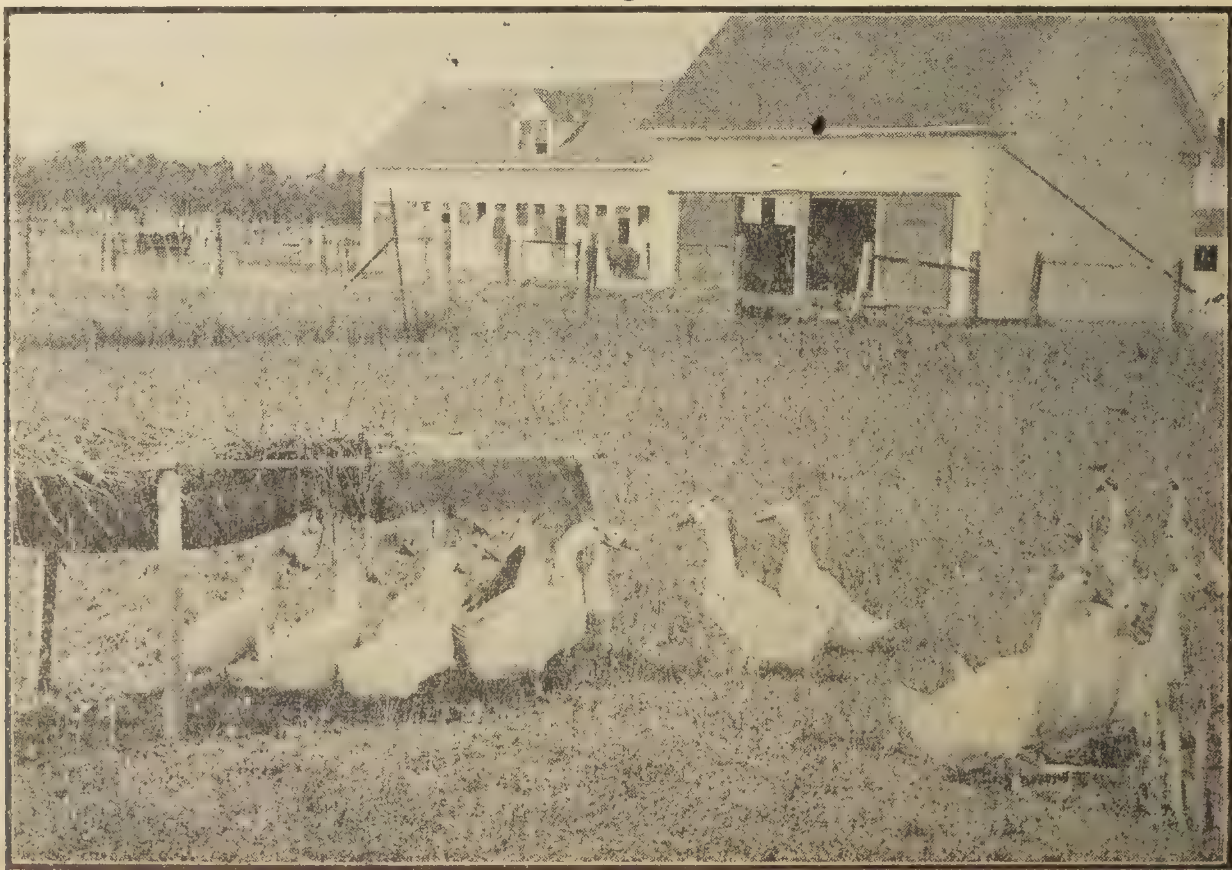
а) овинути кінчину ватою, коноплями, мохом або сіном;

б) обложити зі всїх боків лупками,зробленими з дощинок,кори або галузя.;

в) обвязати лупки мотузками, тасьмами, ремінями і т. п.

У великих звірят витягає ся кінчини при помочи двох пасів, з котрих один накладає ся петлею на корону копита, а другий під паху, або пахвину і давши кінцї помічникови каже ся їм тягнути паси в противнві сторони в наслїдок чого кінчина видовжує ся.

При обнажених зломанях треба заложити антисептичну, а відтак аж лупки з дощок.

Як обходити ся зі сметаною.

Пише Я. В. Мічел. комісар молочарства в Манітобі.

ЗРІСТ МОЛОЧАРСТВА.

З огляду на то, що молочарський промисл краю розвиває ся, тенденція у вироблюваню молочарських продуктів, є дуже схилена в напрямі веденя фабричного, або кооперативного молочарства. Так воно є в Манітобі.

Система збираня сметани дуже відповідає манітобським обставинам, бо раз, що доставлюванє до молочарень коштує мало, а друге,що в Манітобі є досить молочарень. Що иншого, наколи фармер хоче виробляти масло і його спродавати. Тоді він мусить знати не тілько як виробляти масло але також і те, яке масло повинно бути, щуб його міг скоро продати.

Наколи молочар знає як обійтись зі сметаною, то і масло буде смачне; та масло ніколи не буде мати доброго смаку, наколи молочар не знає як треба обійтись зі сметаною. Через те власне молочарні платять добрі гроші за добру сметану, а мало платять за таку, з якоїне можна зробити доброго масла.

В послїдних роках вироблюванє молочарського масла дуже скоро і сильно розвинуло ся. Року 1912 ми в Манїтобі зробили не менше як три мілїони фунтів молочарського масла; в 1915 р. ми зробили близько шість мілїонів фунтів.

Крім того, що спродаємо масло на домашних ринках збуту, Манїтоба висилає тепер молочарського масла досить богато, бо в 1915 р. вислала аж 50 до 55 карів або около півтора мілїона фунтів; і безперечно, що вивіз нашого молочарського масла зовсїм природно буде збільшати ся з кождим роком. На молочарське масло є великий попит як в себе дома, так і поза нашими границями. Манїтобські сторники знають, котрі

закуповують усе їх масло для наші молочарні є найліпші і консупції в Манітобі. Зі згляду на сей факт, наколи виробляє ся підлійше масло, то воно підлягає конкуренції на заграничних ринках, де продає ся лише найліпше масло. Наколи хочемо в конкуренції вийти побідоносно, ми мусимо робити усе можливе, аби скількість підлійшого масла зменшити до мінімум. Наколи сего не зробимо, будемо мусіли задоволятись тим, що наше масло будуть ставити на другім місци і низшою ціною.

Браки в сметані.

Я хочу коротко вказати на причини зіпсутя сметани і як сему зарадити.

Всякі браки в молоці переходять до сметани, а там вже і до масла. Наколи приміром молоко не буде чисте, або наколи має злий смак, то се саме буде зі сметаною та з маслом. Тим бракам в молоці не так легко зарадити, але збільшити їх можна дуже легко при вироблюваню масла. Тому то отже по смакови масла ми розпізнаємо смак або браки молока і на відворот.

Причини браків.

Їх можна вичислити як слідує:

1. Нездорова корова і близкість її заперестаня доїти ся.

2. Корм і вода.

3. Вдихуванє нечистого воздуха і їдженє воняючих хопт.

4. Непожадані форми первнів. Сі малі форми ростинного житя є найбільшою причиною клопоту в молочарстві. Вони дістають ся до молока і сметани майже в тій самій скількости, що й порох і бруд який дістає ся до молока також. В молоці або сметані вони скоро розмножують ся і виростають наколи температура є для них відповідна. Чим теплійше молоко або сметана, тим ліпше для первнів або зародків. Через те у молочарстві є необхідна чистість і низка температура, холодний або зимний воздух.

Уваги на продукцію і обходженє ся зі сметаною.

Сметана повинна бути солодка, чиста в смаку, гладонька і однакової рідкости коли посилає ся до молочарні. Слідуючі уваги треба запамятати і після них поступати наколи хто хоче мати певну користь з молока і сметани:

1. Тримайте здорові корови в здорових обставинах.

2. Не давайте дійним коровам такого корму, який відібє ся шкідливо на молоці. Що до сего ми згадаємо головно про те, щоб молочар не пускав коров на такі пасовиска, де росте ростина, т. зв. »стінк від«, щоби також не давав їсти ко-

рові такого сїна, чи взагалї корму, в якім є щонебудь такого, яке може відбитись шкідливо на молоцї. В нас звичайно так дїє ся, що корови самовільно ходять по пасовисках і пасуть іусякого рода буряни, які заїдають зі смаком, та які роблять молоко не підхожим на вироблене масла.

3. Дайте своїм коровам подостатком чистої і здорової води та соли скільки вони хотять.

4. Уживайте путнїв деревляних або бляшаних, які є добре зроблені і не течуть. Уважайте також, щоб путня була чиста. При митю путнїв від молока (дійниць) найперше виполочіть теплою водою (не горячою) тодї вимийте горячою водою, до якої треба додати доброго т. зв. »вошінґ павдер«, відтак ще раз обілляти горячою водою а опісля поставте в місце, де є досить ясно, або де паде світло сонця, однак воздух повинен бути чистий. Розумієсь путню теба ставити до гори дном аби вода стікала. Добре вішати на колику, однак не конечно на дворі, де недалеко находить ся стайня, хлїв, курник або обірник. Уживайте доброї щітки, не шматка, коли вимиваєте путню від молока.

5. Дійте чисту корову, в чистім місци і в чистий спосіб. Вимийте добре вимя і дійки мокрою шматою перед доєнєм, та дійте чистими і сухими руками. Наколи є конечним, то насмаруйте дійки ва селїною замість змочуваня їх мокрою шматою.

6. По видоїню виносїть сей час молоко зі стайнї або обори і перепустїть через »крім сеперейтор«. В сей спосіб отримаєте більше сметани, лїпшої сметани, та лїпше квасне молоко на годівлю поросят або молодих свиний.

7. Тримайте сепаратор в чистім місци і чистїть його кождого разу по уживаню, так само як се робите з кождою молочарською річию.

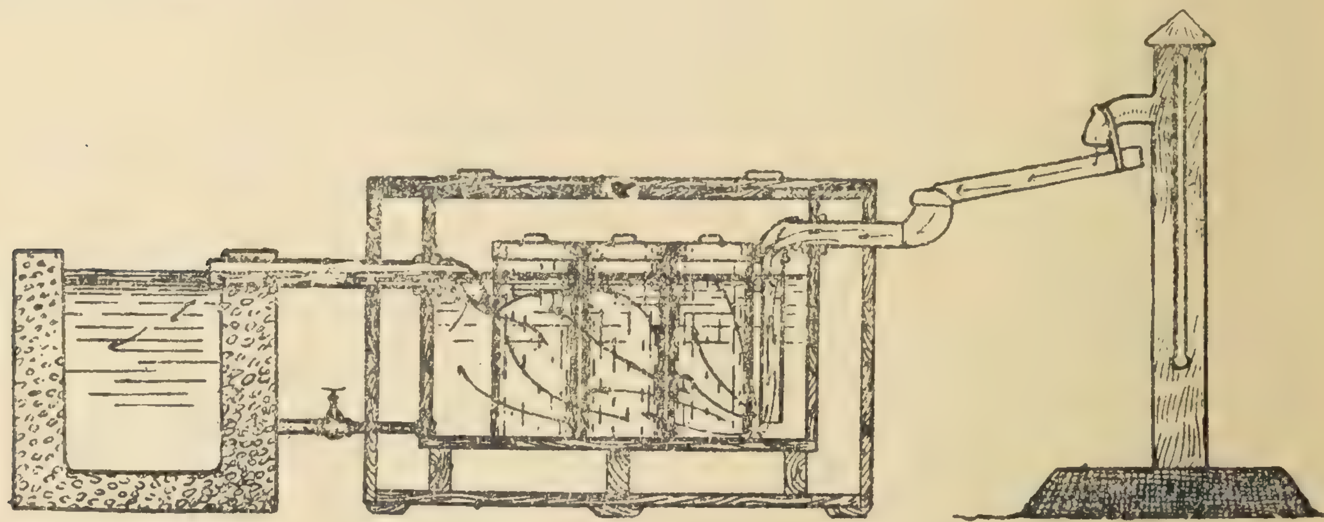
8. Беріть сметану лише таку, що має около 35 процент товщу, але нїколи таку, що має понизше 30 і висше 40 процент товщу, з якого повстає масло. Густа сметана довше постоїть як рідонька. Чим більше товщу в сметанї, тим меше небезпеки о її зіпсутє, а за то більше квасного молока для поросят і молодих свиний.

9. Як лише відділите сметану, то сейчас зілляйте її в посудину, де температура повинна сягати 50 степенїв або й нижше, наколи можливо, уживайте доброго молочарського термометра при своїй роботї.

10. Затримайте ту саму низку температуру сметани в збірній коновцї, і кождого разу, коли вливаєте свіжого молока, заколотїть, щоб квасне молоко не осїло на днї. На пе

редержуванє сметани на фармі, уживайте звичайної т. зв. »крімер кен«, якаб мала добру накривку і тримайте прикриту всегда.

11. На охолодженє сметани уживайте добре відосібне-

ВІДОСІБНЕНА ОХОЛОДЖУЮЧА СКРИНЯ МІЖ КЕРНИЦЕЮ І КОРИТОМ. СКРИНЯ МУСИТЬ БУТИ УСТАВЛЕНА ВИСШЕ КОРИТА.

Опис скринї

Відосібнена охолоджуюча скриня між керницею і коритом, скриня мусить бути уставлена висше корита.

Боки і дно скринї мають бути зроблені з дерева уживаючи до того 2 х 4 ц. »стодінґ« і по дошках з середини і з надвору дати папір. Чотирицалевий відступ заповнити трачинєм або гиблївками. Скриню тодї оббити ґальванїзованою бляхою. На сподї скринї повинна бути три чверти цалева рура зі спуском, щоб випускати воду. Скриня повинна бути глубока так, щоби коновки цїлком ховались, однак так, щоб вода сягала трошки низше накривок. Верх скринї має бути з дощок (два рази), між які треба покласти папір, що не промокає, і з середини треба покрити шелляком. Дошки у верху або віку скринї треба прибивати раз поздовж а другий раз впоперек. Рура, котрою вливає ся до скринї воду, має бути уставлена близько верха скринї і спадати в діл майже до самого дна.

ної охолоджуючої скринї і охолоджуйте сметану через напомпованє зимної води, яка втїкає другим боком, або прямо наляти води і кинути трохи леду.

12. Посилайте сметану часто, не меньше як два рази, а лїпше три рази на тиждень в лїтї. Не уживайте завеликих коновок до пересиланя сметани, лїпше уживати такі, які відповідають чередї ваших коров.

13. Коли везете коновки зі сметаною до стації, накрийте коновки чистим блянкетом. Наколи намочите блянкет, то се задержить зметану холодною.

Усе, що тут було сказане, дасть ся сказати кількома словами, а се:

Сметана повинна бути чиста;

Сметана повинна містити богато товщу;

Сметана повинна бути зимна.

Сметана повинна бути солодка.

Сметану треба часто посилати до молочарнї.

ДОМАШНА КУХНЯ

— АБО НАУКА —

ЯК ВАРИТИ І ПЕЧИ.

Часть I   Ціна 75 цт.

Ruska Knyharnia, 848-850 Main St., Winnipeg

ДОМАШНА КУХНЯ або наука ЯК ВАРИТИ І ПЕЧИ

Часть I. Ціна 75 цт , в оправі $1.00.

Ruska Knyharnia, 848-850 Main St., Winnipeg, Man.